

779617

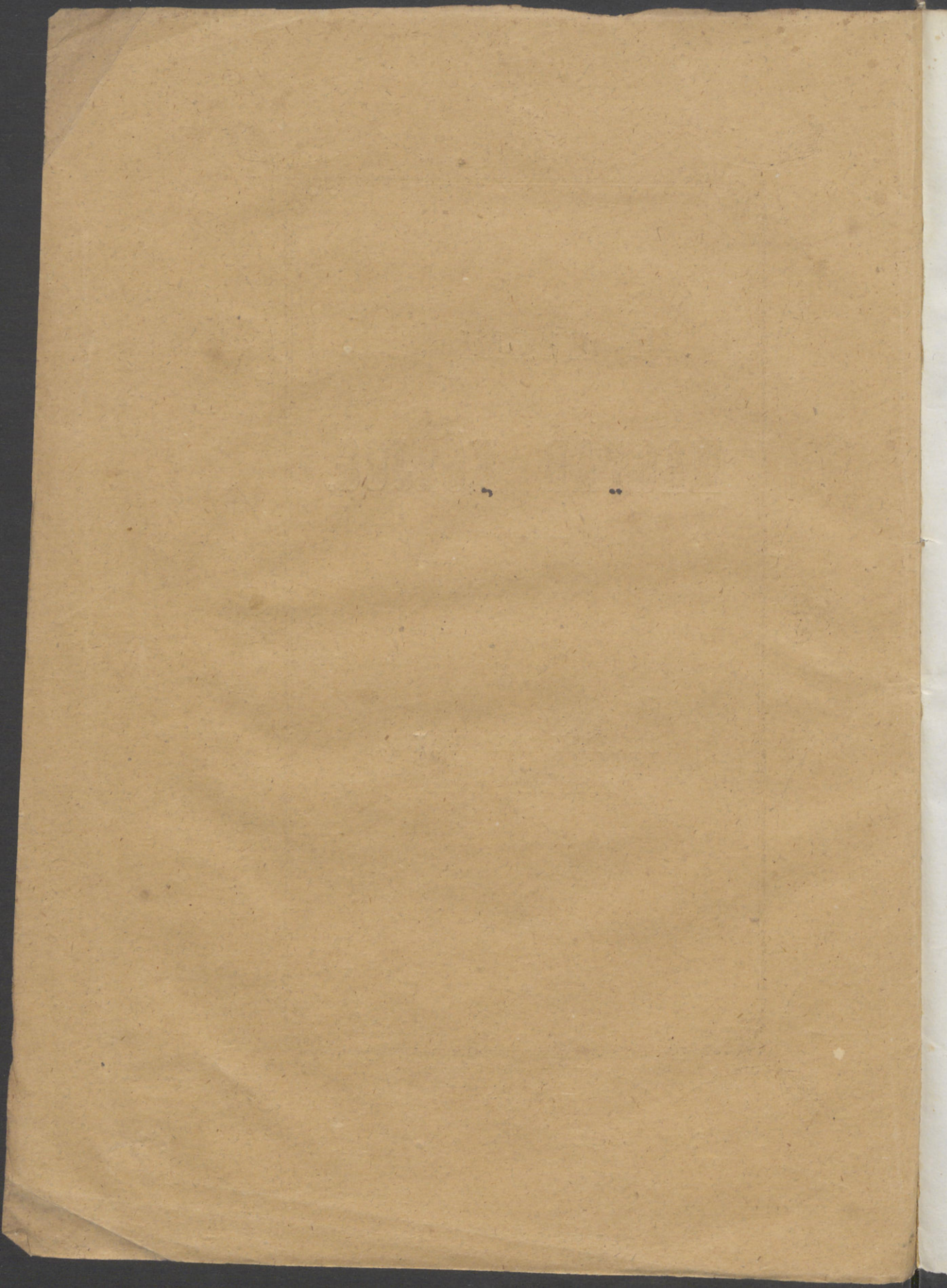
SL

ELEMI  
**MAGYAR KÖZJOG.**



IRTA

**BEÖTHY ZSIGMOND,**  
KOMÁROM MEGYEI SZOLGABIRÓ.



ELEMI  
MAGYAR KÖZJOG.


---

IRTA

BEÖTHY ZSIGMOND,

KOMÁROM MEGYEI SZOLGÁBIRÓ.

---



PESTEN, 1846.

EMICH GUSZTÁV BIZOMÁNYA.

Das constitutionelle System in seiner Allgemeinheit, nämlich überhaupt als „grundgesetzliche Regulirung der Wechselwirkung der Regierenden und Regierten zum Zweck der thunlichst und beharrlichst zu verwirklichenden Herrschaft des wahren Gesamtwillens“, hat auf aristocratisch und democratisch regierte Staaten nicht weniger Anwendung als auf monarchische, nur dass die verschiedene Natur dieser drei Regierungsformen hier und dort auch eine entsprechend verschiedene Bestimmung mehrere Punkte des Systems nöthig oder rätlich macht.

Rotteck.



Nyomatott Beimel Józsefnél.

MÉLTÓSÁGOS

**GRÓF BATHYÁNY KÁZMÉR ÚR**

**Ő NAGYSÁGÁNAK**

HAZAFIÚI TISZTELETTEL

A' szerző.

WELTLAGER

GROF BALTHYANY KAZMER UR

O. ZEISIGER IN

KARABITZKERTEN

## ELŐSZÓ.

Midőn e' magyar közjogot közrebocsátom, koránsem ke-  
csegtetem magam' olly sükerrel, mintha én azon nagy  
hiányt, miszerint irodalmi műveink' e' neme míveletlenül —  
mondhatnám — parlagul hever, teljesen betölteném. Jószán-  
dékilag fölmelegült érzetim mellett őszintén vallom meg, mi-  
kép ehhez mélyebb tanulmányi készülség 's tehetség kíván-  
tatik, minthogy egyéniségemet amaz önképzelet és bizalom-  
ra feljogosítva érzeném. Én e' munkámban, mikép annak  
czime is jelenti, e' tannak inkább csak azon alaprészeit ki-  
vántam rendszeres alakban előadni, mellyekből közjogi vi-  
szonyaink' elemei alakulvák. 'S midőn ez irányt magamnak  
kitűztem, főleg oda is igyekeztem egyúttal, hogy honunk'

minden osztályu polgárai, e' könyvből öntanulmányilag is juthassanak annyi ismeretre, mennyit azok, kik alkotmányunk' sánczai közé fölvétetvék, birni 's tudni a' közélet' bármelly nemében is kötelesek, hahogy alkotmány körüli jogait, úgy, mint illik és kell, gyakorolni kívánják. És e' részben figyelemmel voltam a' nyelv- 's előadásra is, melylyet könnyü értelmüvé tenni már annálfogva is kellett, minthogy közelgetvén és nem messze lévén az idő, mellyben nemesi, ugymint polgárjogok' gyakorolhatására bizonyos készület — qualificatio — kívántatik: honunk' polgárai, jogaik' és kötelességeik' rendszeres ismeretére magánytanulás' útján is igyekezni fognak. Mennyire örvendének tehát, hahogy e' munkám még azon czélt is megközelíthetni szerencsés lehetne, miszerint az nemesi községekben szétosztatva, népiskolákban kivonatilag tanítatva, a' fenebb említett qualificatiót — mellyre más alkotmányos országban minden kézműves, sőt napszámos csupán ön belösztonéből is igyekszik — csak kis részben is eszközteni birná. Mert minden önámitás nélkül szükség megvallanunk, haugyan szerencsétlen irányban indult kiváltságos népünk' sorsát 's haladását szívünkön viseljük, mikép, Wesselényi szavai szerint, van nálunk a' magányjog' tömkelegében otthonos, ügyvédi fogásokba avatott akármennyi; de publicista kevés; sőt még olyan sem sok, ki alkotmányunkról annyit tudna, mennyit az utolsó polgárnak is tudni kellene.

A' m. közjog, mint positiv tudomány' rendszeres előadását önálló 's minden segédforrástól független erővel kezelni annyival inkább nem lehet, mivel a' nemzetnek 's fejedelemnek egymásrai 's egymás közötti viszonyait illetőleg, a' törvénykönyvben elszórt egyes fejezetek nem elegendők, 's e' részben az országgyűlések' történeti folyamain, mint megannyi tudnivaló szokásokon kívül, még sok más kutfő szinte tekintet- és figyelembe veendő. És itt megvallom, mikép legyen bár compilatorius szine munkámnak, magát a' törvénykönyvet, mennyiben kutatásaim sikerülhettek, főforrásul használván, némelly kiszemelt rokontárgyu jobb magánművektől sem vonhatám meg figyelmemet. Illy részint forrásul, részint vezérfonalul használám Albélyt, különösen a' tárgyak' rendszeres kitűzésére és sorozatára nézve Fényest, továbbá Schwartnert, Fáberty, Péczelyt, Frankot, Kövyt, Georcheot, Svasticsot, Fesslerert, Fejért, 'stb., 's végre az országgyűlési irományokat; nem eredetiség' vadászata lévén czélom, miről e' kutfők' megnevezésével, ugy hiszem eléggé lemondék, hanem olly könyvet készíteni, melly az ide tartozó tárgyakat különösen és rendszeres alakban foglalván magában, habár nem tökéletes, nem kimerítő, de mégis használható kézikönyvül szolgálhasson. Lehet, mint szándokom is, hogy e' munkám' szerkezetéből azon két — három ivnyi kivonatot is hovámarább megkészítendem, melly kérdések- és feleletekre

osztva, hatóságok' közbenjárultával minden további fáradság nélkül — a' rendőri törvények' kivonati mintája szerint — falusi népiskolákban is taníttathatik; minden vonással, még e' munkában is oda igyekezvén, hogy minél nagyobb legyen a' tér, mellyen azt felvételni 's használtatni ohajtom.

*Írásm R. Komáromban, decemb. 12. 1844.*

## 1. §.

*A' m. közjog' értelmezése, 's más rokon tárgyú tudományoktól  
különböztetése.*

Magyar közjog' tudományának híjuk előadását 's isméretét egy részről azon jogok- és kötelességeknek, mellyek a' magyar fejedelmet, és nemzetet egymás' irányában illetik; 's más részről azon közkormányzati rendszernek, melly szerint Magyarország 's a' kapcsolt részek közpolitikai 's törvénykezési tekintetben igazgattatnak.

Minélfogva meg kell különböztetnünk

1-ször azt magától az elvont fogalomban vett közjogtól; mivel ez nem egyéb, mint a' törvényhozás' akaratának nyilvánításából kifolyó azon szabadság, melly a' fejedelem' 's az ország' rendének polgári együttlétezésüket lehetővé teszi.

2-szor különböző az a' magyar közjog' *philosophiájától*; mivel az különösen csak azon törvényekről emlékezik, mellyek a' magyar törvényhozás' alapelveinek kifolyásából származnak; míg ez ellenben az észjog' egyetemies elvei' nyomán indulva, mindazon jogokat 's törvényeket magában foglalja 's taglalja egyszersmind, mellyek az észjog' közönséges szabályai szerint minden polgári társaságot vagy álladalmat általánosan illetnek.

3-szor különbözik az a' magyar *magányjogtól*; mivel az a' fejedelem' 's alattvalók' jogainak egymáshoz kölesönös viszonyáról tanít; míg emez a' lakosoknak magányügyeiben szabollytátén törvényeket, mellyek azoknak társadalmi állását biztosítják.

4-szer különbözik Magyarország' 's a' hozzá kapcsolt részek' *statisticájától*; mivel ez azon adatokon kívül, mik a' ma-

gyar közjog' eszméjétől egészen idegenek, a' közjognak egy-némelly pontjai — 's tételeiről csak annyiban emlékeznek, mennyiben ezeket, már mint megállapított igazságokat, a' nevezett ország' 's részek' álladalmának ismertetésében használja.

5-ször különbözik a' magyar politicalai tudományoktól; mivel ezek az ország' szellemi, anyagi, 's közerkölcsi körülményei fölött vizsgálódnak, ezek' nyomán a' polgárosodás tökéletesítésének eszközeit ismertetik, a' nélkül, hogy az álladalom' közjogi viszonyait fejtegetnék.

## 2. §.

*Magyarország' földmértani fekvése, politicalai felosztása, 's a' hozzá kapcsolt részek.*

Mint hogy jelen tanban azon közjogok ismertetnek meg, mellyek Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt részekben gyakorlatban vannak, mindenek előtt szükség megtudnunk, milly értelemben vétetnek a' fenebbi ország' 's részei.

Magyarország' Europa' azon része, mellynek határait Erdély, Gallicia, Austria, Morva és Stájerország, Dráva, Duna és a' bánási végvidékek teszik; a' törvényesen hozzá kapcsolt részek pedig: a' magyar tengerpart, 's Horvát- és Tótországok. A' magyar tengerpart' határaiúl szolgálnak Horvátország, Illyria, ádriai tenger, 's horvátországi végvidékek; Horvát- és Tótország' kerületét pedig Dráva, Stájerország, Illyria, magyar tengerpart 's horvát-tótországi végvidékek határozzák.

Ezekből látható, mikép Magyarország többféle értelemben vétethetik; ú. m. 1) *legszorosabb*, 2) *szoros*, 3) *tágas*, 4) *legtágasabb* értelemben \*).

*Legszorosb* értelemben csupán magát az anyaországot vesszük; *szoros* értelemben már a' hozzá kapcsolt részek, jelesül a' a' magyar tengerpart, Horvát- és Tótország is ide érthetők; *tágas* értelemben Erdély is hozzá soroztatik; mert bár ez az anyaország' politicalai igazgatása alá nem tartozik, de azért a' magyar koronának szinte kiegészítő része, 's azt az anyaországtól egye-

\*) L. Fényes' felosztását, *Magyarország statistic. II. köt.*

dül az egyenlenséget használni tudó török politica választotta el; végre leglágasabb értelemben, mindazon tartományok értetnek, mellyek hajdan a' magyar koronához tartoztak, de most részint török hatalom alatt állanak, részint az austriai birodalom' kiegészítő részei \*).

Magyarország' bővebb értelmezése végett, mi szorosabban e' tanhoz tartozik, annak régi political felosztását kell ismer-nünk. Jelesül felosztatik az *keletire*, és *nyugotira*. Ez ismét du-náninnyi 's dunántúli, amaz pedig tiszáninnyi 's tiszántúli ke-rületekre. A' *dunáninnyi* kerületbe tartoznak: Árva, Liptó, Thurócz, Trencsin, Nyitra, Pozsony, Bars, Hont, Esztergom, Nógrád, Zólyom, Pest és Bács megyék, továbbá Kiskunság, 's a' Vajk és Verebélyről nevezett egyh. nemesi székek, a' *dunán-túli* kerületbe tartoznak: Mosony, Győr, Sopron, Vas, Zala, So-mogy, Baranya, Tolna, Fejér, Komárom és Veszprém megyék, továbbá az érsekbéli, vecsei, báchai és füssi egyh. nemesi szé-kek; a' *tiszáninnyihez* tartoznak: Sáros, Szepes, Torna, Gömör, Borsod, Heves, Zemplén, Ung, Bereg és Abauj megyék, to-vábbá a' jászok' kerülete 's a' 16 szepesi városok; végre a' ti-szántúlihoz számlálatnak Mármaros, Ugocsa, Szathmár, Krasz-na \*\*), Közép-Szolnok, Szabolcs, Bihar, Békés, Csanád, Cson-grád, Arad, Zaránd, Krassó, Temes és Torontál megyék, to-vábbá Nagykunság 's Hajduvárosok.

A' fiumei magyar tengerpart saját kormányzéki közigaz-gatással bír, 's Magyarországhoz az 1807. 4-dik t. cikk' ere-jénél fogva visszacsatoltatott; tulajdonkép pedig három tör-vényhatóságra oszlik, u. m. I. *Fiume'*, II. *Bukkari kir. városok'*, 's III. a' *tengerparti kamarai kerület'* törvényhatóságaira. Minde-zek a' fiumei kormányzék' közigazgatása alá tartoznak, 's a' követek' táblájánál a' két előbbi sz. kir. városok külön küldött követek által képviseltetnek; sőt Bukkari városa — minthogy tulajdonkép Horvátországhoz tartozik — rendszeren a' horvát-tótországi tartomány-gyűlésen is képviseltetni szokott.

\*) Ezen értelemben Magyarországhoz tartoznának Dalmatia, Horvát-or-szág, Tótország, Bosnyákország vagy Rama, Servia vagy Nascia, Bolgárország, Gallicia, Lodoméria, Oláh- és Moldvaországok.

\*\*) Az 1836. 21-dik t. cikkknél fogva Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd megyék 's Kővár vidéke régebbi historiai jogok' nyomán Erdélytől az anyaországhoz csatoltattak vissza.

Vége *Horvátország*: Varasd, Zágráb és Körös; *Tótország* pedig: Pozsega, Verőcze és Szerém megyékre oszlik fel. A' horvát megyék öszvesen küldenek két követet a' magyar országgyűlésre, míg az utóbbi tótországi megyék külön követek által képviselnek \*).

### 3. §.

*A' polgári jogok' 's különösen a' m. közjog' kűtfői, ezeknek elosztása, 's rövid ismertetése.*

A' Magyarországbán 's hozzá kapcsolt részekben gyakorlatban levő közjogok bizonyos kűtfőkből erednek.

Minden polgári jogok' kűtfeje azon társadalmi öszves akarat' nyilvánulásában áll, melly a' nélkül, hogy valamelly hon' polgárainak együttlétét lehetlenné tenné, ugyanezen polgárok' külső cselekvési körét határozza meg; ugyanazért ezen társadalmi akarat szinte kűtfeje a' magyarországi közjogoknak is, a' mennyiben t. i. ezen akaratban bizonyos jogok és ezeknek megfelelő köteleességek' kijelentései foglaltatnak, mellyek a' magyar fejedelem' alattvalóit, 's a' fejedelmet viszont kölcsönösen illetik. Miután továbbá az ezen öszves polgárságot kötelező társadalmi akarat közzé tett törvényekben nyilvánítatik, az illyetén közzé tett törvények is kűtfőül szolgálnak, mellyekből ugyanis a' magyar polgári közjogok meritendők.

Az illyen kűtfők továbbá vagy *közönségesek* vagy *tulajdonképiesek*. A' közönséges kűtfőkhöz tartoznak azon törvények, mellyekből nem csak a' magyar álladalom, de más idegen álladalmak' közjogai is magyaráztatni szoktak; a' tulajdonképies kűtfőkhöz pedig azon törvények számítatnak, mik egyedül a' magyar közjogok magyarázatára szolgálnak.

Különösen pedig a' magyar közjogtan' közönséges kűtfejéül vétetik a' jog' *philosophiája*, 's leginkább továbbá az *egy-*

\*) Pozsega, Verőcze 's Szerém megyéknek, az 1751. 23-dik t. czikk' értelménél fogva, az országgyűlési szék és szavazat visszaadatván, azok a magyar megyékhez hasonlólag maig is egyenkénti különszavazattal élnek.

*házi jogtan.* Az mindazon törvényeket fejtegeti, mellyek bár-melly polgári társaságban léteznek; 's ugyanazért gyakran olly egyetemi törvényekre 's jogelvekre tatalunk ott, mik a' magyar közjog' fejtegetésénél, melly körül még eléggé világos positiv törvényink nincsenek, számtalan esetben szolgálnak kalauzúl. Az egyházi jogtan pedig, melly a' keresztyén, jelesül a' r. cath. álladalmakban keletkezett, szinte számos esetben nyújt vezérfo-nalat; midőn közönségesen tudva van, mikép a' magyar közjog-nak több részei, jelesül a' koronázásról, egyházi rendről, 's a' fejedelemnek a' magyar r. cath. egyház' kormányzása körül lé-tező jogairól szólnak, foglaltatnak a' fenebb érintett egyházi jog-tanban. 'S annyival is inkább elfogadható e' tan kútfüül, mivel ép' hazai törvényink \*) rendelik, hogy a' szentszéki ítéletek mindig azon canonok szerint, mellyek által a' magyar egyház már régtől fogva igazgattatik, 's mellyek honi intézményeinkkel ellentétben nincsenek, hozassanak.

Végre a' magyar közjog tulajdonképies forrásaiúl szolgál-nak az *alaptörvények* (leges fundamentales) a' nemzet 's fejedel-me közt kötött azon *szerződések*, mellyeken polgári alkotmányunk alapszik; 's továbbá azon *létszeres* (organicus) törvények; mely-lyek mint az alaptörvények' természetesen kifolyó eredményei, a' polgári társaság' fenállásának biztosítékait bővebben megis-mertetik 's határozzák, 's mellyek, minthogy egyedül Magyar-ország' polgári álladalma végett alkottattak, a' magyar fejedelem' 's alattvalók' egymáshoz kölesönös viszonyainak rajzát 's szabályait foglalják magokban.

#### 4. §.

*Az alaptörvények' történeti rajza, 's az álladalmi szövetkezés' föllételei.*

Hogy az alaptörvényeket teljesen megismerhessük, szüksé-ges azoknak némi történeti rajzát röviden előre bocsátanunk.

\*) 1553. 22. — *Judicia etiam spiritualia, continue secundum canones, quibus ab antiquo ecclesia usa est, continentur; in omnibus causis fo-rum ecclesiasticum concernentibus.*

Anonymus (I. Béla\* király' névtelen jegyzője) Almust teszi a' magyarok' első fejedelmének, 's ezt még 844-ben Scythiából lett kiindulásuk előtt elválasztottnak mondja \*\*). Egészen más-kép adja elő a' dolgot a' csaknem egykorú, 's már ennyiben is méltán több hitelt érdemlő Constantinus (Porphyrogenita), kit mi is ez úttal követünk. — Szerinte ugyanis eleink, midőn a' Volga mellől 7 vezérek alatt kijöttek, minden közös fő 's kormány nélkül, a' vezérek' számához képest ugyanannyi kis köztársaságot képeztek, mellyek szabadon rendelkezve, hadban és békében minden dolgaikról, egy nagy egészszé, némi szövetséges köztársasággá, álladalommá, egyedül a' közös érdek és vérség által voltak alakítva. A' szükséges egyeségnek innen természetesen eredő hiányát, kivált veszedelem' idején szomorún érezvén, a' Chazarok Chanja' tanácsából is, még Atelközben laktokban Almus' fiát Árpádot 890 tájban közös főnek, vagy máskép fejedelmnek választották. Kire látszik mutatni az is, hogy a' következő uralkodókat mind a' külső, mind a' hazai írók rendszeren nem Almus', hanem Árpád' törzsökébeli fejedelmnek nevezik. A' választás meg'örtévé, Chazár szomszédaik' szokása szerint új fejedelmeket paizsaikra emelvén, a' népnek felmutatták; örökös hűséget 's engedelmességet esküdtek, 's ezt saját kezeikkel ereikből kifolyatott vérral erősítették meg. Azután megállapították a' hatalom' 's engedelmesség' változhatlan föltételeit, Anonymus után (Hist. 7. Ducum, Cap. 6.) következő módon:

1. Parancsnokuk (Dux) magoknak és utódaiknak, míg életök tart, mindenkor Almus' (Árpád) nemzetségéből lesz \*\*\*). — Ezen föltételben az uralkodó' szakadatlan vérszarmazása köttetik ki, melly azon időtől I. Leopold' fiáig, I. József-ig folytonosan fenn is tartatott.

\*) Mellyik Béla királynak lett legyen a' kérdéses névtelen író jegyzője, ennek vitatásában Feszler, Horányi, Katona, Pray, Svastich és többben még igen különböznek. Mi e' részben az utóbbi véleményével tartunk.

\*\*\*) Péczely: A' magyarok' történetei, I. köt. 18, 19 és 20-dik lap.

\*\*\*\*) Minthogy az első fejedelem' kilétére nézve Constantinust, az egykorú írók vallók leghitelesebbnek: a' tőle első fejedelmnek elválasztatni állított Árpádot annál fogva kívántuk rekeszbe jegyezni, mivel Anonymus, kit mi e' pontok' leírásánál külföül használunk, ebben is, bár hibásan, csak Almusról emlékezik.

2. Mit közös erővel keresnek, közös legyen mindnyájokkal. — Ezen pontban látszanak alapulni mindazon hivatali kinevezések, 's jószágok' elajándékozásai, mellyekben a' honfiak hűségök' 's szolgálatuk' érdeménél fogva a' fejedelem' kegyéből maig is részt vesznek.

3. Azon fő személyek (principales personae, nemzetségek' fejei, vezérei), kik önként választották uroknak Almust (Árpádot), se magok, se maradékaik a' fejedelem' tanácsából 's az országlásbani részvétből (honore regni), soha ki ne rekesztesse nek. — E' pontban azon alkotmányos szokás' elvei vannak léteve, miszerint a' fejedelem' törvényhozó hatalma a' magyar néppel ollyformán van megosztva, hogy ennek megegyezése nélkül törvény sem nem hozathatik, sem el nem törülthetik, sem nem magyaráztathatik.

4. Ha valaki utódaik közül hűségtelen lenne a' fejedelem' személye iránt; vagy közte és rokoni, azaz a' születésben 's rangban hozzá legközelebb állók és így a' nép' nagyai közt visszavonást szerezne, vére akkép ontassék ki, mikép ők ontották a' magokét az Almusnak (Árpádnak) letett eskükor. — Itt azon büntetés' alapja kezdődik, mellyet a' felségsértők 's honárulók vonnak magok után, 's mellyet a' későbbi törvények még jószágvesztéssel toldottak meg \*).

5. Ha valaki Almus (Árpád) vagy a' főszemélyek' maradéki közül az esküt 's határozataikat megrontandja, átok feküdjék rajta. — Ezen átok- (anathema) szót azonban, mellyet pogány eleink vallási értelemben sem nem ismertek, sem nem vehettek, koránsem kell a' későbbi keresztyén írók' e' kifejezésével szó szerint érteni, de egyedül azon száműzési (proscriptio-nalis) törvényt kell abból kimagyaráznunk, melly szerint az olly hitszegő, a' nép közől örökre kirekesztendő leendett.

### 5. §.

*Az írott alaptörvények' pontjai, 's a' szokásbeliek' ismertetése.*

A' magyarországi alaptörvények vagy *írottak*, vagy *szokásbeliek*. Az írott alaptörvényekhez tartoznak mindazon részint

\*) Sz. István' decr. II. k. 51. fej. Kálmán' decr. II. k. 6. fej.; 1715. 7  
1791. 56.

önnálló hit- és oklevelek 's szerződések \*), mellyekben a' fejedelem 's az ország' rendei, mint a' polgári alkotmánynak mennyi fejezeteiben kölcsönösen megjegyzték; részint pedig ollyatén törvények, mellyek minden különös nevezet vagy czim nélkül a' polg. törvénykönyv' szerkezetébe szövettek. Az iratok közül pedig azon alaptörvények, mellyekből a' magyar alkotmány kezdetét 's erejét veszi, a' következők:

1. A' *legelső eredeti szerződés*, mellyet a' magyarok' első hét vezérei Árpáddal kötöttek. Ezen szerződés annyiban talpköve a' magyar alkotmánynak, mennyiben Árpád fejedelemnek elválasztván, 's törvényes örököseiül annak utódai jelöltetvén ki, egyszersmind a' fejedelem' és alattvalók' egymás' irányában létező jogai 's kötelességei meghatározottak.

2. Az arany bulla, melly II. Andrásnak 1222-dik évben, az ország' rendeivel kölcsönös egyetértés 's hozzájárulás' útján keletkezett azon szerződési oklevele, mellyben a' fejedelemnek 's népnek egymáshoz viszonyított némelly főbb jogai 's kötelességei vannak megírva; kivévén a' 31-ik czikket, mellyben a' népnek adott azon szabadságot, miszerint a' király által elkövetett törvénysértések' esetében ellenszegülhessen, az 1687. 4-ik törvényczikk eltörülte \*\*). Ezen oklevélre a' koronázás' alkalmával minden fejedelem megesküdni köteles, 's ugyanazért annak alaptörvényi sajátsága 's jelleme I. Lajos', 's I. Ferdinánd' decretumaiból is világosan kitűnik.

3. Sz. István első magyar királynak ugynevezett *constitutiója*, melly a' decr. I. könyv. I. fejezetében foglaltatik, megerősítve később III. Károlynak 1723-ban alkotott 2-dik törvényczikkében, melly szerint mindazok, kik a' r. cath. vallást nem követik, a' királyság' viselhetésének jogától elzártnak. Ezen rendelet, vagy másképp *constitutio*, annál fogva számítatik méltán az alaptörvényekhez, mivel az nem egyes fejedelmi akaratból, de a' magyar rendeknek országgyűlésileg nyilvánított kívánatából származik, 's a' magyarországi trón körüli igények' változhatlanul fenálló egyik lényeges szabályául szolgál.

4. III. Károlynak 1723. 1. és 2-dik, 's II. Leopoldnak

\*) Például a' *koronázási hitlevél*, *arany bulla*, 'stb.

\*\*\*) Ezen ellenállási szabadság a' leopoldi oklevél' 3-dik czikkében Erdélyre nézve is eltöröltetett.

179<sup>o</sup><sub>1</sub>. 3-dik törvényei, mellyeknek tárgya a fels. austriai ház örökösödési jogát fentartó *pragmatica sanctio*, melly az 1547. 5. 's 1687. 2. 's 3-dik törvényczikkek' szelleméhez alkalmazva, a' férfi- és nőágak' örökösödésének kulcsát foglalja magában. Jelesül az 1687. 2-dik cikkben az austriai ház' férfi tagjainak az uralkodásbani örökösödés első szülöttségi rend szerint, általadatott; továbbá az 1723. 2-dik t. cikknel, vagyis a' *pragmatica sanctionál* fogva az örökösödés a' férfiág kihalta után a' leányágra is kiterjesztetett, még pedig olly renddel, hogy először III. Károly' leányai 's maradékai, enek' kihaltával I. József' leányai 's ivadékai, végre I. Leopold' leányai 's maradékai' következzenek az örökösödésben, 's a' szabad királyválasztás csak e' három ág' férfi és leány tagjainak kihalta után jöhessen vissza a' nemzetre. Hogy pedig ezen törvények méltán iktathatók az alaptörvények' sorába, kitetszik abból, hogy általok olly kölcsönös szerződés állapotot meg, miszerint Magyarország' 's a' hozzá kapcsolt részek' alkotmányáb egy új föltétel szövetett be.

5. A' Hármaskönyv' I. részének 9-dik czimje, melly a' nemesség' 4 sarkalatos kiváltságait foglalja magában, mik közül azonban a' 4-dik pont, hol az András' bullájából ismeretes „*ellenállási szabadság*” alapszik, az 1687. 4-dik cikk által teljesen megszüntetett. Jelesül az 1. pont szerint a' magyar nemes, ha csak nem idéztetett, 's rendes törvénykezési úton el nem marasztaltatott, senkitől is le nem tartóztathatik; a' 2. pont szerint senki másnak, mint egyedül törvényesen koronázott fejedelmének alattvalója; a' 3. pontnál fogva pedig minden szolgaságtól és tehertől menten, teljes *adótolí szabadsággal* bir, melly az 1741. 8-dik cikk által olly változtathatlan törvénynek nyilvánított, hogy az többé tanácskozás alá sem vétethetnék. Ezen pontokból, mik a' magyar aristocratia fentartására czélozván, eléggé kiderül az is, miért hogy a' jelen cikk is az alaptörvényekhez soroztatott.

6. A' bécsi és linczi békekötések, amaz Rudolf 's ez III. Ferdinánd alatt, az 1606. 1-ső, 's ez 1647. 5-dik törvényczikkek' nyomai szerint, mellyek a' két vallású evangelicusok' *vallásszabadságát* határozzák meg. Ezen czikkek országos alaptörvényeknek mind alakjoknál, mind pedig tartalmuknál fogva az 1791-diki országgyűlésen is elismertettek.

Mindezen alaptörvények' öszvegét pedig a' koronázási *hitlevél*, 's a' koronázás' alkalmával letenni szokott *királyeskü*, mellyben az ország' 's nép jogainak oltalmazása ígértetik, ma gokban foglalják.

Ezen előszámlált irott törvényeken kívül vannak még szokásbeli alaptörvényeink is, mellyek hosszas és folytonos szokás által hagyattak helyben. Ezek ellenkezőleg az irottakkal, közzé soha sem tétettek, 's egyedül a' hagyomány (traditio) szakadatlan útján ismértetnek a' magyar nemzet által.

## 6. §.

*A' magyar közjog' egyéb kútfői; u. m. országgyűlési decretumok, szokásbeli törvények, Verböczi hármaskönyve.*

Egyéb létszeres törvényeink (leges organicae), mellyek a' magyarországi közjoghoz szinte bő forrást nyújtanak:

1-ször is az *országgyűlési decretumokban* találatnak fel: mivel ezek foglalják magokban mindazon rendszeres törvényeket, mellyek a' fejedelem' 's nemzet egyesült akaratával hoztak, 's mellyekből a' magyarközjog' számos fejezetei is magyarázhatni szoktak; 's innét lehet következtetni továbbá azt is, miért hogy a' már fennebb elszámlált alaptörvényeken kívül ugyanott még más létszeres törvények is foglaltatnak. Ezen létszeres törvények közül kitűnő például idézhető az 179<sup>o</sup>/<sub>1</sub>. 12-ik törvényczikk, mellyben a' törvényhozás' joga a' nemzet és fejedelem által csak együtt gyakorolhatónak mondatik, minek következtében ugyanott meghatározatott, miszerint a' fejedelem semminemű önkényes parancsok vagy patensek által az országot nem kormányozhatja, a' parancsokkali élés' szabadsága csupán azon esetekre hagyatván fenn, midőn valamelly ügynek, a' törvényvel különben nem ellenkező elintézése nem máskép, mint csak ollytén parancsok' kibocsátásával eszközölhető. Ugyanezen törvény' soraiban meghatározatatik még az is, mikép a' törvény' értelmében hozott ítéletek végrehajtásai felsőbb fejedelmi parancsok által sem meg nem akadályoztathatók, sem meg nem semmisíthetők; épségben hagyatván egyébiránt, de csak a'

törvények' értelmében, a' királyi felséget illető végrehajtó hatalom' gyakorlata, 'stb. — — —

Illy közjogi törvények' magyarázatául szolgálnak.

2-szor a' folytonos gyakorlatilag fenálló *törvényes szokások*, mellyek számos törvények' és jogok' megannyi kútfejei, a' nélkül, hogy azok a' rendes törvénykönyvben benn foglaltatnának. Hogy azonban az illynemű szokástörvények tévedést ne szüljenek, meg kell őket különböztetnünk a' törvénytelen szokásoktól, tulajdonkép: bitorlatok- és visszaélésektől; annál fogva tudnunk kell, mikép szokásbelieknek azok neveztetnek, mellyek a' fejedelem' és nép' beleegyezésével folytonos gyakorlat által hozattak életbe, 's a' nép' hagyománya által eléggé közölvék 's nyilvánítvák. Ezen a' fejedelem' és nép' hallgatag beleegyezésével életbe hozott szokástörvények tehát sem tudatlanságból, sem tévedésből, sem pedig erőszakból nem származhattak, mivel mindezen hibák külön és együtt a' törvényhozás' ketős akaratának hallgatag ugyan, de szabad és független egyesülését fogták volna akadályozni.

3-szor Verböczi István' *Hármaskönyve* (Tripartitum Juris hungarici consuetudinarii) szinte számos közjogi törvényeknek szolgál magyarázó kútfejül. Ezen ismeretes Hármaskönyvben Verböczi mindazon törvényeket igyekezett rendbeszedni 's bizonyos rendszeres egészbe önteni (codificálni), mellyek a' törvénykezési eljárás' körében szokásban valának, de mind magyarázásuk, mind alkalmazásuk fölötté különböző volt \*). —

\*) Verböczi István előbb ügyvéd, azután ítélőmester, később kir. személynök, II. Ulászló' rendeleténél fogva a' fennebbi törvénykönyvet megkésztivén, az 1517-ben Bécsben ki is nyomtatott. Mielőtt azonban közrebocsájtatott volna 1514-ben az országos rendek' elébe terjesztett, kiktől valamint magától Ulászlótól is élő szóval helyben hagyatott, a' nélkül azonban, hogy azt törvénykönyvbe vezetett rendszeres sanctio, vagy valamely kir. pecsétes decretum megerősítette volna; mivel Ulászló' azon decretuma, melly az említett Hármaskönyv' elején áll, a' királynak sem aláírásával, sem pecsétével megerősítve nincs, 's így e' részben semmi bizonyosságot nem szolgáltat; mit tanusít továbbá az is, hogy a' nevezett könyv világos törvény által Magyarországon \*\*) soha törvénynek el nem ismertetett; törvényes erejéből mindazáltal a' 300 éves gyakorlat, miszerint azt számos országgyűl. törv. czikkek idézik törvényes forrásul, 's rajta számos birói ítéletek alapulnak, eléggé kezeskedik.

\*\*) Erdélyben a' leopoldi költével törvénynek ismerte.

II. Ulászló' beleegyezésével tehát Verbőczy a' szokásban levő törvényeket összeszedvén, azoknak törvényes ereje maig is zsinórmértékül szolgál, minélfogva a' magyar közjog' körében szinte nem kevés adatokkal bővelkedik.

## 7. §.

*Kir. leiratok, 's más kir. ok- és kiváltságlevelek, mint kútfők.*

4-szer a' kir. leiratok, csakhogy az 1790<sup>1</sup>. 12-dik t. czikk' értelmében keletkezzenek, minélfogva az ország' törvényeivel ellenkezniök nem lehet, a' létszeres törvények' magyarázatához szinte nagy segílyt nyújtanak; mivel azok gyakran kötelező erővel is bírnak annyiban, mennyiben általok a' kir. felség a' hon' polgárainak kedvezményeket osztogathat, mikből ismét a' közjogi viszonyokat illetőleg új intézetek támadhatnak. Leginkább ide tartoznak pedig a' kir. leiratok' azon nemei, melyek *diplomaticai biztosíték* nevezettel bírnak, 's melyek a' közjogok' magyarázatának annálfogva segédforrásai, mivel általok a' fejedelmek, mielőtt velök a' koronázás' műtétének ünnepélye megtörténék, 's az ország' törvényes kormányzását tetteleg megkezdenék: magokat a' közügyek' igazságos kezelésére nézve a' nemzetnek szorosabban lekötelezik. Ezen biztosítéknak, vagy máskép *koronázási hitlevélnek* ünnepélyes kiadása már sz. István' idejétől fogva szokásban volt, mellyben az ország' 's nép' jogainak védelme a' koronázás' alkalmával letenni szokott *esküvel* ígértetik 's erősítettik meg. De már II. Mátyás alatt megszakadt azon szokás, miszerint a' II. Ferdinánd után következő királyok mindig csak II. András' bullájára esküdtek meg; 's azóta a' koronázandó király' 's az országos rendek' megegyezésével rendesen egy hitlevél iratik, melly szokás az ország' alaptörvényeinek maig is egyikét teszi. — Ide tartoznak továbbá egyéb kir. leiratokon kívül I. Leopold' oklevelei 1690- és 91-ről; az *illyr regulamentum* M. Terézia alatt 1777-dik, 's a' *declaratorium* 1779-dik évekről, mellyekben a' gör. nem egyesültek' szabadságai foglaltatnak; azután a' *kolonicsi egyesség* 1703-dik évi június 15-kéről, 's a' nm. m. k. h. tanácsnak 1812-diki october' 5-kén 24279 sz. alatt költ *intézménye*, mellyekben a' főpapok'

javadalmi körül létező kir. jog bővebben meghatároztatik. Ide számíthatók végre több rendbeli *kiváltságlevelek*, mellyeket I. II. és III. István, I. és II. András, I. II. III. és IV. Béla, Kálmán, Zsigmond, Albert, Hunyady Mátyás, Ulászló, II. Lajos, I. Ferdinánd, 's az utánok következő koronázott magyar királyok — kivévén IV. Ferdinándot — kibocsátának. Sőt még ugyanitt megemlíthetők II. József' *kiváltsági* is, mik törvényes utódai által az 1790/1. 32. cikk' értelmében megerősítettek.

## 8. §.

*A' m. közjog' segédtudományai.*

A' magyar közjogtanhoz a' következők szolgálnak mintegy segédtudományul, u. m. a' jog' általános philosophiája, politica, statistica, történettan, oklevéltan (diplomatica), időtan (chronologia) föld- és pénzüismeret, polgári 's büntető jogtan, egyházi jogtan, s' a' szomszéd népek' törvényeinek is némi ismerete.

## 9. §.

*A' m. közjog' felosztása.*

Elosztatik pedig a' magyar közjogtan két részre. Az első rész ismerteti azon közjogokat, mellyek az ország' polgári alkotmányából folynak ki; a' második rész pedig szóland a' közjogok' azon viszonyáról, melly a' magyar polgári közigazgatás irányában létezik.

## ELSŐ RÉSZ.

Magyarország 's a' kapcsolt részek' polgári alkotmányáról.

### ELSŐ FEJEZET.

A' m. király- és udvaráról.

#### 10. §.

*A' magyarországi kormányalak.*

Magyarország az ország' rendei által korlátozott monarchiai kormányalakkal bír; mivel a' magyar kormány Árpád' idejétől fogva mindig egyes uralkodó' személyében központosult ugyan \*); de fennállottak 's fennállanak maig is azon alaptörvények 's diplomaticai szerződések, mellyek az egyszemélyben uralkodó fejedelem' országlási hatalmát bizonyos határok közé szorítják \*\*). Ugyanis a' magyar monarcha, ki sz. István' idejétől fogva „királyi” czímmel él, törvényt nem önkényes saját hatalmával, de egyedül az ország' rendeinek együtttanácskozásá-

\*) S. Stephani decr. lib. 1. Cap. 1. et 2.; decr. lib. 2. Cap. 19.; Constantinus Porphyrogenita, de administratione imperii cap. 18., Anonymus Belae regis notarius in *historia Ducum* cap. 6. etc. —

\*\*\*) Az 1222-diki arany bulla, 's 1791. 12-dik t. czikk stb.

val országgyűlésen alkothat csak; valamint az ország' political kormányzását is nem máskep, mint szorosan a' fennálló törvények' értelmében gyakorolhatja 's nem mások, mint egyedül olly egyének által, kik e' czélra az ország' 's nemzet' kebeléből választatvák vagy nevezvék \*). A' magyar monarcha jogainak e' körülírását azonban koránsem úgy kell értelmeznünk, mintha azon jogok egyenesen és közvetlenül a' nép' befolyása 's részvéte által volnának korlátozva; mert a' nép' nevezete alatt az osztályok' különbség nélküli öszvegét kellene gondolnunk, már pedig a' nép illy általános értelemben a' törvényhozásba be nem foly, 's e' befolyást eddigelé egyedül az aristocratia: a' papság, nemesség, 's kis részben a' polgárság gyakorolták, nem közvetlenül ugyan, de közvetve, azaz képviselet által; a' megyék' képviselői pedig, kik a' nép' nemtelen osztályának érdekeit is legjobban ismerhetik, az öszves nép' érdekeit koránsem képviselik, 's nem is képviselhetők általok mindaddig, míg az illy megyei 's városi képviselők' választásába kizárólag csak a' nemesség 's polgárság birandnak befolyással. De továbbá, hogy a' nép' nevezete alatt a' hon' öszves lakosainak száma nem érthető, kitetszik onnan is, miszerint a' Hármaskönyv' II. R. 4-dik címében a' nép' nevezete alatt csupán a' főpapok, mágnások 's nemesek foglaltatnak \*\*). 'S ezek szerint a' magyarországi kormányalakat monarchico-aristocraticusnak méltán nevezhetni, mivel az uralkodói hatalom egy személynél van ugyan, de az ország' kormányzását, a' mennyiben abba a' nemzettel közös törvényhozás, fejedelem- 's népet egyformán kötelező törvények' alkotásával befoly, a' nép' aristocratiájával osztja meg.

## 11. §.

### *A' trónörökösödés' történeti időszakai.*

A' kormányalak' meghatározása után legelsőbbben is a' trónörökösödés' szabályait kell megismernünk.

\*) 1741. 11.; Martini, de jure civitatis, pos. 391. —

\*\*) Nomine autem et appellatione *populi*, hoc in loco intellige: solummodo praelatos, barones et alios magnates, atque quoslibet nobiles; sed non ignobiles.

A' magyar történetkönyv' kútfői szerint, a' trónörökösödés' változásaiban 4-fő időszak tűnik fel.

Az *első* időszakban, az ős szerződés' értelme szerint, a' trónörökösödési jog' az árpádi ház' férfiágát illeté. De mivel az árpádi ház később több nemzetségre szakadt, e' nemzetségek jogai pedig a' trón' irányában törvények által meg nem határozottak: e' miatt olly szerencsétlen viszályok ütöttek ki, mellyek az országot herczegségekre szaggatván, ezeket az elszakadt nemzetségek' képviselői teljes hatalommal birtokolták, úgy annyira, hogy a' kormányzat' egységében is nem kevés hátramaradást okozának. És így lőn, hogy az uralkodó király' egyenes örököse mellékágbóli atyafi által szorítottat ki jogából, mint Sallamon I. Béla, 's III. István II. László által.

A' *második* időszak már nem bírt olly szoros véregységgel az egymást felváltó fejedelmek között, mint az előbbi. Ebben ugyanis a' nemzet' királyválasztási szabadsága már tetteleg gyakorlatba vétetett az által, hogy azon esetben, midőn a' fejedelem fiörökös nélkül hunyt el, ennek leányai, 's gyakran ezek' férjei is megkoronáztattak egészen idegen nemzetségbeliek is választattak királyokúl, mint például I. Ulászló, I. Mátyás és az I. Ferdinánddal háborúskodó Zápolya János. Végre I. Ferdinánd' megválasztásával az austriai ház' örökségi' joga tetteleg gyakorlatba jött, mi I. Leopold' idejében törvénybe is iktattatott.

A' *harmadik* időszakban továbbá I. Leopold' trónra léptével ollyforma rendelkezések tétettek, mik szerint egy részről az ország oszthatlansága, más részről első szülöttségi rend is megállapítottak, a' midőn a' nemzet által az 1687. 2. és 3-dik t. cikk' értelmében a' trónörökösödés olly módon terjesztetett ki I. Leopold' maradékaira, hogy ezen (férfi) maradékok' kihaltával II. Károly-, akkoron spanyol királynak, III. Fridrik és Maximilián császárok' rokonának közvetlen maradékai nyerjék meg azt. És ezen rendben következett be a' Spanyolországban uralkodó öregebb habsburgi ág' férfitagjainak örökösödése.

Végre a' *negyedik* időszakot az ismeretes *sanctio pragmatica* kezdi meg, melly III. Károly trónörökösödési rendeletéből áll. Ő ugyanis, miután austriai tartományiban a' férfiág' kihaltának esetére a' trónörökséget a' nőágra is kiterjesztette 's biztosította volna, ugyanezen örökségi rendet az 1723-diki országgyűlésen

a' magyar rendeknek is ajánlván, ezek azon nemes hálából, mellyel a' magyar hazára nézve több rendbeli hasznos 's nyereséges hadi érdemekkel koszorúzott III. Károly iránt tartoztak, a' fenebbi sanctio' örökösödési rendét akkép állapították meg, hogy először III. Károly' leányai 's maradékai, ezek' kihaltával I. József' leányai 's ivadékai, végre I. Leopold' leányai 's maradékai következzenek az örökösödésben; 's a' szabad királyválasztás csak e' három ág' teljes kihaltával szállhasson ismét a' nemzetre. És e' sanctionál jött életbe a' *vegyes* vagy *austriai* örökösödési rend, miszerint a' magyar korona a' felséges austriai háznak, első szülöttségi (primogenitura) 's ág-örökösödési (linealis successio) jognál fogva, mind férfi-, mind nőtagjaira egyformán általszáll, azon sorozattal azonban, melly szerint a' közvetlen egyenes örökösök a' távolabb ági rokonokat mindig kizárják. — Ezen rendnél fogva Magyarország Austriával, a' fejedelem ugyanazonságában, bizonyos kapcsolatban áll a' nélkül azonban, hogy az egy azon fejedelembeni egyesülésén kívül, kormányzati különyszerűségét, önállóságát 's függetlenségét csak legkisebb részben is csorbíttatni engedte volna; miről Magyarország nem csak azon sanctióban, de másutt is, jelesül az 1715. 3., 1741. 8. és 11., 1790/1. 10., 's 1827. 3-dik törv. cikkében is biztosított.

## 12. §.

*A' király' hitlevelének pontjai, 's az ezek felöli nézetek.*

A' születése által képezzé lett trónörökösnek, még pedig trónra lépésétől számítandó hat hónap alatt, mulaszthatlanul meg kell koronáztatnia, azon alkotmányos okból, hogy a' koronázás' alkalmával az ország' szabadságait, törvényeit, szokásait 's kiváltságait egy ünnepélyes *hitlevelben* (assecuratio diplomatica) megerősítse, 's azoknak szoros megtartására magát *esküvel* is kötelezze. Lássuk ezeknek mindegyikét, 's azután magát a' *koronázás' szükségességét 's szertartását.*

I. Már fenebb megjegyezvén, mikép szokásban volt bizonyos föltételeket, 's ígéretek tenni fel a' megkoronázandó királyoknak, ezek az idő- és körülményekhez képest gyakran változtak. A' hitlevelé tehát azon alakban 's szavakkal közöltetik,

mellyben 's mellyekkel az dicsőségesen uralkodó V. Ferdinand királyunk által kiadatott, 's az 1836. 1-ső §-ba beiktatott \*).

1. Hogy mi a régi trónörökösödésen kívül, mind a' koronázást az 1791. 3. t. czikkely' értelmében, mind általánosan 's egyenkint Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak szabadságait, kiváltságait, rendszabályait, közjogait, törvényeit és szokásait, mellyek kezdettől fogva a' magyar királyoktól, dicső emlékeztű eldődeinktől a' jelenig adattak és megerősítettek, vagy jövőben adatnak 's általunk megerősítetnek, (mellyekre említett országrendei boldog emlékeztű eldődünk' I. Ferdinánd császár' és király' decretuma' bevezetésében álló esküformát megállapították és kiterjesztették) mindazáltal II. András 1222-dik decretuma' 31-dik czikkjének záradékát e' szavaktól kezdve „Quod si vero nos” e' szavakig „in perpetuum facultatem” kivévén, többnyire minden pontjaiban, záradékaiban, czikkeiben, úgy mint azok' alkalmazása és értelme (azon hozzáadással azonban, hogy az 1741. 8-dik törvényczikk, 's mind az, mi ott kivételik, teljes erejében maradjon) a' király' és országrendei' közös meg egyezésével országgyűlésileg elhatároztatik, mind magunk szilárdan és szentül megtartandjuk, mind másokat is ezek' sérthetlenn megtartására kötelezendünk \*\*).

2. Hogy mi az ország' sz. koronáját, a' régi szokás' 's törvények' értelmében bizonyos, a' rendek köréből, velök egyetértőleg, vallásra tekintet nélkül választandó személyek által az országban őriztetendjük.

3. Hogy mind a' már visszafoglalt, mind az ezután visszafoglalandó tartományait és részeit Magyarországnak 's hozzá tartozó tartományainak, a' hitlevéli esküforma' meghagyása szerint a' fenemlített országhoz 's hozzá tartozó tartományaihoz egészen visszakapcsolandjuk.

4. Hogy azon esetre (mitől a' mindenható őrizzen meg), ha az austriai főhercegi ház mind két nemen levő, név szerint pedig először a' VI. Károly, majd I. József, 's végre I. Leopold

\*) Fényes' magyarosítása szerint. L. *statist.* 10. lapján.

\*\*\*) A' netalán tanulni vágyók' kedvéért ugyanazon pont rövidebben: Hogy mi az ország' 's hozzá kapcsolt részek' szabadságait, kiváltságait, rendszabályait, közjogait, törvényeit és szokásait mind magunk szilárdan és szentül megtartandjuk, mind másokat is ezek' sérthetlenn megtartására kötelezendünk.

római császárok' és magyar királyok' maradékai kihalnának, az 1723. 1. és 2. czikkek' rendelete szerint is, a' szabad királyválasztás és koronázás előbbi állapotjára visszaessék, ezen országnál, a' régi törvényes szokásnál fogva érintetlenül fenmaradjon.

5. Mint már az első pontban előbocsátva volt, valahányszor új koronázás adandja magát elő az ország' határai közt 's rendes országgyűlésen, mindannyiszor örököseink 's maradékaink, mint ujonnan koronázandó örökös királyok kötelesek leendenek, ezen koronázási hitlevél' megerősítését előre bocsátani 's reá az esküt letenni.

Ezen hitlevél azonban korán sincs annyira megszorítva, mintha az a' fenebb előszámlált 5 ponton kívül még más és több pontokat is magában ne foglalhatná, mivel a' szerződések már saját fogalmoknál fogva sem szorítkozhatnak bizonyos pontok' szorosán meghatározott számára, miután a' szerződés egy részről a' körülmények, más részről mindig a' két egyező fél' szinte változható kívánatai szerint köttetik; csak hogy a' szóban levő szerződés, t. i. a' hitlevél olly pontokba ne bocsátkozzék, mik az 1741. 8-dik t. czikk' rendeletébe, melly a' soha változás alá nem jöhető alaptörvények- és szabadságokról emlékezik, ütköznenének. De más részről az austriai házból koronázandó felség olly pontok' elfogadására 's aláírására sem köteles, mellyek III. Károly alatt az 1715. 2-dik t. czikk' idézésével az 1723. 3-dik törv. czikk' értelmében kiadott hitlevél- 's eskü' tartalmától eltérnének, miután az ujonnan koronázott királyok utódaikat is csak azon pontok' aláírására kötelezzék, mellyek mellett nekik az uralkodói hatalom átadatott.

### 13. §.

#### *A' király' esküje.*

II. Koronázása' alkalmával a' király két esküt szokott letenni\*); egyiket az oltár előtt az evangeliumra, másikat pedig szabad ég alatt a' nép' jelenlétében. Ezen utóbbi az ország' tör-

\*) Juramentum ecclesiasticum; juramentum decretale.

vényei közé iktattatik, mellyben t. i. a' nép' jogainak 's szabadságainak megőrzését igéri; az előbbiben pedig a' r. cath. anyaszentegyház' fentartása 's jószágainak oltalmazása foglaltatik. Az eskü, ép' azon magyarosított szavakkal, mellyekkel azt latin nyelven mostan uralkodó V. Ferdinánd királyunk letevé, 's mikép az az 1830. 1-ső czikkelybe iktatva van, következik: „Mi Ferdinánd, isten kegyelméből Magyarország királya stb. — esküszünk az élő istenre, boldogságos szüz Máriára 's minden szentekre, hogy az isten' egyházait, főpapokat, ország' zászlóseit, mágnásait, nemeseket, kir. városokat, 's az ország'nak minden rendü lakosait szabadságaikban és mentességeikben, jogaikban, törvényeikben, kiváltságaikban, és régi jó 's helybehagyott szokásaikban megőrizendjük; mindenkinek igazságot szolgáltatunk; a' fels. II. András király' decretumait (kivéven a' 31-dik cikk' záradékának e' sorait „Quod si vero nos” egészen e' szavakig: „in perpetuum facultatem”) megtartandjuk; Magyarországunk' határait, 's mellyek ahhoz akárminő jog- és czímmel tartoznak, el nem idegenítjük, nem is kevesbítjük, sőt mennyire lehetséges öregbítjük 's kiterjesztjük, mindent teendünk, mit csak egész Magyarországunk' 's minden rendek' ja vára, becsületére 's előmenetelére tehetünk. Isten minket ugy segélyjen 's minden szentek!” — Ezen eskü által a' magyar király azon szerződést erősíti meg, mellyben az alkotmány', jogok', törvények' és szabadságok' fentartását, 's oltalmazását igéri, 's mellyel az őt megkoronázó népet mintegy ünnepélyes biztosítékkal látja el. Szokásban volt hajdan, mikép a' király által letett ezen eskü után a' nép is bizonyos esküvel kötelezé magát le a' fejedelem előtt\*), de a' melly esküre, miután a

\*) I. Lajos 1351-dik évi decretumának befejezésében, az akkoron divatban volt magyar népesküalak, szóról szóra ekkép következik: „Isten Téged ugy segéllyen; szüz Mária melletted Te vég napodon szent fiának előtte ugy támadgyon: ISTENNEK minden szentei, Te érted ugy imádkozzanak, ISTEN teste, Te vég napodon, méltán néked adatni ugy méltóztassék: szörnyü halállal' ugy ne vessz el: Föld tetedet ugy fogadgya halva: Harmad napon ugy ki ne vesse: ISTEN színét Te vég napodon ugy láthassad: Örök pokolban ugy ne temetessél: És magúl-magod ugy ne szakadgyon; Hogy urunknak LALOS KIRÁLYNAK, és szent Koronájának való hiveség tartásodra, minden orvot, tolvajt, gyilkost, kaczért, emberételőket, bűvösöket, bájosokat, házégetöket, szentegyháztoröket, félhiten valót, és ki ország-

magyar nemzet a 'pragmatica sanctio' erejénél fogva a' fels. austriai háznak eléggé lekötöztetve 's hozzá csatolva lett volna, többé szükség nem lévén, használatni is már teljesen megszűnnek.

#### 14. §.

##### *A' koronázás' értelmezése és szükségessége.*

III. A' koronázás azon ünnepélyes szertartásból áll, miszerint a' trónörökös az esztergami primás' (áldornagy) 's nádor' segélyével mindazon diszjelekkel fölékesítettik, mellyek a' királyi rang', fény' és méltóság' megadására 's viselésére tartoznak. Törvényesen szükséges pedig a' király' megkoronázása

1-ször azért, mert a' Hármaskönyv I. R. 9-dik cziménél fogva a' magyar nemes senki másnak, mint egyedül törvényesen koronázott fejedelmének alattvalója; melly rendeletét a' törvénynek maga Maximilián is fia (Rudolf') koronázásakor megismerte 's megerősítette; továbbá I. Leopold' egyenes és tiszta ágörökösödési korszakában is világos kötelességül jelentetik ki, miszerint az illető trónörökösöknek az ország' határabani megkoronáztatásuk mulhatatlanul szükséges, mit a' vegyes ágörökösödési korszakban az 1723. 1. cikk' 4. §-sa is bizonyít \*). Végre II. Leopold az 1791. 3-dik cikkben ünnepélyesen igéri 's meghagyja, hogy minden trónra lépendő, trónra lépésétől számítandó hat hónap alatt okvetlenül megkoronáztassék.

veszedelmére, pogányoknak, segítséggel avagy tanáccsal volt, állevel költöket, álpecsét likasztókat, és a' kik ezekkel élnének, és mindeket azokat, kik urunk LALOS KIRÁLYNAK, és Országának, és szent Koronájának ellene, és veszedelmére törekedők volnának, igazán megmondod, megnevezed, és kiadod, és meg sem tagadod: És irigységben, avagy gyűlötségben, senkit el nem vesztesz: És igazat nem hamisítasz: És hamisat nem igazítasz. Ezeket által nem hágod, sem kedvért, sem adományért, sem gyűlölségért, sem félelemért; sem barátságért, semmiért is. És a' mi beszéd közöttetek lenne, azt titkon tartod, és ok nélkül senkinek meg nem jelented, megsem mondd ISTEN TÉGED UGY SEGÉCHEN, ÉS E' SZENT KERESZT.

\*) Ut illa, vel masculus ejusdem (Caroli III.) haeres — — pro infallibili rege Hungariae — — habeatur, et coronetur.

2-szor. Szükséges annálfogva, mivel az 1791. 12. törv. cikk szerint a' törvényhozási, magyarázási 's eltörlési jog, az ország' rendein kívül, egyedül csak koronázott fejedelmet illet, ki amazokkal együtt működhetik e' részben alkotmányosan; de továbbá ugyanazon törvény' 32-dik cikkje azon okból, mivel II. József' megkoronázása halála' közbenjöttével meg nem történetett, ennek életében kiadott kiváltságait csak azon esetre mondja érvényeseknek, ha hogy az utána következett fejedelem II. Leopold által megerősítetnek.

3-szor végre III. Károly' 1715. 2-dik t. cikkbe iktatott hitlevelének 1. és 5. pontjai a' koronázás szükségességét eléggé bizonyítják.

### 15. §.

#### *A' koronázás' szertartása.*

A' koronázás' szertartása pedig illy formán szokott megtörténni:

A' koronázásra kitüzött napon a' király magyar díszkötösbe öltözvén, 's délczeg paripára ülven, az ország' minden püspökeitől, zászlósaitól, 's az ország' és kapcsolt részek' zászlóit vivő nemesektől, külországi követektől, 's a' legdíszesb fegyveres lovasság- 's gyalog katonaságtól a' koronázásra kitüzött szentegyházba kísértetik. Legelül lovagolnak az ország' heroldja és a' főudvarnok, mindketten fedett fővel, míg a' koronázandó király' oldalánál fedetlen fővel a' kir. főlovászmester lovagol. A' Szentegyház előtt lováról lelépő királyt nagy számu papság' körében az ország' primása fogadja 's üdvözli, 's ezeknek 's az ország' zászlósainak kíséretében az egyház' belsejébe távozik, előtte vitetvén az ország' ékességei, jelesül a' kereszt a' főkamrás, sz. István' köpönyege a' főasztalnok, szent István' kardja a' főpohárnok, ugyanannak sarui a' tárnok, az arany alma a' horvátországi bán, a' királyi pálcza a' főudvarnok, 's végre a' sz. korona a' nádorispán által. A' főoltárhoz érkezvén a' király, annak legalsó lépcsőjére térdel, 's két kezével a' felnyitott evangéliumot illetvén, esküt tesz, mikép a' r. cath. anyaszentegyházat fentartani, a' vallás' szolgálait 's ezek' jószágait védelmezni fogja, 's az igazságot és békét fentartandja. Ezután az érsek által jobb vállán és mellén fölkenetvén, a' trón-

hoz vezettetik, 's sz. István' palástját és saruit felöltvén, ismét a' főoltárhoz indul, hol sz. István' kardját felköti, 's a' hüvelyéből kirántott meztelen karddal három keresztet képező vágással jelenti, mikép az országot minden részről oltalmazandja ellenségtől; mi megtörténvén, az oltár legfelső lépcsőjén térdre borúl, 's a' korona az érsek és nádor által fejére tétetik, jobbába a' kir. pálcza, baljába pedig az aranyalma adatván, mire hangos éljen kiáltások 's a' „téged isten dicsérünk” éneklése és zengése, valamint künn a' nép' ajkain megharsanó örömradiások, ágyúörgések és harangzugások közt a' trónt elfoglalja. Erről később, miután az evangelium elénekeltetett, belép, 's az oltárnál a' keresztet és evangeliumot megcsókolván, áldozik. Midőn ennek végeztével a' koronát 's egyéb fejedelmi jeleket ujonnan elfogadná 's a' trónt viszont elfoglalná, a' főlovászmester kardját, az ország és kapcsolt részek' 10 zászlóit vivők pedig zászlóikat előtte meghajtják.

Az isteni tisztelet ekkép végződván, az ország' koronájával 's minden ékeivel felruházott király, az országos rendek' kíséretében gyalog, nemzeti színű posztóval bevont padozaton a' szomszéd szentegyházba indul, előtte, mint megkoronázott apostoli király előtt, egy püspök által az apostoli kettős kereszt vitetvén. Ezen menet' alkalmával a' lovon ülő tárnokmester és segédei egyedül ezen ünnepély' emlékére vert arany és ezüst pénzeket szórnak a' körülözönlő nép közé, 's ugyanez alkalommal a' nádor által e' végre kijelölt néhány nemest a' fejedelem sz. István' kardjával megilletés által *arany-sarkantyús* vitézzé avat fel. Végeztetvén ezen egyházban is a' rendes szertartás, előbbi díszpompájában a' király, a' papi köntöseikbe öltözött érsekek és püspökökkel, továbbá az ország' zászlósaival együtt délczeg paripára ül, 's egy háromszínű posztóval behúzott emeltebb helyen, szabad ég alatt, a' primás' előolvasása után a' decretalis esküt\*) leteszi. Erre ismét örömradiások 's ágyúörgések következvén, az előbbi lovagok' és nép' kíséretében a' király az ugy nevezett 's mesterségesen hányt *királydombjára* lovagol, 's sz. István' kardjával a' világ' négy részére négy

\*) Annálfogva neveztetik az decretalis eskünek, mivel a' magy. királyoknak eme szabad ég alatt elmondott esküjök, az ország' decretumai közé, törvénykönyvbe iktattatik.

vágást tesz, jeléül annak, mikép az országot minden, bár honnan jövő ellenségtől is védni fogja \*).

Ezen külső szertartás' végeztével, a' főhercegek', külországi követek' és főrendek' kíséretében a' király palotájába távozik, hol koronája a' rendes koronaörök' gondviselésére bizatván, a' királyi díszebéd megkezdődik. Mielőtt azonban asztalhoz ülnének, a' király' kezeinek megmosása végett készített medenczébe a' nádor vizet tölt, 's az érsek kendőt nyújtván, ugyanez az ételeket imája' előbocsátásával megáldja. Midőn pedig a' király az első ital bort ajkaihoz emelné, a' főpohárnok' jeladására ágyúk dörgenek 's harangok zendülnek meg.

Végre ezen ebéd alatt a' köznép szabad ég alatt süttöt ökrökből, 's szabadon folyó borból lakozik örömrivalgásai között.

Megemlítendő még azon szokás is, miszerint az ország az új királynak a' legbecsesbb 's különbözőbb honi famozaikból készített ládikában közönségesen 50 ezer darab körmöczi aranyat ajándékoz.

## 16. §.

### *A' királynők' koronázásának szertartása.*

A' királynők' koronázása kevesebb és egyszerűbb szertartással történik meg. A' király' hitvese ugyanis a' főegyházba vezettelvén, jobb vállán és tenyerén a' primás által az oltár lépcsőjén fölkenetik; 's azután a' veszprémi püspök, ki a' királynék' koronázásában előjoggal bír, a' házi koronát a' királyné' fejére teszi, mi megtörténvén, az esztergami érsek és nádor az ország' koronáját annak jobb vállára helyezik, melly utóbbi műtét az ország' koronájával csak I. Ferdinánd óta divatozik. Meg kell jegyeznünk azonban, mikép az önálló uralkodással felruházott királynők, millyenek Mária I. Lajos', Erzsébet Zsigmond', és M. Terézia III. Károly' leányai valának; magok a' királyok' szertartásához hasonló módon és ünnepélylyel koronáztatnak meg, különben a' királyi méltóságot a' maga teljes érvényében törvényeink' értelme szerint nem gyakorolhatnák.

\*) Ezen szertartások között mulhatatlanul, 's leglényegesebben szükséges, hogy a' korona a' valódi sz. István' koronája legyen.

## 17. §.

*Az ország' ékességei; u. m. a' korona, kir. palást, kormánypál-  
cza, sz. István' kardja, aranyalma, saru és harisnya.*

Minthogy a' koronázás' szertartásainak leírásában az ország' ékességeiről, mellyek annak lényegéhez tartoznak, emlékezünk, szükség először azokat megismernünk, mielőtt a' király' személyéről 's udvaráról szólanánk,

Az ország' ékességei közé számláltatnak azon ősi fejedelmi díszjelek, mellyek a' koronázásnak egy részről törvényességéhez, más részről pedig fényéhez tartoznak. Illyenek pedig a' korona, sz. István' palástja, kard, alma, kormánypálcza, palást, saru és harisnya. Áll pedig a' korona egy nyílt, és egy abba fektetett tetős koronából\*). A' felső vagyis fedett részen nem látszik annyi művészet, mint az alsón, melly amazt félköralakú csipkéivel befoglalja. Amazon latin, 's ezen görög iratok olvashatók, mi szinte az eredet' különböző idejét bizonyítja. A' felső részen az apostolok' képei vannak lefestve; az alsón pedig Kristus urunk' képe látható, a' világ' golyóbisával kezében, 's jobbján Mihály, balján pedig Gábor angyalok' képeivel. Az arany köríven továbbá több martyrok' képei vannak lefestve; 's végre az egészet 53 darab zafir, 50 rubin, 27 smaragd, 338 különféle drágagyöngy, 's 9 ellenkező irányban lefüggő aranyláncz ékesítik. Hivatik pedig *szent* vagy *apostoli* koronának, mivel, mint a' történeti hagyományok beszélnek, II. Sylvester pápa egy álmában megjelent angyal' intéséből küldé azt sz. István első magyar királynak, egy ezüst kettős kereszttel\*\*) együtt olly utasítás mellett, hogy ezen sz. korona' és kettős kereszt' jelentőségénél fogva *apostoli* király czímmel is élhessen, 's azon különös előjoggal egyszersmind, miszerint ezen kettős kereszt szokott ünnepélyek' alkalmával mindenkor előtte vitethessék. Egyébiránt ezen koronának csupán felső fedeles része látszik II. Sylvester pápától eredetnek, mivel az alsó részen némelly görög iratok, az előbbi pápa' koránál későbbiek, olvashatók. I. Constantin' és Constans' nevein kívül ugyanis még Ducas Mi-

\*) Koller: „Commentarius de S. Regni Hungariae Corona. Anno 1800.”

\*\*) E' kereszt az idő' viszontagsági közt már elveszett.

hály, másképp Parapinaceus görög császár' és I. Géza magyar király' nevei is láthatók ugyanazon alsó, vagy nyílt részen; már pedig ezeknek mindegyike 1076-ban és így Sylvesternél 73 évvel későbbben uralkodék. E' koronát a' fenebb nevezett görög császár I. Géza magyar királynak ajándékozá. Széke pedig e' koronának, melly nélkül a' magyar király' koronázása törvényink' értelmében érvényesen meg nem történhetik, az 1791. 6-dik t. czikk' rendeleténél fogva a' budai várban van, fentartatván azonban az 1715. 38. t. czikk' azon rendelete, miszerint a' nádor' tudtával, veszély' idejében biztosság végett ideiglen más, alkalmasabb helyre is áttétehetik.

*Sz. István' palástja*, vagy közönségesen csak *kir. palást* nehéz biborveres selyemből készítve, 's az apostolok', prophéták 's néhány martyr' hímzett képeivel ékesítve, koronázás alkalmával a' király' díszköntöséül használtatik.

*Kir. vagy kormánypálcza* a' felség' hatalma 's méltóságának egyik legrégebb jelképe. Buzogány alakkal bir, 's üveg-gombja arannyal van befoglalva.

*Sz. István' kardja*, mellyel a' király, koronázása' alkalmával a' főoltár előtt 's az ugynevezett *királydombján* bizonyos vágásokat tévén, az ország' oltalmazását jelenti.

Az *aranyalmán* az Anjou házból eredő franczia királyok' czímerét láthatni.

A' *saru'* és *harisnya'* eredete pedig, ámbár azok sz. Istvánéinak mondatnak, bizonytalan.

## 18. §.

*Magyarország' 's részeinek zászlói, és az ezeken levő czímerek.*

Az ország' ékességei után, mellyek a' koronázás' szertartásához tartoznak, méltán megemlíthetők azon zászlók' rajzai is, mellyek szinte a' koronázás' ünnepélyének kiegészítésére használtatnak. Ezen zászlók a' következő czímerek' rajzát viselik.

1. *Magyarország'* czímere: koronával tetézt kettős paizs, melly jobb felén 4 vörös, és 4 ezüst vonalat, bal felén pedig vörös mezőn hármass zöld dombra illesztett koronán álló kettős ezüst keresztet mutat. Verböczi Hármaskönyve I. R. II. cz. 3. §. szerint a' négy ezüst vonal a' Dunát, Tiszát, Drávát és Szávát;

a' hármas halom Tátra, Fáttra és Mátra bérceinket, a' kettős kereszt pedig a' magyar királyság' pátriarchai jellemét képezi. A' nemzeti szín ugyan e' czímer' uralkodó színeiből vétetett.

2. *Dalmátországé*: kék mezőn 3 oroszlán és leopárdfü.

3. *Horvátországé*: 20 vörös és ezüst koczkákra osztott, 's koronával fedett paizs.

4. *Tótországé*: 2 fehér folyó, mellyek a' Szávát és Drávát képezik. A' két folyó közti vörös mezőn egy futó nyest látható, a' folyók' szélső kék mezejének felső része pedig csillaggal ékesítve.

5. *Lodomeriáé*: kék paizs, mellyen két fejér és vörös koczkavonal keresztbe megy végig.

6. *Galliciáé*: három, vörös mezőn nyugvó nyílt korona.

7. *Bosznjakországé*: fehér felhők közöl kinyúlt 's ezüst kardot tartó pánczélos férfikar, alatta elterült vörös mezővel.

8. *Szerviaé*: vörös mezőn vadkanfej, vörös nyíllal átluskasztott orral.

9. *Bolgárorszáé*: három részre osztott vörös mezőn, ugyanannyi futó agár.

10. *Kunságé, Oláhorszáé és Moldáviáé* együtt: kék paizs, egy koronázott két farkú veres oroszlánnal; felül a' bal oldalon csillag, alul a' jobb oldalon pedig hold fénylik.

*Erdély*, minthogy az 1741. 18., 's 1792. 11-dik czikkeknél fogva ugy tekintetik, mint a' magyar korona' kiegészítő része, az anyaország' czímerében együtt foglaltatik; 's ugyan azért koronázás' alkalmával külön czímert ábrázoló zászlóval nem is képviseltetik. Egyébiránt czímere: két mezőre osztott paizs; a' kék mezőn fekete sas kiterjesztett szárnyakkal, jobbra arany naptól, balra pedig ezüst fél holdtól környezve (magyarok' és székelyek' czímere); az alsó arany mezőn 7 vörös torony emelkedik (a' szászok' czímere).

Ezen czímerek a' kir. pecsétben is befoglaltatnak.

## 19. §.

*A' király' személye és rangja.*

A' magyar király' személye szent és sérthetetlen; uralkodása pedig az ország' rendei által korlátozott. Némellyek sze-

rint I. Lajos, mások, különösen pedig Feszler szerint\*), I. Mátyás mondatik legelsőnek, ki a' *felsőleges* (majestas) czímet használta. Annyi a' decretumok' 's történetek' nyomán bizonyos, hogy az első királyok majd *nagyságos*, majd ismét *felsőleges* czímmel szólítottak. Az *apostoli király* czím is, mit sz. István II. Sylvester pápától nyert, gyakran 's később folytonosan is használták, főleg midőn XIII. Kelemen pápa az 1758-dik évi aug. 19-kén költ brevejében a' fenebbi apostoli czímet különösen és ujonnan megajánlván, annak rendes használatát M. Terézia az ugyanazon évi sept. 30-kán kibocsátott intézményében az ország' rendjeinek köztudomására adá. Rangjára nézve a' magyar király hajdan a' két keresztyén császár, továbbá a' francia, spanyol és angol királyok után soroztatott\*\*).

## 20. §.

*A' király' nagy, közép és kis czíme.*

A' magyar király' czíme *nagy, közép* és *kis* címre oszlik fel. A' nagy cím leginkább hódolások', békekötések' 's más diplomaticai színű 's fontosságú szerződések' eseteiben használatik; a' közép cím törvények' kihirdetésénél, 's egyéb kormánylevelekben; végre a' kis cím minden, ő felsége által aláírni szokott k. leiratok' alkalmával.

A' *nagy cím*: Mi I. Ferdinánd, isten' kegyelméből Austria' császára, Jeruzsalem 's Magyar és Cseh, Lombardia és Velence, Dalmát, Horvát, Tót, Galliczia, Lodomeria, Illyr, Ráma, Szervia, Kun és Bolgárországok' apostoli királya; austriai főherceg; Lotharingia', Salzburg', Würzburg' és Franconia'

\*) Geschichte v. Ungarn V. 624. l.

\*\*\*) A' Királynő' személye, szintugy mint a' királyé sérthetetlen; sőt méltósága is egyenlő a' királyéval. Az uralkodásba azonban befolyással nem bír, sőt özvegyiségében a' koronaörökös' kiskorúsága alatt sem a' gyámságot, sem a' kormányzást nem viheti. Örökös cancellárja, ki őt megkoronázni is szokja, a' veszprémi püspök. Saját udvartartással bír, 's a' palota- és csillagkeresztes hölgyeket ő nevezi ki. Jelenleg a' királynő, jövedelmét, udvarát és özvegytartását a' király határozza meg.

hercege; Stájer', Karinthia' és Karniolia' hercege; Krakkói nagy herceg; Erdély' nagy fejedelme; Morvaország' márkgrófja; Szandomiria', Massovia', Lublin', felső és alsó Szilézia', Osveczina' és Zatoria', Teschen' és Friaul' stb. hercege: Berchtoldsgadeni és Margentheimi herceg; Habsburg', Kyburg', Görz' és Gradiska' grófja; felső és alsó Lusatia, ugy Isztria' márkgrófja; Volhinia, Podlachia és Berest, Trieszt és Freudenthal, Eulenberg és a' Szlávmark grófság' földjeinek ura stb.

*Közép czim:* Austria' császára, Magyar, Cseh, Lombardia és Velence, Dalmát, Horvát, Tót, Galliczia és Lodomeria, Illyrországok' királya; austriai főherceg; Lotharingia, Salzburg', Stájer', Karinthia' hercege; erdélyi nagy fejedelem; morvai márkgróf; Habsburg' és Tiról' hercegi grófja.

*Kis czim:* Austria császára, Magyar- és Csehországoknak e' néven ötödik, Lombardia' és Velence., Gallicia' és Lodomeria', Illyria' királya; austriai főherceg.

## 21. §.

*A' király' vallása.*

A' magyar király sz. István' constitutiója 's az 1723. 2-ik t. cikk' értelme szerint a' r. catholicus vallást követi \*).

## 22. §.

*A' király' nagykorúságának ideje.*

Arról, vajjon a' magyar trónörökös' nagykorúsága milly életkorban kezdődjék, eddigi törvényeink semmi bizonyost magokban nem foglalnak. Némellyek ugyan a' koronázás' idejétől vélik azt megkezdettnek, mi ha állana, ugy II. Lajos már ötödik évében nagykorúságát érte volna. Továbbá V. László már 13-dik évében uralkodni kezdett, mig más részről III. Ferdinánd' és II. József' nagykorúsága a' 18-dik év' betöltésére határozottatott. E' részben tehát semmi történeti bizonyoságot nem állíthatni. Az

\*) L. fenebb az 5. §-ust.

austriai főherceg teljesen betöltött 16-dik évében nyeri meg a nagykorúságot 's az uralkodásrai képességet, melly szokásnak Magyarországra is kiható érvényét az 1723. 2-dik törvény-czikk' értelme eléggé tanúsítja.

Az 1485. 2-dik t. czikk' világos rendeleténél fogva, a magyar király' kiskorúsági ideje alatti gyámsággal egyenesen a nádor van felruházva \*).

### 23. §.

#### *A' királyok' székhelyei.*

A' régi magyar királyok' lakásai különböző helyeken valának. E' részben Esztergam, Székesfehérvár, Pozsony, de különösen Visegrád és Buda voltak legállandóbb székhelyek. Annyi azonban bizonyos, hogy számos törvényeink, jelesen az 1439. 22., 1492. 5., 1546. 18., 1548. 22., 1550. 4. 6., 1563. 3., 1567. 46., 1608. 18., 1723. 8., 's végre 1792. 5-dik törvényczikkek a' királyok' benlakásáról elég világosan rendelkeznek. Mostan uralkodó felséges királyunk az austriai császárság' székvárosában Bécsben lakik.

### 24. §.

#### *A' kir. udvar 's az ország' zászlósai.*

A' kir. udvar tárgyilag (objectiv) értelemben a' király' székhelye; alanyi (subjectiv) értelemben pedig bizonyos fényesebb kör, mellyet az ország' zászlósai, rendvitézek, kir. udvarnokok, 's kir. testőrsereg képeznek.

Az ország' főbb tisztjei közé számláltatnak az ugy nevezett *országzászlósai* (Barones Regni), kik *első és másodrendűekre* osztatnak fel. Az első rendű vagyis főzászlósak illy rangfokozat

\*) *A' kir. hercegek és hercegnők*, rang és méltóságban mindjárt a' király és királynő után következnek. Hajdan a' kir. hercegek az ország' egy részét teljes hatalommal igazgatták, és saját független udvart tartottak. Jövedelmeik jelenleg az uralkodó fejedelem által szabatnak meg.

szerint következnek: első a' nádor, második az országbiró, harmadik a' horvátországi bán, negyedik a' tárnok; a' többi zászlósak pedig, kikenél a' rangfokozatot kineveztetésük' ideje szabályozza; következők: királyi főlovász (Agazonum Regalium Magister), főpohárnok (Pincernarum R. M.), főkamrás (Cubiculariorum R. M.), főasztalnok (Dapiferorum R. M.), főajtónálló (Janitorum R. M.), főudvarnok (Curiae Regiae Magister), 's az 1765. 6. cikknél fogva a' kir. nemes testőrsereg' kapitánya. Továbbá a' Hárm.k.' I. R. 94-dik cikkje szerint ide tartoznak még a' pozsonyi és temesi grófok\*), 's az 1687. 10. cikknél fogva rangban és méltóságban a' két magyar koronaör.

## 25. §.

### *A' nádor és jogai.*

Magyarországban legfőbb tisztviselő a' nádor. A' nádorság' legelső nyoma sz. István' azon oklevelében fordul elő, mellyben a' sz. mártoni főapátság alapítottván (1001), Ceba, mint nádor, irta magát alá. Az ország' közigazgatásábani hatása Albert király alatt az 1439. 2-dik cikk' erejénél fogva kezdett tágasabb kört venni. Jelesül pedig a' fenebbi év óta létre jött törvényezikkek következő jogok- és méltósággal ruházzák fel őt: 1) törvényes közbenjáró a' felség 's az országrendei közt (1439. 2.); 2) a' kiskorú királynak gyámnoke, 's e' kiskorúság alatt az ország' kormányzója (1485. 2.); 's az országban jelen nem levő királynak helytartója (1485. 10., 1741. 9.); 3) Pest, Pilis és Solt t. e. megyék' örökös főispánja; 4) a' magyar haderőnek főkapitánya (1485. 4., 1715. 21.); 5) a' magyar fölkelő nemes seregeknek vezére; 6) a' nádori hivatal' nevét viselő 12-dik számú magyar huszár ezrednek tulajdonosa; 7) a' királyt az esztergami érsekkel ő koronázza meg; 8) az egész országgyűlésnek, különösen pedig a' főrendek' táblájának elnöke; 9) a' magyar kir. helytartótanács és a' főmélt. hétszemélyes

\*) A' pozsonyi grófság és várkapitányság örökösen a' Pálffy grófi nemzetséget illeti; a' temesi gróf pedig egyszersmind ugyanazon megye' főispánja szokott lenni.

törvényszék' elnöke; 10) joggal bír a' t. kir. táblához egy alnádort 's egy nevérol nevezendő itélőmestert szabadon nevezni, 's mint az ország' egyik rendes bírása, pörökben törvényes parancsokat adni; 11) a' különböző törvényhatóságok közti hátravillongásokat ő intézi el (1635. 19.); 12) az országos levéltárnak felvigyázója; 13) jószágokat adományozhat, de csak ollyakat, mellyek a' kir. ügyész által még tettelesen (de facto) nem bíratnak, 's mindenkor csupán nemeseknek, és egynek sohasem többet 32 állománynál (1609. 66., 1659. 30., 1715. 33.). Ez utóbbi törvény szerint azonban valahányszor a' nádor illy adományozást tön, azt a' m. k. kamarával mindenkor közölni vala köteles, de e' kötelesség az 1741. 20-dik t. cikkben megszüntetett\*). A' nádor a' király által kijelölt két r. cath. és két protestans közöl az ország' rendei által választatik (1439. 2.), 's hivatala egy évnél tovább betöltetlenül nem lehet (1641. 9.). Fizetése a' király' kegyelme által határozatik meg (1741. 5.), 's ezen kívül neki a' jászok és kunok, mint bírójoknak, évenként 3000 aranyat ajándékoznak.

## 26. §.

### *A' kir. helytartó 's jogai.*

Igen gyakran történt, különösen a' mohácsi veszedelem után, hogy a' nádori hivatal húzamos ideig üres maradván, helyette a' felség által *kir. helytartó* neveztetett. Ez azonban mindig különbözött 's különbözni is fog a' nádortól, 1) mert a' nádor helytartó is, de a' helytartó nem nádor egyszersmind; 2) a' helytartót a' király nevezi, a' nádort ellenben az ország' rendei választják; 3) a' nádor' jogai 's kötelességei törvények által határozatnak meg, a' helytartóéi pedig egyedül a' felségtől függenek. Ennek igazolására szolgálnak I. Mátyás alatt az 1474. 12. és 15. törvénycikkek, mellyekben bizonyos kir. jogok'

\*) Ezen adományozás' jogaivali élést a' nádorok, mint királyi helytartók, a' XVI. században kezdék csak meg teljes hatalommal gyakorolni; mi megtetszik abból, hogy Hunyadi János, mint Magyarország' kormányzója, szinte gyakorlá e' jogot, de adományai mindenkor kir. megerősítés alá tartoztak. (1446. decr. 10. §.).

gyakorlatára nézve a' király' személye mintegy másra ruházatik. Az illetén kir. helytartó' hatásköre az I. Ferdinánd alatt hozott 1563. 20-dik decretumban legbővebben van lerajzolva\*).

1) Minden főlebbhivatkozás nélkül kinekinek igazságot szolgáltathat; 2) a' szükség úgy kívánván 's az ország' dolgai, joga van az ország' rendeit kis (particularis) gyűlésekbe összehíni; 3) minden, a' közigazgatáshoz tartozó ügyekben, bármely tisztviselő' 's országlakos' irányában is törvényes parancsokkal élhet; 4) joga van minden arra méltó egyénnek javára 32 állomány' erejéig jószágot adományozni; 5) minden olly egyházban, hol egyházi kegyuraság (jus patronatus) nem létezik, egyházi kisebb javadalmakat osztogathat; 6) joga van végre minden pártütőknek, kik az engedelmességre visszatérés' hajlamával bírnának, a' felség' nevében 's személyében megkegyelmezni. — Ezen helytartók létének esetében nádor helyett gyakran nádori helyettesek (Propalatini) választattak, kik törvénykezési ügyekben a' nádor' helyét töltötték be.

### 27. §.

#### *Az országbirája 's jogai.*

Hajdan az országbíró igen széles hatáskörrel vala felruházva. Jelesül az 1222. 9-dik czikk szerint minden, az udvarnál támadt perek, bírósága alá bocsáttattak. Jelenleg pedig a' következő jogokkal bír: 1) az ország' zászlósai közt második; 2) a' hétszemélyes főtörvényszéknél 's a' m. k. helytartótanácsnál közbíró; a' nádor' jelen nem létében pedig mindegyik hatóságánál ő elnököl (1623. 15., 1723. 24.); 3) országgyűlésen a' nádor távollétében, vagy e' hivatal megürültével az elnökséget ő viseli; 4) joga van a' kir. táblához egy alországbírót 's egy itélőmestert nevezni (1715. 29.); 5) egyike az ország' rendes biráinak, minélfogva törvényes parancsokat (mandata judiciaria) adhat ki, 's az előtte lőrlént bevallások 's egyéb törvénykezési tények országos hitelességűek.

\*) Az akkori helytartó Várdai Pál, esztergami érsek volt.

## 28. §.

*A' horvátországi bán és jogai.*

A' dalmát-, horvát- és tótországi bán ép' olly méltóság- és hatáskörrel bír a' kormánya alatt levő részekben, mint a' nádor az anyaországban. Jelesül: 1) az ország' zászlósai közt a' harmadik; 2) a' báni ítélőszéknek elnöke (1715. 121); 3) a' társországok' fölkelő nemes seregének főkapitánya; 4) az első és második báni végvidéki ezredek' tulajdonosa; 5) a' m. k. h. tanácsnak, mellyel a' horvát h. tanács 1779-ben egyesítetett, közbirája.

## 29. §.

*A' tárnok és jogai.*

Hajdan a' kir. kincstár' felvigyázója a' tárnok volt; most a' következőkből állnak jogai: 1) az ország' zászlósai közt negyedik; 2) közbirája a' m. k. h. tanácsnak; 3) szinte közbirája a' hétszemélyes táblának; 4) elnöke a' tárnokszéknek, melly a' tárnoki városok' polg. pereire nézve felelbiteli törvényszék; 5) a' tárnoki városokhoz törvényes parancsokat küldhet \*).

## 30. §.

*A' koronaörök.*

A' többi országzászlósak az ország' közigazgatásába semmi befolyással nem bírnak; 's rangjuk utáni hatáskörüik részint a' koronázás' ünnepélyének nevelésére, részint political tárgyak körüli intézkedésekre szorítkozik \*\*). Rang- és méltóságban

\*) A' tárnoki kir. városok ezek: Bártfa, Debreczen, Eperjes, Kismarton, Korpona, Kőszeg, Kassa, Komárom, Pest és Buda, Pozsony, Győr, Modor, Sopron, Szatmár, Szeged, Szakolcza, Nagyszombat, Zombor, Ujvidék.

\*\*\*) L. a' koronázási szertartást, 15. §. —

legközelebb állanak ezekhez a' *koronaörök*, kik Ulászló' 4-dik decretuma' 23-dik, 's az 1715-diki év' 38-dik czikkei szerint világi főurakból, 's a' felség' kijelölése után országgyűlésen, vallási különbség nélkül az országrendei által választatnak, 's esküjüket vagy a' király' vagy királyi biztos' kezébe teszik le. Beiktatásuk pedig mind régi gyakorlat, mind az 1715. 38-dik czikk szerint különösen, akár kamarai elnök, akár más hivatalnok választassék el e' méltóságra, mindig a' nm. m. k. kamaránál történik meg. A' koronát minden ékességeivel együtt híven őrzeni kötelesek, 's ennél fogva a' koronaörserég is parancsnokságuk alatt áll. Törvény szerint sem több, sem kevesebb, mint csak két koronaör választatik (Ulászló' 4-dik decr.).

## 31. §.

*Sz. István' vitézrendje.*

A' sz. István király' vitézrendje, melly M. Terézia által 1764-diki május 6-kán állíttatott fel, a' m. k. udvar' fényét nem kevésbé emeli. Ezen rendet magyarok és idegenek egyiránt megnyerhetik. A' rend' czimerét egy arany koronán álló kettős kereszt képezi, a' szalag' színe pedig zöld és veres; továbbá a' koronát 's kettős keresztet ábrázoló lap' egyik oldalán az alapító nevének kezdetbetűi *M. Th.*, másikon pedig *STO. SO. RI. A.* (S. Stephano, R. Apostolico) betűk állanak. E' rend' vitézei *nagy*, *közép* és *kis* keresztésekre osztatnak fel, kik minden nemzetkar- és valláskülönbség nélkül mindig a' magyar királytól neveztetnek ki. A' rend nagymestere maga a' király, praelatusa az esztergami érsek, kancellárja a' m. u. főkancellár; továbbá bir még egy titoknok-, kincsr-, herold- és irtokkal. E' vitézek szabadsággal birnak nagyobb 's kisebb udvari körökben megjelenni. Haláluk után pedig a' rend' keresztjét 's szabálykönyvét az illető örökösök visszaküldeni 's egyenesen a' nagymesterhez utasítani tartoznak.

## 32. §.

*Udvari méllóságok.*

Szinte az udvar' köréhez számítandók a' *valóságos belső titkos tanácsosok*, *aranykulcsosok* (Camerarii), *kir. udvarnokok*

(Aulae R. Familiares), *aranyarkantyús vitézek* (Equites aurati), 's végre a' kir. *nemes testőrsereg* (nobilis turma praetoriana), melyről külön §-ban szolandunk. — A' *títkos tanácsosi* czim a' legfelsőbb polgári, és katonai egyéneknek szokott adatni, 's az e' ranggal bírók *kegyelmesek*-nek (excellencia) czimeztetnek. Az *aranykulcsosok* e' czimmal csupán díszből ruháztatnak fel, a' nélkül, hogy az valami hivatalbeli jogot vagy kötelességet jelentene. Bal oldalukon aranykulcsot viselnek arany bojtozattal. A' kir. *udvarnokok*, kik már III. Béla és Zsigmond királyok alatt fennállottak, 's M. Terézia által 1773-ban megerősítettek, a' kir. udvar' külső fényéhez tartoznak. Oldalukon ezüst himzetű villát viselnek ezüst bojtozattal. Udvari nagyobb ünnepélyek' alkal-mával szinte bizonyos megtiszteltetésben részesülnek.

### 33. §.

#### *A' m. kir. nemes testőrsereg.*

A' m. kir. nemes testőrsereg mind fénye-, mind szerkeze-ténél fogva a' kir. udvar pompájához méltán sorozható. M. Te-rézia 1760-dik évi septemb. 11-kén költ leiratában ezen nemes testőrsereget azon méltánynál fogva alapította, mellyel a' 7 éves háborúban hozzá hű szeretettel ragaszkodó magyar nemzetet mintegy megjutalmazni kívánta. E' végett az ország' rendei 1764-ben az adozó nép által évenként fizetendő 100,000 frtot ajánlottak, melly öszvegből az akkor fölterjesztett 's megállapí-tott terv szerint a' vármegyék által ajánlott 100 nemes ifju ne-veltetett a' fenebbi testőrseregben. Ezen összeget Erdély a' ma-ga részéről 20 nemes ifjura 20,000 frtal szaporítá. Ezen számot (120) II. József császár felényire leolvasztá, mig később II. Leopold által ismét az előbbi teljes számra emeltetett. Több rendbeli adósság terhelve azonban az intézetet, 1827. 36-dik cikkben az orsz. rendek által 100,000 fr. (minden koronázási ajándéki arany után 2 fr.) olly czélből ajánltatott meg, minden jövedőrei következtetés nélkül, hogy az egyenesen az intézet' adósságainak letisztázására fordíttassék. Jelenleg bir 69 köztest-őrrel, 1 főkapitánnyal, 1 másod-kapitánnyal, 1 főhadnagy-gyal, 1 alhadnagygyal, 2 főörmmesterrel, 1 alörmmesterrel, és egy segédtisztel. A' köztestőrök mindnyájan alhadnagyi rangot vi-

selnek; 's középök az 1827. 36-dik czikk szerint csak olly ifjak vétetnek fel (magyarok, erdélyiek és horvátok), kik magyarul tudnak 's az illető törvényhatóságoktól ajánltatnak.

## MÁSODIK FEJEZET.

### A' király' jogairól.

#### 34. §.

*A' király' kirekesztő 's országgyűlési jogainak értelmezése.*

Azon jogok' öszvegéből, mellyek a' magyarországi uralkodás' gyakorlatához tartoznak, áll a' kir. felsőség (jus majestaticum). Ezen jogok azonban kétfélék: 1) olyanok, mellyekkel a' király szabadon, függetlenül, 's a' nemzet' hozzájárulása nélkül élhet (jura reservata, decretalia, propria et extraordinaria); 2) olyanok, miket csak a' nemzet' beleegyezésével gyakorolhat (jura regis cum SS. communicata, seu comitalia). De világos törvényeink, mellyek e' jogokat egymástól elválasztanak 's részletesen meghatároznak, nincsenek, 's így azoknak meghatározásába a' következő elméleti szempontból kell kiindulnunk.

Ugyanis mindazon felségi jogok, mellyek a' po'gári állodalom' kormányzása körül sem alaptörvényeinkbe, sem századok által szentesített törvényes szokásainkba nem ütköznek, a' magyar királyt függetlenül illetik; a' melly jogok' gyakorlatában pedig, már az alapszerződés' 3-dik pontja' értelménél fogva\*) az ország' karai és rendei is osztoznak, ezekkel a' fejedelem már korlátozottan, azaz bizonyos határok között élhet csak.

\*) Azon főszemélyek, kik önként választották uroknak Almust (Árpádot) se magok, se maradékaik a' fejedelem' tanácsából, 's az ország-lásbani részvéből soha ki ne rekesztessenek. L. 4. §.

## 35. §.

*A' király' országlási jogainak tárgyai.*

A' király' országlási jogai három tárgyban gyakoroltatnak; I. egyházi dolgokban, II. politicalai ügyekben, III. országgyűlésen. És pedig a) az egyházi dolgokban, b) politicalai ügyekben gyakorlott eme kir. jogok, minthogy az ország' KK. és RR.-ivel nem közösek, kirekesztő jogoknak (Jura reservata) is neveztetnek.

## 36. §.

*A' m. király' egyház-főpártfogási joga, 's ennek gyakorlati nemei a' r. cath. egyházra nézve.*

I. a) *a' r. és gör. cath. egyházban.* Hogy a' magyar királyok a' cath. anyaszentegyház igazgatása körüli jogokkal sz. Istvántól kezdve éltek, bizonyítja a' Hármask. I. R. 11-dik czimje, mellyben az egyházi- pártfogási jog (jus patronatus Ecclesiae) négy okból mondatik a' magyar királyokat illetőnek. 1) mivel sz. István király kezdvén meg az egyházak' építtetését, püspökségek', apátságok, 's prépostságok' fölállítását, ő 's az utána következelt királyok a' patronatus' e' jogát, a' fő-egyházférfiak' kinevezése- 's egyh. javadalmak' osztogatásával együtt ön magok szerezték, 's ön magoknak is tarták fenn. 2) a' keresztyénységrei térésnél fogva, miszerint a' magyarok előtt első lépvén sz. István király a' keresztyén hit' oltárához, e' példa az egész magyar népre nagy hatást gyakorlott; miért is őt II. Sylvester római pápa „*apostoli király*” czimmal ékesítelte fel; 3) törvényes elidősülésnél fogva (jure praescriptionis legitimae), mintán sz. István' korától ez ideig a' magyar királyokat eme jogok' békes gyakorlatában senki sem háborította meg, 's avval maig is szakadatlanul 's folytonosan éltek. 4) mivel e' jog Zsigmond király' idejében a' constanzi zsinat' alkalmával ünnepelesen meg is erősítettett.

Ezen egyház-főpártfogási jog' erejénél fogva pedig

1. A' király nevez ki minden érseket, püspököt, apátot, prépostot, kanonokot. Még pedig mindezen hivatalokat a' római

pápanak vagy más idegen hatalomnak minden befolyása nélkül adja és osztogatja (non commendat, non postulat; sed dat, donat, confert et denominat); 's általa valamely püspök kinevezetvén, a' m. cancellaria' 's kir. helytartótanács' útján azonnal kihirdettetik 's emez utóbbi kormányzéknel a' királynak tartozó esküt letévén, az udv. kamara által hivatalába iktattatik; minek megtörténtével a' püspöki czim- és rangnak azonnal birtokába jö, 's az országgyűlésen a' felső táblánál helylyel 's szavazattal bir, jövedelmeit húzza, egyedül a' lelkiekben (in jurisdictione dumtaxat spirituali) függesztetik fel mindaddig hatalma, mig a' pápai megerősítő levél (Bulla Consecrationis) meg nem érkezik.

2. Uj püspökséget állíthat, 's szerzetet és kolostorokat el-törülhet. Ugyanezen joggal alapítá M. Terézia a' fehérvári, rozsnyói 's szepesi püspökséget, 's I. Ferencz a' szathmári 's kassai püspökséget, ki egyszersmind az egri püspököt érseki czimmel ruházá fel.

3. Az 1435. 21-dik czikknel fogva felvigyáz, hogy az egyh. javadalmak elidegenítés' vagy elzalogosítás' útján világiak által el ne foglaltassanak; sőt az 1723. 71., 's később az 1741. 16-dik törvényczikkek' erejénél fogva azon esetben, ha a' főpapok a' kezelésök, vagy haszonvételök alá bízott egyh. javakat, szentegyházakat 's alapítványi épületeket elpusztúltni engednék, joga van azoknak jószágait zár alá venni, 's ezek jövedelméből a' hiányokat helyre pótolni 's a' szükséges javítmányokat megtenni.

4. A' megürült érsekségek' és püspökségek' jövedelmei (proventus vacantium beneficiorum) a' kir. kamarát illetik mindaddig, mig azon hivatalok be nem töltenek. Továbbá a' végrendelet nélkül (ab intestato) elhalt főpapok' szerzeményeiben egyenesen 's egyedül a' fejedelem örökösül; sőt a' Kolonicsféle szerződés szerint\*) még a' végrendelet' esetére is osztozik a' hátrahagyott főpapi szerzemények'  $\frac{1}{3}$  részében, mig a' többi  $\frac{2}{3}$  rész egyfelől a' kegyes alapítványokat, másfelől magokat a' végrendelet' hagyományosait illeti \*\*) (1715. 16.).

5. Egyház-főpártfogási jogánál fogva a' magyar király

\*) 1703-dik évről.

\*\*) Pray, Hyerarchia Hung. P. I. pag. 190.

minden egyházra 's iskolára, ugy továbbá minden egyházi 's iskolai alapítványra és pedig valláskülönbőségi kivétel nélkül felügyel; a' kath. iskolák' kormányzását azonban teljes hatalommal gyakorolja, minek következtében iskolákat alapíthat, nevelési irányban 's szerkezetben azokat módosíthatja, sőt el is törölheti; az ezekbeni tanárokat továbbá ő nevezi, 's tetszése szerint jutalmazza vagy nyugdíjazza.

6. Végre megemlítendő még a' kir. *tetsvény-jog* (*Jus Placet*), miszerint a' magyar király minden a' pápától eredő körlevelet (*Bullát* vagy *Brevét*) mindaddig az országban kihirdettetni nem engedi, míg azt megvizsgálván, jóváhagyásával meg nem erősíti. Hasonlókép' megvizsgálja azon esküt is, mellyet a' magyar püspökök a' r. pápa' kezébe letesznek, 's joga van felügyelni 's megtiltani, hogy az ország' rendes törvényszékeinek mellőzésével a' magyar anyaszentegyház' ügyei a' római szent-székhöz felebb ne vitessenek, ha csak legfensőbb kir. megegyezés nem kíséri át azokat (*Máty. III. decr. 19. cz., 1486. 45., 1715. 74., 1723. 70., 1765. 13.*). —

### 37. §.

*A' m. királynak az evang. egyházat illető felügyelési joga 's ennek gyakorlati nemei.*

b) *Az evang. egyházban.* A' magyar király az evang. egyházra nézve nem pártfogási, hanem csak felügyelési jogot gyakorol; 's ennek következtében

1. jogosítva van a' magyarországi protestansokat törvény által biztosított szabadságaikban megtartani, 's azokat minden visszaélés és elnyomás ellen megörzeni.

2. A' zsinatokon (*concilium*) alkotott egyházi törvények és szabályok egyedül a' király' jóváhagyása 's megerősítése után lesznek érvényesek.

3. A' két protestáns egyház' literariai szerkezetéről rendelkezés, az iskolákrai felügyelés' jogánál fogva, ő felségét illeti.

4. Mind azon alapítványokra nézve, mellyek az egyházak', lelkészek', iskolák', tanítók', kór- és árvaházak számára tételvék, a' legfőbb felügyelés a' király' jogai közé tartozik.

A' törvény' szavai pedig, mellyek a' protestansok' vallás-  
szabadságát 's jogait, és a' felség 's cath. anyaszentegyház' irá-  
nyában létező statusviszonyát meghatározzák, az 1791. 26-dik  
t. czikkből röviden kivonva, a' következők:

### 38. §.

#### *Az evangelikusok' vallásszabadságának törvénytjei.*

1. Mind a' zászlósoknak, mágnásoknak, és nemeseknek,  
mind a' kir. városoknak s' öszves rendeknek saját birtokaikban,  
kamarai jószágokban, ugy szinte mezővárosoknak, faluknak  
szabad vallásgyakorlat engedtetik; 's ebben, bár milly sorsu 's  
osztályu legyen is valaki, sem ő felsége, sem mások által ne  
háborgattassék.

2. Ezentúl a' nyilvános és magános istenisztelet között  
minden különbség megszűnván mindenütt csak nyilvános legyen;  
olly föltétellel azonban, hogy templomok' és iskolák építésének  
esetében egy megyei küldöttség a' megkivántató költségekről 's  
az adozó helység' lakosainak számáról az illető megyének jelen-  
tést tévén, egy olly kiadandó bizonyítvány mellett, miszerint az  
isteni tisztelet' nyilvános gyakorlatára, mind a' személyek' szá-  
ma, mind a' tőke elegendő, a' földesúr a' templom', paplak', 's  
iskola' számára alkalmas belső telket köteles kimutatni; a' cath.  
községek azonban illy épületek' felállításához semminemű se-  
gélylyel járulni nem tartoznak, és viszont. Egyébiránt a' prot.  
nemességnek illynemű épületek' felállíthatása körüli joga sértet-  
lenül mindenkor fennmarad.

3. Az evangelikusok semmi szin vagy birság alatt misére,  
menetre (processio) 's más vallási szertartásokra ne kényszerít-  
tessenek.

4. Mind a' két hiten levő evangelicusok vallási dolgaikban  
tulajdon egyházi főnökeiktől függjenek; 's a' fennlevő egyh. tör-  
vények, mellyeknek jelenleg gyakorlatában vannak, vagy mely-  
lyek jövőre törvény' értelmében hozatnak, semmi kormány-  
széki rendeletek vagy kir. parancsok által ne változtassanak.  
Szabadságukban álland tehát nem csak consistoriumot, de zsinat-  
tot is egybehívni, olly formán azonban, hogy egy, ő felsége

által kirendelendő biztosnak e' zsinatbani jelenléte 's felügyelése megengedtesék. A' zsinatokon alkotott egyh. törvények csak ő felségéhezzi fölterjesztés 's annak megerősítése 's jóváhagyása után lesznek érvényesek; a' főfelügyelői végrehajtó hatalom mindenkor 's elidegeníthetlenül a' felség' jogául tartatván fenn.

5. Mind a' két hiten levő evangelicusok minden eddigi iskolájukat megtarthatják, ujakat állíthatnak, főiskolákat azonban kir. jóváhagyás mellett; a' tanítás' rendszerét magok állapíthatják meg, fentartatván a' kormánysszékek' útján gyakorlandó felügyelése ő felségének. A' lelkészek' vagy iskolák' számára segedelem szedethetik, 's a' külföldi egyetemek' 's az ottani stipendiumok' használata megengedtetik. Symbolicai és theologiai könyveket, miután ezek az általok választandó 's a' nm. h. tanácsnak följelentendő könyvvizsgálók által a' cath. vallás' sértetlensége' irányábani feleletterhök alatt megvizsgáltattak, szabadon nyomathatnak, mellyekből egy példány ő felségének mindenkor megküldendő.

6. A' cath. népésznek (plebanusnak) 's illető segédeinek eddigelé fizetni szokott stóla'k jövendőre, azaz, e' törvény' kihirdetése után megszűnnek. Egyházak, paplakok' vagy iskolák építésénél a' catholicusok 's evangelicusok egymásnak semmi nemű szolgálati teherrel nem tartoznak.

7. Mind a' két hitű evangelikusok' papjai hitsorsos betegeiket 's a' rabokat minden helyen meglátogathatják, halálra elkészíthetik; vesztőhelyre kísérhetik. A' cath. lelkészeknek azonban, ha betegekhez, rabokhoz 's halálra ítétekhez hivatnak, a' bemenetel semmi módon nem tiltathatik el.

8. Mind a' nagyobb, mind kisebb közhivatalokra nézve rendeltetik, hogy azok a' hazában érdemeket szerzett 's szükséges tulajdonokkal bíró honfiaknak minden valláskülönbség nélkül adassanak.

9. Az evangelicusok a' törvényes eskütételnél a' szűz Máriára 's szentekre eskünni nem tartoznak.

10. Az evangelicusok által birt mindennemű alapítványok semmi szín alatt el nem vétethetnek, sőt a' kezelés is egyedül őket illeti; a' kir. főfelügyelés egyébiránt az alapítványokra is kiterjedvén.

11. Mind a' két felekezeti evangelicusok' házassági ügyei saját consistoriumaik által ítéltesenek el, az ítélethozásban kö-

vetendő elvek azonban ő felségének fölterjesztendőik lévén. Ad-  
dig is pedig, míg ő felsége e' consistoriumok' felállításának  
módjairól 's szerkezetéről gondoskodandik, e' házassági perek  
világi hatóságok által ítéltessenek el, a' felelbbvitel a' kir. táb-  
lát 's innen a' hétszemélyes főtörvényszéket illetvén. Ez elvási  
ítéletek azonban csak polgárilag érvényesek 's erejük a' cath.  
félre ki nem terjesztethelik. A' házasságban megengedhető ro-  
konsági fokozatra nézve pedig ő felsége, szintugy, miként ez  
már II. József császár alatt megállapítaték, fölmenti őket azon  
kötelességtől, miszerint a' harmadik és negyedik fokozatu vér-  
ség' esetére a' királyhoz szükséges engedély végett folyamod-  
ványt intézzenek.

12. Mind a' catholicusok, mind az evangelicusok saját  
egyházaik', paplakjaik', 's iskoláik' birtokában maradjanak; 's a'  
catholicus alapítványok catholicusokra, az evangelicus alapítvá-  
nyok pedig evangelicusokra fordíttassanak; fenhagyatván az  
evangelicusoknak azon követelés iránti szabadságuk, miszerint  
a' Szirmay-, Hrabovszky-, 's Apaffyféle alapítványokhozi jo-  
gaikat bizonyosságokkal kereshetik; egyébiránt nemcsak minden  
viszonos követeléssel felhagyjanak, hanem jövedőben a' tem-  
plomok', paplakok', 's iskolák' bármi szin alatti elfoglalása tilta-  
tik; 's kik illy erőszakos foglalásokat tennének, az 1647. 14-  
dik t. czikk' értelménél fogva 600 m. forintig büntetessenek.

13. Minthogy a' cath. vallás' elveivel az egyik vagy másik  
vallásrai áttérés meg nem egyezik: az áttérési esetek, nehogy  
vigyázatlanul történjenek, ő felségének mindenkor béjelentendők;  
egyszersmind a' catholicusokat bármi módon az evang. val-  
lásra édesgetni, szorosán tiltatik.

Ezen pont azonban az 1844. 3-dik legújabb törvényczikk  
szerint következőleg módosított; jelesül 5. §. A' r. cath. val-  
lásból az evang. vallások' bármellyikére leendő átmenet' eseteit  
illetőleg rendeltetik: 6. §. Az átmenni kívánó ebbeli szándékát  
ön maga által választott két tanu' jelenlétében azon vallásbeli  
lelkipásztor előtt, kinek egyházi községéhez addig tartozott,  
nyilatkoztassa ki. 7. §. Ezen első kinyilatkoztatástól számítandó  
négy hét' eltelte után ugyanazon, vagy más, szinte általa meg-  
hívott két tanu' jelenlétében ugyanazon egyházi község' lelki-  
pásztora előtt ujlag nyilatkoztassa ki, hogy átmeneti eltökéltett  
szándéka mellett tovább is megmaradott. 8. §. Az átmenni akaró

mind első, mind másodizbeni nyilatkozata felől azon lelkipásztortól, ki előtt átmeneti szándéka iránt nyilatkozott, mindkét izben különkülön bizonságlevelet kérjen. 9. §. Ha a' lelkipásztor a' kívánt bizonságlevelet akár a' 6. §., akár a' 7-dik §. esetében bármi oknálfogva azonnal ki nem adná: mind az első, mind a' másodizben tett nyilatkozat felől bizonságlevelet a' jelen volt tanúk adjanak. 10. §. Az átmenni akaró a' 8. vagy 9. §. §-ok' rendelete szerint vett bizonságleveleket azon vallásbeli lelkipásztornak, melly vallásra átmenni szándékozik, bemutatván, ez által az átmenet egy vallásról a' másakra teljesen befejeztetett. Ezen bizonságlevelek' előmutatása nélkül azonban az átmenet meg nem történhetik. 11. §. A' megtörtént átmenetek az illető püspöki hivatalok által a' h. tanács' útján félévenként fognak ő felségének bejelentetni.

14. Dalmát-, Horvát- és Tótországok helytartósági (municipalis) törvényeikben továbbá is meghagyatnak; minélfogva ezen országok' határain belül az evangelicusok sem fekvő jószágot nem birhatnak, sem köz- vagy magányhivatalt nem viselhetnek; szabad legyen azonban örökségeiket törvényes úton kereshetni, fenmaradván ő felségének azon joga, miszerint ők ez esetben kármentesíttessenek. Ezen kívül mindkét hitű némelly evangelicus alsó tótországi faluk vallásukat ezentúl is szabadon gyakorolhatják; 's végre az evangelicusok kereskedés vagy gyárak végett a' nevezett országokban lakásokat bérelhetnek.

15. A' vegyes házasságból született, vagy születendő gyermekek, melly házasságok azonban mindenkor cath. lelkészek előtt kötendők, 's mellyeket bármi szín alatt is akadályoztatni szorosán tilalmaztatik, ha atyjok catholicus, mindnyájan e' vallást kövessék; ha pedig anyjok catholicus, atyjok vallását csak a' férfigyermekek követhessék (sequi possint).

E' pont színte az 1844. 3-dik t. czikk szerint következőkben bővítettik 's illetőleg módosittatik: 1. §. Kijelentetik, hogy azok, kik 18 éves koruk' eléréseig evang. vallásban neveltettek, a' nőszemélyek pedig férhezmenetelök után, habár még ezen időkort el nem érték is, sem magok, sem maradékaik vallásos kérdés alá többé nem vétethetnek. 2. §. A' jelen törvény' kihirdetése után keletkező azon vegyes házasságok is, mellyek evang. lelkipásztor előtt kötötnek, törvényesek, 3. §.

Azon vegyes házasságok, mellyek r. cath. és az evang. vallás' bármellyikéhez tartozó felek között 1839-dik évi mart. 15-dik napjától kezdve, a' most folyó 1845. évi nov. 10-dik napjáig kötöttek, és nem rom. cath., hanem az ev. vallás' bármellyikének lelkipásztora által adattak össze, törvényesítetteknek jelentetnek ki. 4. §. Az illető törv.hatóságok kötelesek a' jelen törvény' kihirdetésétől számítandó egy év alatt illy házasságokat hitelesen összeírni; az összeírást a' felek' és maradékaik' jövő biztosítása végett levéltáraikba betéttetni, 's mennyiben a' házasságok az illető egyházi anyakönyvbe beírva nem lennének: ezen anyakönyvbe beírni.

16. Akár olyan vegyes házasságból, melly már eredetkor vegyes volt, akár olyanból, melly később egyik félnek a' cath. vallásra térése által lett vegyessé, támadó házassági perek, mivel mind két esetben valódi sacramentomról van kérdés, cath. egyh. törvényhatóságok előtt tárgyalandók.

17. Közbotrány' elkerülése végett köteleztetnek az evangelicusok külsőleg a' cath. ünnepeket megtartani, de lakjaikban mindennemű zajtalan munkát végezhetnek; megjegyezvén még, mikép' a' földesurak és minden sorsu családtyák akár cath. akár evang. jobbagyaikat vagy cselédeiket az ünnepektől, vallási szertartásoktól visszatartani 's azokat abban akadályoztatni, közkereseti büntetés alatt tiltatnak.

### 39. §.

*A' királynak a' gör. n. e. óhitűek' egyházára nézve gyakorlott felügyelési joga.*

c) *A' gör. nem egyesült egyházban.* A' magyar király itt is, ép ugy, mint az evang. egyháznál nem pártfogási, hanem felügyelési joggal él; minélfogva

1. Jogositva van a' magyarországi gör. nem egyesült ó hitűeket, az 1791-diki törvény által biztosított szabadságaikban megtartani 's azokat minden visszaélés 's elnyomás ellen megörzeni.

2. Mind a' congressus', mind a' zsinat' megtartására engedelmet ad, 's azokra egy általa kirendelendő kir. biztos által felügyel.

3. A' congressuson elválasztott érsekek és püspököket ő erősíti meg, 's hivatalukba egy általa kirendelendő kir. biztos által ő iktatja.

4. Egyik püspöknek más püspöki székbe való áttétele a' felség' fentartott jogai közé tartozik.

5. Mindazon alapítványokrai legfőbb felügyelés, mellyek az egyházak', lelkészek', iskolák' vagy tanulók', kór- és árvaházakra tétetvék, a' felséget illeti.

#### 40. §.

##### *A' gör. n. e. ó hitűek' vallásszabadsága.*

Az 1791. 27-dik törvényczikk pedig, mellyben a' gör. nem egyesült óhitűek' vallásgyakorlati szabadságuk 's az álladalom' irányában létező polgári jogaik alapulnak, ekkép rendelkezik:

Hogy az ország' gör. nem egyesült óhitű lakosai, nem tekintvén mindazon törvényeket, mik e' részben ellenkezőleg hoztattak, polgári joggal felruházta, az ország' egyéb lakosaihoz hasonlólag jószágot szerezhetnek és bírhatnak, 's köz- és magányhivatalokat viselhetnek mind az anya-, mind a' társországok' határain belül.

Egyébiránt ő felségének papjaik, szentegyházaik, vallásuk mellynek teljesen szabad gyakorlatával élnek, alapítványaik, nevelő intézeteik, valamint az ország' alkotmányával nem ellenkező minden kiváltságaik körül létező jogai, mikép ezeket dicső emlékü őseitől öröklé, továbbá is épségben hagyatván\*).

\*) A' g. n. e. óhitűek a' cath. püspökök' hatóságától egészen függetlenek, 's egyedüli főnökük a' karloviczi érsek és metropolita. Ezt az ugynevezett congressuson választják, ki azután a' királytól megerősítettik. Hasonlókép' a' püspökök is a' királytól erősítetnek meg 's hivatalukba kir. biztos által iktattatnak. Ezen főpapok szerzeményeik feléről szabadon rendelkezhetnek, a' másik felerész pedig mindig és minden esetben a' közöns. egyházalapítványt illeti; végrendelet' hiányában továbbá sem a' fő, sem az alsó papság' vagyona a' kir. ügyészre nem száll. Egyházi kormányzásuk' zsinormértékeül azon illiriai kegy. leirat szolgál, melly az 1789-diki julius' 16-kán 63. pontban kiadatott. Nemzeti

## 41. §.

*A' király' nemesítési joga, 's a' nemesedés módjai.*

II. 1) Egyedül a' törvényesen koronázott király nemesíthet (I. R. 3. cz. 7. §.). Ezen nemesítés pedig kétféle módon történik meg: a) *adományzás* (donatio) b) *czimeres levél* (Literae Armales) által. — Az *adományzás* olly fekvő jószágra történik, melly mentes minden szolgálati 's közterhektől (1630. 30., 1715. 23.); minélfogva polgári telek, ha csak a' város' területéből ki nem vétetik, nemesi joggal nem adományoztathatik, (1647. 87.) Az illy adománylevélben a' nemesség' megemlézése szokásban van ugyan, de lényegileg nem szükséges; mivel az adományozott már az által, hogy kiváltságos és saját joggal bir fekvő jószágot, a' nemesek' sorába iktatottnak tartatik (I. R. 4.); az illy módoni nemesedés' érvényességének tökéletesítésére azonban az adományozott' ünnepélyes beiktatása (statutio) lényegesen szükséges. — A' *czimeres levél* általi nemesedéshez pedig, melly minden fekvő birtok nélkül csupán egy czimerlevél' megnyerésével eszközöltetik, törvény szerint a' következő kellékek kívántatnak meg:

a) Hogy az ekkép nemesedni kívánó, honfi (indigena) legyen; 's e' kellék olly szorosán szükséges, hogy az ország' határain kívül lakó külföldi egyén által nyert illy czimerlevél teljesen érvénytelen (1630. 30. 2. és 3. §.).

6. Városi polgárra nézve szükséges, hogy ez ő felségének a' városi tisztikar 's kir. tanácsosoktól, egyéb szabadosak (liberi homines) pedig az illető megye — 's legalább is 3 kir. tanácsostól ajánltassanak (1649. 15., 1630. 30.) Jobbágycat illetőleg pedig a' törvény ollyformán rendelkezik, hogy a' földesúr' 's megye' különös beleegyezése 's ajánlata nélkül nekik kiadott nemesi czimerlevelek semmi erővel ne birjanak \*).

gyűlésök (congressus nationalis) 100 tagból áll, u. m. az egyház', nemesség', polgárság' 's végvidéki katonaság' képviselőiből, egy kir. biztos' jelenlétében.

\*) 1622. 17., 1630. 30. 4. §. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy miután az 1791. 35-dik t. cikk' értelmében az *örökös jobbágyság* (perpetuus colonicatus) megszüntetett, némelly törvénytudók a' fe-

c) Lényegesen szükséges, hogy a' nemesi czimerlevelek az illető megyék' közgyűlésein közzé tétessenek \*).

Az adományzás' módjai közül valók még a' *fiusítás* (*prae-fectio*) 's *gyermekfogadás* (*adoptio*), mindkettő kir. megerősítés' hozzájárultával; amaz, midőn valamely nemesember, kinek jószágai csak férfiágot illetnek, leányát jogilag fuisítani kívánván, erre ő felségétől engedelmet kér; 's emez, midőn valamely jószágos nemes örökösének nem nemest vagy idegen családbelit fogad, 's erre szinte kir. jóváhagyást kér.

Végre a' külföldiek' nemesítési módja a' honfuisítás (*indigenatus*), melly egyedül csak országgyűlésen, a' KK. és RR. beleegyezése' következtében történik \*\*).

## 42. §.

*A' király' hivatal-osztogatási 's legfőbb birói joga.*

2. Mindennemű kiváltsági jogokat, megtiszteltetéseket a király osztogat. Minek következtében valakit bárói, grófi vagy hercegi rangra emelhet; vásári szabadalmat adhat; czéheket alkothat 's szabályaikat rendezheti; valamely hatóságot vagy uradalmat vérhatalommal (*jure gladii*) felruházhat, azon záradékkal azonban, hogy mindezen kiváltságok és szabadalmak egy harmadikat törvényes jogainak gyakorlatában ne gátoljanak (II. R. 9. cz.). Valamely mvárost kir. várossá emelhet; ennek országgyűlési szavazatát és székét azonban egyedül az ország-

nebbi törvények' eme rendeletét a' nemesedés' érvényére többé mulhatlanul megtartandónak már nem vélik.

\*) 1655. 36. Hogy azonban a' czimeres levelek' kihirdetése érvényesen esztendőn túl is megtörténhetik, bizonyítja az 1792-diki maj. 18-kán 10822. sz. a. költ. k. k. leirat (L. Kassics: *Laurea Virtutis*, 1826. 96. §.).

\*\*\*) Az ekkép' honfuisított esküjét vagy a' KK. és RR., vagy a' király előtt letenni, 's decretumát a' fm. m. u. cancellárián kiváltani tartozik, minek következtében ha egyházi személy 1000, 's ha világi 200 aranyat fizet az országos pénztárba (1604. 19. 1688. 26. a' *honfus oklevél' kiváltására*, 's 1741. 17. a' *díj lefizetésére nézve.*). — Szokásban van azonban — bár ugyan ne volna — hogy némely nemzetségi összeköttetések tekintetéből e' honfuisítási díj el is engedtetik.

gyűlés határozza el, mirenézve az országgyűlési becikkelyezés (inarticulatio) mulhatatlanul szükséges.

3. Kivén a' nádori 's koronaöri hivatalokat (1526. 2.), mellyek az országos KK. és RRkkel egyetértőleg országgyűlésen töltenek be, minden egyházi és katonai főhivatalokat — a' megyei \*), kerületi 's városi hivatalokat ide nem számítván — a' törvényesen megkoronázott király osztogat (1526. 21.); de figyelembe vételével azon törvényeknek, mik szerint minden közhivatalban egyedül magyarok rendeltetnek részesítettni, 's idegenek a' magyarországi ministeriumból teljesen kizárandók (1741. 15., 1791. 17.).

4. A' legfőbb birói jogot (jus praeturae supremae) a' király gyakorolja; minélfogva a' legfelsőbb ítélőszékeknél mind polgári, mind büntetőjogi tárgyakban az ő nevében hozatnak 's adatnak ki az ítéletek, mi okból továbbá ő ad ki törvénykezési parancsokat, mellyek nagyobb és kisebb cancelláriája' útján az alsóbb törvényszékekhez 's bíróságokhoz intéztetnek (1715. 19.); ezeknek ítéleteiben azonban semmi önkényes változtatást nem tehet (1791. 12.). — A' halálra ítéltnek, kiknek ítéletei, mig hozzá föl nem terjesztetnek 's legfelsőbb jóváhagyása mellett ismét vissza nem érkeznek, végre nem hajthatók, megkegyelmezhet (1715. 48.); becstelenségi büntetéstől fölmenthet, 's a' törvénytelen ágyból származott gyermekeket törvényesítheti, de csak azon eselben, ha törvényes magzatok' nemléte miatt az örökös nélküli jószágok a' kir. ügyészre szállának, miután az ekkép reá szállandó jószágokról rendelkezni 's ezeket bárkire is átruházni törvényes szabadságában áll (Hármask. I. R. 108.); végre a' kiskorúakat teljeskorúságra emelheti. — Mind-ezen jogokat azonban a' magyar király akkép gyakorolja, hogy a' törvénykezésnek törvény szerint megállapított formáját 's rendét magától meg nem változtathatja, sem azokban újítást nem tehet; továbbá azoknak ereje alól senkinek is személyét avagy ügyét kedvezésképen ki nem veheti (Mátyás' VI. decr. 21.) a' perlekedések' folyamát önkényes parancsok' kibocsátásával nem akadályoztathatja (1655. 53. 55., 1659. 45.).

\*) A' főispánok', miután egyenesen a' felség által neveztetnek, mint megyei hivatalnokok' kivételével.

## 43. §.

*A' király' egyéb kirekesztő jogai politicai tárgyokban.*

5. A' nemesi fekvő jószágok 's családi javak akár törvényes örökös' nem létében (ex defectu; I. R. 10. 1715. 26.), akár felség- vagy honsértés' esetében (ex nota; 1715. 9., 1723. 9.) a' magyar koronára, vagyis a' magyar királyra szállnak vissza; továbbá a' kir. városi polgárok' 's jobbágyok' kivételével minden nemes és nemnemes embernek ősi vagy szerzett, ingó vagy ingatlan javait, örökösök' vagy végrendelet' nem létében a' király foglalja el.

6. A' király húzza a' koronai javak' jövedelmeit is, melyek azonban már lényegöknél fogva elidegeníthetlenné (1514. 2., 1608. 22. k. e.), 's különbözők azon javaktól, miket a' király akár hűségtelenség', akár örökös — nemlét' eseteiben nyervén, másoknak ismét szabadon elajándékozhat.

7. Pénzt egyedül a' király verethet (1523. 40.), a' nélkül azonban, hogy annak értékét a' KK. és RR. beleegyezése nélkül szabályozhatná vagy változtathatná \*). A' harminczadok' jövedelmeit a' m. k. h. tanács által kidolgozott 's az országgyűléstől is jóváhagyott rendszerhez képest ő húzza; a' postáról\*\*), mellynek jövedelmei szinte őt illetik, szabadon rendelkezik (1723. 114., 1741. 31.), melly t. czikkek' utóbbikában megengedtetik, hogy a' kormány székek, megyei, kerületi 's városi hatóságok egymás közti hivatalos levelezéseiket minden díj nélkül tehetik \*\*\*). Továbbá a' zsidók türelmi díja \*\*\*\*), (taxa tolerantiae), 's az ugynevezett *albinagium*, mit az országból külföldre elköltözők, vagy a' kivitt örökségek' hagyományosai szoktak bizonyos száztóli szerint fizetni, hasonlólag a' királyt ille-

\*) 1550. 48. — In negotio cusionis monetae, ad ligam valoremque aequalem monetae germanicae — — probata est. OO. et SS. bus Regni benigna propositio Regiae majestatis etc.

\*\*\*) A' postai jövedelem körülbelül 500,000 frtra tétethetik.

\*\*\*\*) *Vallás' és iskola' tárgyában* szinte díj nélkül tehetik hivatalos levelezéseiket bármely törvényes vallásu egyetemek', főiskolák' 's egyházkerületek kormányzói.

\*\*\*\*\*) A' zsidók' türelmi díjából bejövő haszon 1806-ban 120,000 frtra ment; jelenleg pedig 165,000-re számítható.

tik; kivévn a' Franciaországba kiköltözöket, kik az 1834-dik évi decemb. 31-kén 70,663. sz. a. költ. ndv. rendelet' következtében ezen tehertől fölmentettek. A' só' jövedelmét továbbá, melly a' m. király legbizonyosb 's legbövebb jövedelmei közé tartozik, szinte ő húzza; 's végre a' sz. k. 's szepesi városok által évenként fizetni szokott sz. mártóni haszonbéri díj (census s. Martini) szinte egyedül őt illeti.

8. A' király' jogai közé számíttatik idegen hatalmakkal szerződésre lépni, háborút indítani 's békességet kötni\*); idegen országokba követeket, 's azok' kereskedő városaiba consuloikat küldeni, ugy azonban, hogy e' tekintetben a' magyarokra különös figyelem fordíttassék (1741. 11., 1791. 17.).

9. Joga van a' magyar királynak az országban állandó fegyveres katonaságot tartani; ennek élelmét 's szállását meghatározni; erősségeket kárpótlás mellett még magányosak' földjén is építeni; továbbá a' nemesi fölkelő sereget, valahányszor a' haza' oltalmazásának szüksége kívánja, fegyverre hívni fel; sőt az 1528. 1. cikk' szerint joga van az ország' özves lakosainak tömegestől fölkelését is (insurrectionem massalem) elrendelni, ha azt az ország' veszedelme így kívánná, melly rendeletnek ha valaki engedelmeskedni nem akarna, ugyan a' fennebbi cikkknél fogva jószága' elvesztésével büntettetik; a' fölkelés' e' mind két nemének elrendezése azonban az országgyűlés' befolyásával történik meg (1808. 2.), valamint az ujonczok' és hadiadó' megajánlása is az országgyűlés' beleegyezésétől föltételeztetik.

10. Az országgyűlést csak a' király hívhatja össze; király' nemlétének rendkívüli esetében e' jog a' nádort illeti. Gyakorlat által szentesített szokásnál fogva ugyanazt ísmét csak a' király oszlatja szét.

11. Végre ide számítható még azon mentesség is, miszerint a' magyar király' személye, alattvalói' biráskodása alól egészen kivéttetik. 'S így történt, hogy a' nemzetnek II. András' bullájában kikötött ellenszegülési hatalma (facultas resistendi) az 1687. 4-dik t. cikk által tökéletesen megszüntetett; 's azon esetben, ha a' nemzet közjogi sérelmek alatt szenvedne, ezek-

\*.) Békét azonban a' törökkel csak magyar tanácsosainak befolyásával köthet. (1536. 1., 1546. 4., 1553. 3.).

nek orvoslása az 1723. 7-dik, és 1791. 13-dik t. czikkek' értelménél fogva az országgyűlés által ő felsége' elébe terjesztendő felirások' (repraesentációk) sürgetésével eszközözendő; ellenben pedig magányjogi sérelem' esetében a' II. R. 39., 's 1723. 51., 1741. 23-dik czikkek' rendeletéhez képest a' törvényes kereset mindig csak a' kir. ügyész ellen intéztethetik.

#### 44. §.

*Az országgyűlésen gyakorlott felsőségi jogok' értelmezése.*

III. A' felsőségi jogok közül *országgyűlésieknek* nevezetnek azok, mellyeket a' magyar király már nem kirekesztőleg, hanem az alaptörvények' értelmében az országos KK. és RR. együtt tanácskozásával gyakorol; vagy más szóval: mellyek szerint a' magyar király a' törvényhozásban együtt működik a' nemzettel, úgy, hogy sem a' fejedelem, sem a' nemzet egymástól külön elválasztva törvényt nem alkothatnak. Miután tehát a' magyar király' e' jogai a' nemzettel megosztvák 's mintegy korlátozváak általa, legelőször is a' nemzet' törvényhozó tagjai' 's képviselői, vagy is a' KK. és RR. országgyűléseni jogaik' ismertetését kell megkezdenünk.

## HARMADIK FEJEZET.

**A' magyar országrendek' országgyűlési jogai.**

#### 45. §.

*A' Karok' és Rendek' nevezetének 's eredetének történeti ismertetése, 's az országgyűlés.*

A' Karok' nevezete hajdani diplomaticai nyelvünk szerint *status* kifejezéssel volt ismeretes. Ennek értelme fölött azonban

különféle vélemények támadtak, mellyek fölött magyar történeti 's diplomaticai adatokkal erősített megállapodás maig sincs. Né-melley publicisták 's jogtudósok szerint a' *status* azon alapföltételek' öszvesége, mellytől mindenkinek általános jogilletősége függött, és háromféle: *szabadság'*, *polgáriság'* és *nemzetség'* státusa. A' törvény csak annak adott jogot általában, ki úgy tünt fel, mint szabad, 's egyedül azt tekinté személynek, kinek szabadsága volt; a' *szabadság* (status libertatis) tehát minden egyéb jognak föltétele, de nem egyszersmind alapja minden polgárjognak, mihez *polgáriság* (status civitatis) kívántatott; a' ki pedig tagja volt valamelly nemesi (patricia gens) családnak, ez alapul szolgált nemzetsége' jogainak birhatására (status familiae), melly ama két előbbinek ép' úgy volt alárendelve, mint polgáriság a' szabadságnak. Ezen rövid fejtegetés után már most azon kérdés következék: kik voltak hajdan 's kik jelenleg a' statusok Magyarországnak? — Az e' földet vezérei alatt elfoglaló 108 nemzetség, az elfoglalt és *örökbirtok* (allodium, descensus, haereditas, praedium) gyanánt egymás közt felosztott téren hazát alkotott, 's e' nemzetségek (nobiles primi, puri, veri, naturales), mivel saját zászlójok alatt vezérelték hűbéres (feudalis) fegyvereseiket a' haza' védelmére, *zászlósoknak* is mondatnak, kik egyszersmind történeti könyveinkben *nobiles banderiatii* néven említettnek. Később midőn a' birtokok jobban felosztottak, a' zászlósuri köteleességek pedig, mik szerint ki saját költségén 50 lovast a' harczmezőre kiállítani nem birt, az illető megye' seregével tartozék táborozni\*), nemcsak hogy nem szünnvén, sőt szaporodván, a' kevesb értékű nemesek, részint a' megyék', részint a' vagyonosb bárók' zászlóihoz csatlakoztak; a' nélkül azonban, hogy azon szabadság, polgáriság és nemzeti-ségi jog, mellyek szerint a' nemesek együttvéve statut alkot-tak, e' miatt csak legkisebbé is megszorítást szenvedtek volna. De később a' zászlós nemesek (nobiles banderiatii, barones) a' köznemesektől elválasztott külön *rendbe* soroztattak, 's ekkép két külön rend alakult belőlök (1608. 1.).

\*) 1626. 27., 1536. 26. Quilibet Dominorum et Nobilium non Banderiatius (qui adminus *quinquaginta equites*, ratione bonorum suorum tenere non posset) pecunias exercitiales, in medium Nobilium illius Comitatus, ubi bona sua habet, dare sit adstrictus,

Említendő továbbá a' főpapok' statusa, melly szinte azon jogon alapul, miszerint ők a' fejedelem- 's egyéb magyar nemes nemzetségekhez hasonlag, eleitől fogva örökbirtokkal (*praedium*) valának 's vannak jelenleg is ellátva\*), habár ez a' legfőbb pártfogási jog' (*patronatus*) felügyelése alatt áll.

Végre a' sz.kir. városok, mellyek mesterséget űző, kézműveket és kereskedést gyakorló, 's többnyire külföldről beköltözött néposztályból alakultak, 's lakosaik később, midőn t. i. ezek a' megyéktől független 's önálló hatóság 's nemesi kiváltsággal ruháztattak fel, már különös jogok- 's szabadságban részesültek, 's ekkép a' szabadság', polgáriság' 's nemzetségi jog' élvezetének következtében a' sz. k. városok valódi statusjogot gyakorolván, az öszves magyar statusnak szinte kiegészítő részeiül tekinthetők.

És ezen elemekből képződtek az országos Karok és Rendek, vagyis az ország' négy rende, mellyeket az 1608. k. u. 1. törvényczikk következő sorozatban állapít meg: 1) a' cath. főpapság, mellyhez azonban az 1792. 10-dik t. cikk szerint a' g. n. egyesült érsek és püspökök is csatolandók; 2) az ország' zászlósi 's a' többi herczegek, grófok és bárók; 3) a' nemesek; 4) a' sz. k. városok.

Hajdan, némelyek szerint, 1298-dik évtől kezdve a' magyar országgyűlés többnyire szabad ég alatt 's leginkább a' Rákos' mezején tartatott 1405-ig, mellyen minden, ki törvény által az ország' rendeihez számíttatott, személyesen megjelent, vagy követ által képviselletté magát\*\*). Azonban 1405-től 1495-ig személyesen csak a' két első rend jelent meg, 's a' másik két rend már követek által képviselteték; melly szokás az utóbbi 1495-dik évben ismét megváltoztatván, a' régi divatú személyes részvét némelyek szerint 1526-ig, mások szerint pedig 1608-ig tartott, a' midőn a' személyes megjelenési joggal bíró 's képviselendő rendek' száma meghatározott.

Az országgyűlés' összehívásának 's helye' meghatározásának

\*) Sz. László' 1082-diki oklevelében mondatik: „In *praedio* Merena, quod uxor nostra concessit ecclesiae sancti Michaelis de nostra voluntate.”

\*\*\*) Ezen szabad ég alatt tartott országgyűléseken gyakran 80,000 lovasnál is több jelent meg. (Schvartner's Statistik, Ofen, 1811. 8. II. u. III. Th. 123.).

joga a' kir. kirekesztő jogok közé tartozik, törvényeink' azon figyelembe vétele mellett azonban, hogy az soha az ország' határain kívül ne tartassék. Az országgyűlés' idejére nézve jelenleg az 1715. 14., 1791. 13. 's 1827. 5-dik t. czikkek szerint egyik országgyűléstől a' másikig 3 évi időköz határozatott; a' koronázási gyűlés pedig az elhunyt király' halálától számítva 6 hónap, 's a' nádor-választási az előző elhunynak szinte halálától számítandó 1 év alatt rendeltettek megtartatni (1791. 3.). Az országgyűlés' meddig-tartásának vagyis huzamának idejéről törvényeink emlékeznek ugyan, de a' gyakorlat úgy mutatja, mikép annak meghatározása többnyire ő felsége akaratától függ \*). — A' meghívás kir. meghívó levelek (Litterae Regales) által szokott történni, mellyek a' fm. m. k. u. cancelláriából az országgyűlési határidő előtt 3 hónappal adatnak ki mindazon egyének-, hatóságok-, kerületek- és káptalanoknak, mellyek részint személyesen, részint követeik által vesznek részt az országgyűlési köztanácskozásban. A' kir. levelek' vételével a' követválasztások az illető helyeken következőleg történnek. A' megyékben követválasztási közgyűlés hirdettetvén, minden, a' tisztújítások' alkalmával tartatni szokott tanácskozmány (conferentia) 's főispáni kijelölés (candidatio) nélkül, az összegyűlt szavazó nemeség által bármelnyik a' kebelbeli birtokosok közül szabadon és minden megszorítás nélkül megválasztatik. A' kir. városokban már ellenkező az eddigi gyakorlat; mert bár a' polgárság' érdekeinek kell is elv szerint képviseltetniök a' városi követek által, de lehetetlen összeegyeztetni az előbbi elvvel azon még mind ez ideig divatozó eljárást, miszerint a' kir. városi követek nem a' polgárok öszvege, hanem rendesen a' 8—10 tagból álló belső tanács, 's csak ritka helyen a' külső tanács vagyis a' polgárság' képviselői által választatnak, 's ekkor is a' belső tanács' kijelölése szerint. A' jász- kun kerületekben a' ker. főtisztviselők 's a' községek' követei, a' hajdu-kerületben a' közgyűlés 's végre a' káptalanoknál az illető kanonokok által választatnak az országgyűlési követek. Megjegyezendő, mikép a' horvát megyék nemkülön 's egyenként, hanem az egész ország küld 3 követet,

\*) Így például Ulászló 3-dik decr. 1. cikkelye az országgyűlést 15 napig tartandónak határozza; míg a' közelebbi időkben, p. az 1836-diki is több évig tartott.

kik közül 1 a' felső, 2 pedig az alsó táblán foglal helyet. Mind-ezen követek pedig az 1553. 7. és 8., 's 1556. 17-dik t. czikkeknél fogva a' küldők vagyis képviseltek által adandó kötelező utasításokkal láttatnak el, mellyeknek megtartására a' követek esküvel is köteleztetni szoktak. A' törvényhozáson jelenlevők' költségeit illetőleg az 1715. 47-dik t. czikk megengedi, hogy a' főpapok 's mágnások az országgyűlési költségek' czime alatt mérsékelt taxát (moderatum taxam) vethessenek jobbágyaikra, a' törvény' emez engedélyének általános gyakorlatba vételét azonban nem állíthatni. A' megyei követek' napdíjainak terhét jelenleg, az 1836, 1840. és 1844-diki országgyűlések' példájából ítélve, egyedül a' nemesség viseli, mi hajdan szinte a' szegény adózók terhe volt. A' kir. városok' követei pedig a' házi pénztárból fizettetnek.

#### 46. §.

##### *Az országgyűlés' ülésel és szavazattal bíró tagjai.*

A' magyar országgyűlés két táblára osztatik fel: *felső* vagy mágnási, 's *alsó* vagy követi táblára; melly két tábla azonban, minthogy egymás nélkül törvényt nem alkothat, egy testületet képez, melly együttvéve kiegészítő része a' királylyal megosztott törvényhozásnak. Az egész országgyűlésnek, de különösen a' mágnási táblának elnöke a' nádor, kinek elnöklete alatt e' táblánál ülésel és szavazattal bírnak a' r. cath. érsekek, megyés és czimzetes püspökök, ugy szinte a' gör. n. egyes. érsek és püspökök, a' zágrábi nagy prépost, mint auraniai prior, a' sz. mártóni főapát 's a' jászói prépost, mint az ország' *első* rendét képezők; továbbá az ország' zászlósai, megyei főispánok, fiumei kormányzó, 's a' többi születésbeli mágnások (herczegek, grófok és bárók), mint a' *második* rendhez tartozók. A' kir. személynök' elnöklete alatt tanácskozó követi táblához tartoznak, 's ülésel és szavazattal bírnak: a) az egész kir. tábla; b) a' horvátországi ítélőmester és két követ; c) minden megyés és társas káptalan' követei, 's néhány apát és prépost\*); d) a'

\*) Ezek azonban az 1827-diki országos küldöttség' javaslata szerint a' főpapi 's így első rendhez lennének csatolandók.

négy kerületi megyék' követei; e) a' túrmezei (turopolyai) nemesek grófja; f) a' fiumei követ; g) a' jelen nem levő főpapok' és mágnások' követei; h) a' jász- kun- és hajdu kerületek' követei, mindnyájan mint a' *harmadik* rendet alkotók; 's végre i) a' sz. k. városok' követei, mint a' kik a' *negyedik* rendet képezik. Az 18<sup>39/40</sup>-diki országgyűlés' jelen volt tagjait összeszámítván a' felső tábla' személyzete 162\*), az alsó tábláé pedig 463 tagból állott, melly számoknak öszvege, ha minden kir. város két követett küldene 's a' főpapok és különösen a' mágnások mind megjelenének, a' 800-at könnyen túlhaladná. — Hajdan a' jézsuiták' és paulinusok' szerzetei is üléssel és szavazattal birtak az országgyűlésen, de ezek eltörültetvén, helyöket újabb püspökök és káptalanok töltötték be, 's az 1792. 12-dik t. cikk szerint pedig a' g. n. egyesült érsek és püspökök is felső táblai üléssel ajándékoztattak meg, a' nélkül azonban, hogy ülések és szavazatuk érvénye meghatározott volna.

#### 47. §.

*Az országgyűlés' alakja, 's a' törvény' alkotásának rende.*

Az országgyűlés' kitüzött határidejére ő felsége vagy személyesen vagy biztosa által megjelenvén, a' kir. palotában az udvar' és az öszves KK. és RR. szine előtt a' *kir. előterjesztvények* (Propositiones Regiae) a' nádornak által adatván, 's a' két tábla vegyes ülésében, ugy később a' KK. és RR. országos ülésében felolvastatván, legelőször is a' követek' kerületi ülésében tárgyaltnak. Ezen kerületi ülés 1790-ben a' négy kerületi megyék' képviselőinek külön tartott, 's később ismét egybeolvadt tanácskozásából alakult, mellyben az országos vitatás alá kerülendő tárgyak és kérdések mintegy tanácskozmányilag hányattak meg. Jelenleg már e' ker. ülésekben is minden rend részt veszen. Ezen ker. ülésekben nem csak a' kir. előterjesztvények, de az 1791. 13-dik cikk' erejénél fogva az ország' minden orvosolatlan sérelmei is tárgyalás alá jövéen, és még ezeken kívül a' képviselők utasításaiból merített kívánatok

\*) 1808-ban ez 273 tagból állott. Faber, compendium statist. sp. R. Hung. 1833.

is, a' legszebb jogok' egyikénél, a' kezdeményi jognál fogva előterjesztetvén, az ezekből készített 's a' mágnásokhoz küldendő üzenet az alsó táblai *országos* ülésben a' kerül. elnökök által a' kir. személynököknek átnyujtatik, hol vagy módosíttatik, vagy egy *maradjon* felkiáltással elfogadtatik. Azon végzés, felírás és javaslat, mit ekkép a' követek' országos ülése elfogad, egy küldöttség által, mellynek szónoka az egyházi rendből neveztetik, a' felső táblához átküldetik; mi itt ismét tárgyalás alá vétetvén, ha netalán arra észrevételek keletkeznének, ezek az ország' egyik ítélőmestertől írásba 's szerkezetbe foglalva, viszonzület képen az alsó táblához ismét viszaküldetnek, és pedig kölcsönösen mindaddig, mig az át és viszaküldött üzenetek' gyakran hosszas útján egy a' felséghez felterjesztendő valamelly törvényjavaslatra nézve általános megállapodás nem történik. Azon esetben pedig, ha a' két tábla valamelly tárgy felett egymással meg nem egyezhetnének, vagy pedig valamelly körülmény a' dolgok' tárgyalását siettetni kívánná, vegyes ülések (*sessiones mixtae*) tartatnak, mellyekben a' két tábla együtt tanácskozik a' nádor' elnöktele alatt. 'S azon határozat, mellyben az egymáshoz küldött üzenetek' kicserélésével a' két tábla' többsége megegyezik, *alázatos felírás* (*humillima Repraesentatio*) útján ő felségéhez felküldetik, a' fölterjesztés' ünnepélyes módja mindig a' mágnások' táblájánál vegyes ülésben történvén meg. Ő felségének az ezen fölterjesztésre érkezni szokott felelete *k. kir. válasznak* (*benigna Resolutio*) neveztetik, mellyben az országos KK. és RR. határozata vagy helyben hagyatik, vagy módosíttatik, vagy egészen vissza is vettetik; a' felírásokon kívül, vagyis válaszképen érkezni szokott fejedelmi kijelentések pedig *k. kir. leiratoknak* neveztetnek. Megjegyezendő itt, mikép az 1844. 2. t. cz. 1. §-sa szerint az országgyűléshez bocsátandó minden k. k. leiratok, előadások, válaszok és intézmények, ezentúl egyedül magyar nyelven adatnak ki. A' fölterjesztések' és válaszok' egymáshoz közeledéséből 's egymásbani öszpontosulásából alakul azután a' törvény, melly az országgyűlés' végén *sanctio* alá terjesztetik. —

Az országgyűlésnek egyedül ő felsége által kitzüzetni szokott végén a' m. u. cancellária' némelly tagjai a' gyűlés' helyére lejövén, mind a' két táblától vegyes küldöttség választatik, melly a' fölterjesztések és leiratokból készült törvényeket a' cancelláriai tagokkal ugy nevezett *concertatio* alá veszi; a' tör-

vényczikkek' szerkezetét, melly az 1844. 2-dik t. cikk szerint egyedül magyarul iratik, megkészíti; s' miután ez új czikkek legujabb szokás szerint a' kerületi 's mind a' két táblai országos ülésekben felolvasattak és helyben hagyattak, ő felsége által az ország' öszves Karai és Rendei' jelenlétében megerősítetnek és sanctionáltak. Az ekkép megerősített törvényczikkek ő felsége által aláíratván, 's a' kir. *nagyobb* czimerrel megpecsételvén, az azokat megerősítő király' nevérol nevezendő *decretumok'* czime alatt törvénykönybe iktattatnak, 's az egész ország' törvényhatóságaiaban kihirdettvén, e' kihirdetés után azonnal kötelező erővel birnak.

#### 48. §.

##### *Az országgyűlés' tárgyai.*

Az országgyűlés' tárgyai törvény értelmében a' következőkből állanak:

1. A' király' megkoronázása.
2. Általában az ország' közigazgatási rendszerének fokontenti javítása olly czélból, hogy az 1715. 24., és 59-dik törv. czikkek szerint a' törvénykezés' rendes kezelése 's igazság' kiszolgáltatása, mik nélkül ország sem fen nem állhat, sem erős nem lehet, javíttassanak, és szilárdíttassanak; melly elvét a' törvényhozásnak az 1791. 67., 's a' fenebb nevezett czikkek eléggé bizonyítják az által, hogy a' közigazgatásnak törvénykezési, publico-politici, gazdasági, urbéri, pénzügyi, nevelési, rendészeli, katonai 's több más nemeit illetőleg olly megbizással küldettek ki többrendbeli orsz. választmányok, hogy mindazokrol kimerítő javaslatot készítvén, a' következő országgyűlés' elébe terjeszszék.

3. Az ország' sérelmeinek orvoslása. Ugyan is az országon ejtett közjogi sérelmek alkotmányosabb úton alig orvosolhatók, mint az országgyűlésen, hol miután egymással a' nemzet és fejedelem egyezkednek, 's egymás' irányában föltételeket szabhatnak, mindazon eszközök megvannak, mik illy esetben használhatók és célra vezethetők. De az 1791. 13., 's 1827. 5-dik t. czikkek is e' részben eléggé világosan rendelkeznek, midőn

ezek' elsejében különösen kitétetik, hogy a' sérelmek (gravamina) minden országgyűlésen valódilag és elmaradhatatlanul (inominisse) megorvosoltassanak, míg az utóbbiban az országgyűlés a' sérelmek' orvoslására nézve üdvös 's százados tapasztalat és gyakorlat által helyben hagyott út- és eszköznek mondatik.

4. A' rendes katonasághoz tartozó ujonczok' megajánlása, kiállítatásuk', szolgálatjok' 's tartásuk' módjának és idejének meghatározásával (1715. 8., 1791. 66., 1796. 2., 1802. 1., 1830. 7. 1840. 2.).

5. A' nem nemesek, kir. városok és sz. kerületek által fizetni szokott hadi adónak megajánlása. Miután azonban annak beszédhetéséről az ország' rendei nem kezeskednek, az özvegy sem iktattatik soha is törvénybe.

6. A' nemesek által valamely közszükség' fedezésére fizetendő szabad ajánlat vagy segedelem (liberum oblatum, subsidium), melly önkénytes ajánlatképen tétetvén, egyedül országgyűlésen határozathatik meg (1791. 19.); a' szabad ajánlat' e' nemén kívül a' magyar nemesség eddigelé még minden más egyenes adózástól óvakodott. (1741. 8.).

7. A' só' árának szabályozása, melly az 1791. 20-dik t. cikkknél fogva, mindazáltal az e' tárgyban ő felségét illető kir. jogok' épségben hagyása mellett, egyedül országgyűlésen tárgyalandónak mondatott ki; ugy szinte a' harminczadok iránti tanácskozásban vett részvétét az országgyűlésnek számos törvényczikkelyek tanúsítják (1659. 57., 1681. 44., 1723. 119. stb.).

8. A' nemesek fölkelésének elhatározásába is befolyással bírtak az ország' rendei, mit az 1741. 63. 's 1805. 1. t. cikkek eléggé tanúsítanak.

9. A' nádor' és koronaörök' választása, melly hivatalokra ő felsége által kettő a' catholicus', 's ismét kettő az evang. világi rendből kijelöltetvén, közölök a' KK. és RR. elegendy ülésben választanak. (1622. 3., 1715. 5., 1741. 5. és 6., 1791. 6., 1796. 1., 1836. 2., 1840. 1., 1844. 1.).

10. Ámbár valamely községnek vagy mezővárosnak kir. várossá tétele ő felsége' jogai közé tartozik, de az ekkép alakított kir. városoknak, ha országgyűlési székülés- és szavazattal birni kívánnak, országgyűlésen kell becikkelyeztetniök; megemlítendő még, hogy az 1608. k. e. 6-dik t. cikk szerint semmi városi község a' magyar helytartótanács' e' részbeni vélemény-

nye nélkül kir. várossá fel nem szabadíttathatik; 's továbbá az 1687. 17-dik t. cikk, mellyben óvás tételik, nehogy a' kir. városok szükségén kívül felette szaporíttassanak, hacsak ő felsége különös érdem' következtében 's közhaszon' tekintetéből egy vagy más várost *törvényczikkileg* (articulariter) fel nem szabadít.

11. A' külföldiek' honosítása, vagy magyar nemessé tétele (indigenatus). Az ekkép honfiusítottak azonban magyar nemesi jogokkal nem élhetnek mindaddig, míg az 1715. 23. és 1791. 69-dik cikkek szerint be nem cikkelyeztetnek, vagy ha be cikkelyeztettek is, a' következő országgyűlésig mind az illető díjt, mind a' szokott esküt letenni tartoznak; melly rendelet az 1830. 17-dik t. cikkben szinte megerősítetett olyformán, hogy a' díj' befizetésének előmutatandó nyugtatóványa nélkül még a' be-cikkelyezés se történhessék meg. E' szigorúság azonban olly egyéneknél, kik az ország körül nevezetes érdemeket tőnek, többnyire enyhítetni szokott. Egyébiránt a' külföldi mágnások csak azon esetben élhetnek a' magyar mágnások' törvényhozási jogaival, az az személyes ülés- 's szavazattal, ha honfiusíttatásuk' alkalmával e' jog nekik különösen megadatott. (1840. 46. 47.).

## NEGYEDIK FEJEZET.

### A' magyar országrendeknek országgyűlésen kívüli jogai.

#### 49. §.

*A' KK. és RR. országgyűlésen kívüli jogainak felosztása.  
Sarkalatos jogok.*

Vannak még a' KK. és RR.nek olly jogaik is, mellyeket országgyűlésen kívül gyakorolnak. E' jogok pedig vagy kö-

*zönségesek* (jura communia), az az olyanok, mellyek az ország' 4 rendét, más szóval az *öszves nemességet* különbség nélkül illetik; vagy *különösek* (specialia), mellyeket, mint egymástól különbözöket, a' főpapok, mágnások, nemesek 's sz. k. városok már különösen gyakorolnak. A' nemességet általában illető közönséges jogok ismét elosztatnak *sarkalatosakra*, mellyek a' Hármk. I. R. 9-dik czimében számláltatnak elő; 's *nem sarkalatosakra*, az az olyanokra, mellyek az álladalom' irányában lényeges jogok ugyan, de még is az alaptörvények közé, mellyek alkotmányunk' szegletköveit teszik, nem tartoznak.

A' közönséges sarkalatos jogok pedig III. pontban ekkép következnek:

I. A' magyar nemes, hacsak nem idéztetett, 's rendes törvénykezési úton el nem marasztaltatott, senkitől is le nem tartóztathatik \*). Megszűnik azonban e' jog a' következő esetekben:

1. Ha valamelly nemes felségsértést követett el (1723. 5.).

2. Ha magában a' bűn' cselekvésében (in flagranti crimine) például szántszándékos gyilkolásban, gyújtogatásban, lopásban, rablásban, vagy erőszakos parázñaságban találtatik (I. R. 9., III. R. 32.).

3. Ha hadi zászlóját hűségtelenül elhagyja (1598. 31., 1655. 7.).

4. Ha valamelly köz- vagy magányhivatalt viselvén, megbukik és kárt okoz, 's kezeléséről számot adni vonakodik. Zsigm. VI. decr. 6. 1554. 20., 1622. 65.).

5. Ha gonosztevők- 's rablókkal szövetkezik (1625. 13., 1655. 38., 1687. 14., 1723. 5.).

6. Ha lakásán kívül semmi nevezetesb jószággal nem bírván, 's elkövetett bűnténye elegendőleg tudva lévén, megszökésre gyanút szolgáltatna (1687. 14., 1723. 5.).

II. A' magyar nemes egyedül megkoronázott fejedelmének alattvalója; továbbá őt még maga a' fejedelem is mások' panaszaire vagy vádoskodásaira a' törvény' rendes útján kívül sem

\*) Ugyan e' pont az 1222. 2., 1439. 27. 's 1723. 5-dik t. cikkeken is megújított és megerősített. Ugyanazért a' magyar nemes senki által törvény' elébe nem állíthatatik (Nobiles enim *evocari* et non *stauti* debent: II. 23. 1. §.), sem önkénytes vallatás alá (benevolo examini) nem vettethetik.

személyében, sem vagyonában nem háborgathatja (I. R. 9. cz. 4. §. 1492. 11. 12., 1613. 34., 1723. 5.). Megjegyzendő azonban, hogy az 1781. 3-dik czikk szerint azon hat hónapi időközben, mely az előző király halálától számítva az új király' koronázásáig lefoly, a' törvényszerinti koronaörökösnek szinte alattvalói hűség- 's hódolattal tartozik.

III. A' magyar nemes minden jószággaival, 's azoknak jövedelmeivel saját határain belül szabadon és kedve szerint élhet; semminemű teherrel, szolgálat- vagy adózással, vám- és harminczad fizetéssel nem tartozik; 's katonáskodni 's hadba menni is csak azon esetben köteles, ha azt az ország' oltalmazása kívánja (I. R. 9. cz. 5. §. 1222. 3., 1602. 9., 1723. 6., 1741. 8., 1815. 8. \*). Kivétetnek pedig e' törvény alól a' következő esetek:

1. Ha valamely nemes akár az országból külföldre, akár külföldről az országba valami áruczikket kereskedés végett kivisz vagy behoz; mert ilyenkor a' harminczadi vámot fizetni tartozik. (1574. 37.).

2. Ha a' nemes ember jobbágyi telket bir; mert ezen esetben a) a' belső telki földek' használatától, b) az urbéri legelő' használata után, c) a' tűzi, épületi, kereskedési faizásnak és nádlásnak haszonvételeitől adózni tartozik, 's végre d) a' felebb előszámoltaktól mind a' hadi, mind a' házi pénztárak' terheit viselendi (1836. 11.).

3. Általában ha urasági földeket bir, ezektől a' szokott földesuri tartozásokat viselni, 's a' tizedet vagy kilenczedet fizetni köteles (1563. 69., 1613. 4., 1647. 95.).

4. Ha polgári telkek' birtokában van; mert ez esetben is a' többi polgárokhoz hasonlólag, illető telkei után a' város' részére adózni tartozik (Zsigm. II. decr. 10. „non obstantibus quibuscunque libertatibus”. — 1608. k. e. 13., 1649. k. u. 17., 1715. 77.). —

\*) Mindezen mentességek mellett azonban a' magyar nemesség közjóra már régi időktől fogva szokott *szabadajánlat* képen (*secundum lib. oblatum*), vagy *segélyül* (*instar subsidii*) áldozni. 1595. 3., 1596. 6., 1792. 6., 1796. 2., 1807. 2., 1812. 1., 1827. 12. 18. 19. stb.). 'S az 1844-diki országgyűlés' folyamából következtetve, úgy hisszük, szabad immár reményleni, mikép a' magyar nemesség a' köztelherviselés' nemes eszméjétől sem leszen többé idegen.

Egyébiránt némelly köz- vagyis olly munkák' megtételére, mellyekből eredő haszon az illető lakosokat különbség nélkül illeti, az újabb törvények' értelmében a' nemesek is szoríthatatnak. Az 1807. 17. t. cikk csak az elvet mondá még ki, miszerint a' közigazság követeli hogy a' közös hasznu munkák- és terhekben, például kártékony vizáradások' meggátlásában, az illető birtokosok — hozzájárulván a' megye' határozata 's a' h. tanács' jóváhagyása — aránylag osztozzanak. Ez elvet végre teljes erőre 's világosabb törvénné emelék az 1836. 36., 1840. 10., 1844. 9-dik t. cikkek, mellyek szerint a' birtokos nemesek minden ollyatén közhasznu munkák terheiben, például elemi viszontagságok' meggátlásában vagy helyrehozásában 'stb., mellyeknek jótékony hatása minden birtokra egyformán kiárad, polgári állapotjukra levő tekintet vagy beszámítás nélkül, birtokaikhoz aránylag résztvenni kötelesek.

## 50. §.

*A' KK. és RR. egyéb jogai.*

Ezeken kívül vannak még a' KK. és RR.nek más jogaik is, mellyek — mint fenebb az osztályozásnál megjegyeztük — az alaptörvények közé iktatva nem lévén, sarkalatosaknak nem neveztetethetnek. És ezek ekkép következnek:

1. Minden nemes ember' személye szabad és sérthetetlen; mi hajdan olly szigoru értelemben vétetett, hogy a' ki a' nemesembert megverte, vagy pedig erőszakosan annak udvarára tört, életét 's jószágát veszette; jelenleg a' nagyobb hatalmaskodás' ez esetében a' megsértő csak az őt személyesen illető jószágot veszti el\*). A' nagyobb hatalmaskodási tettek pedig I. Mátyás' és II. Ulászló' törvényei szerint a' következők: a) a' nemesek udvarának erőszakos megrohanása; b) ugyanannak 's ahhoz tartozó jószágok' és haszonvételek' elfoglalása; c) a' nemes embernek minden igaz és törvényes ok nélküli letartóztatása; d)

\*) II. R. 60. Dec. 16. „salvis itaque juribus uxoris, salvis portionibus prolium indivisarum (etiam in acquisitis bonis); ipsum quoque homagium ex rata convicti deducitur”.

annak megveretése vagy megsebesítése; e) megöletése. (1486. 15., 1492. 56., 1723. 10.). Ha pedig a' megsértés kisebb (kisebb hatalmaskodás), akkor a' megsértő, a' kár, és költségek' megtérítésén kívül 100 forinttal büntettetik, mi a' felperes és bíró között osztatik el (1486. 14., 1492. 55., 1625. 55.).

2. Ingatlan fekvő jószágot szabadon és örökösen birtokolhat; megyei 's minden egyéb közhivatalokat viselhet (Zsigm. VI. decr. 2., I. Mátyás III. decr. 15., 1681. 27., 1723. 97.). Egyébiránt az 1844. 4. és 5-dik t. czikkek szerint az országban 's kapcsolt részekben született, állandóan lakó, 's törvényesen bevett bármely vallásu nemnemes honfiak, általok bármí czímmel eddig szerzett, vagy jövendőben szerzendő nemesi javakra nézve nemesség' hiánya miatt nem birhatási ügyuton ezentul nem háborgattathatnak; ugy szinte minden közhivatalokra leendő alkalmazásukban az, hogy a' nemesi osztályhoz nem tartoznak, akadályul nem szolgálhat.

3. A' nemes ember a' maga jószágaiban földesuri, 's bizonyos jövedelmekre nézve ugynevezett *kisebb kir. haszonvételi* jogokkal élhet, például korcsmáltatási, mézárszéki, örletési, vadászati, halászati 's madarászati jogokkal (1550. 36.); azon curiálisták azonban, kik földeik után jobbágyokat nem birnak, a' korcsmáltatási, 's mézárszéki jogot csak különös kiváltság' útján szerezhetik meg (1559. 51.).

4. A' jobbágyokkal bíró nemesembernek azon esetben, ha azok törvényes örökös vagy végrendelet nélkül halnának meg, vagy pedig hűségtelenség' 's felségsértés' bünébe esnének: joga van minden ingó 's ingatlan vagyonaikban örökösödni (Jus fiscalitatis, 1715. 62.).

5. Jobbágyainak 's cselédeinek közvellen első bírája (Zsigm. III. decr. 10., 1729. 41.).

6. Szerzett javairól (de adquisitis) szabadon és minden megszorítás nélkül rendelkezhetik (I. R. 5. cz.).

7. Büntetés esetében testileg épen nem, 's halálos ítélet következtében is egyedül pallossal büntetethetik \*).

\*) Egyébiránt a' mai szelidebb korban már a' nemnemesek' testi büntetése is enyhülni látszik, 's tán rövid időn végkép is megszüntettetik. Szabadjon legalább reménylenünk!

## 51. §.

*Ezeknek megfelelő kötelességeik.*

A. KK. és RR. nek a' fenebb elszámolt jogokhoz megfelelőleg következő kötelességeik vannak:

1. Mint egyedül a' megkoronázott király' alattvalói 's a' magyar sz. korona' tagjai, a' királyhoz és koronához különös hűséggel kötelesek viseltetni (I. R. 12. cz.).

2. Mellőzvéen mindazon kötelezéseket, mellyeket netalán szentszéki, polgári vagy jobbágyi viszonyaiknál fogva viselni kötelesek, a' nemesi törvényhatóságoknak engedelmesskedni tartoznak (1647. 58. 93., 1649. 17.).

3. Kik közölök az országgyűlésre kir. levelek által meghivatnak, megjelenni kötelesek, mit törvényes büntetés alatt elmulasztaniok nem szabad \*).

4. Minden köz- és különösen a' megyei hivatalokat elvállalni tartoznak, különben büntetés alá vonandók (Máty. VI. decr. 9. 's Ulászló VI. decr. 4.).

5. A' hont személyesen és saját költségökön tartoznak védeni, de az ország' határain kívül már kir. zsoldot húznak (1222. 7., 1681. 46, 1741. 63.)

6. Az 1836-diki urbéri törvények' értelmében a' földes urak jobbágyaik' irányában megállapított kötelességeket 's engedményeket teljesíteni tartoznak, mikről alább a' parasztok' állapotát, jogait 's kötelességeit ismertető §okban szólándunk.

## 52. §.

*A' horvát rendek' helyhatósági jogai 's kötelességei.*

Azon jogok- és kötelességeken kívül, mellyek az ország' 's kapcsolt részek' öszves KK. és RR.deit illetik, vannak még olyanok is, mellyekkel különösen a' horvátországi KK. és RR.

\*) Az 1498.1. czikk szerint, ha valaki a' főpapok és mágnások közül meg nem jelennék, vagy megye követet küldeni elmulasztana, 800 frtal büntettetik.

élnek, 's mellyek hatósági (municipalis) jogoknak neveztetnek. A' kapcsolt részek' ezen municipalis jogairól emlékezik a' Hármk. III. R. 2-dik czimje, a' hol is megismertetvén, mikép a' Dalmát-, Horvát- és Tótországokban létező némelly szokások, közigazgatási 's törvénykezési módok az anyaországitól sok részben különböznek, az ezekre nézve általok gyakorlott szabadság olly módon erősítették meg, hogy fennálló régi szokásaikat ezentúl is megtarthatván, azokhoz hasonló határozatokat, szabályokat és törvényeket a' fejedelem' beleegyezésének hozzájárultával továbbá is, de csak olly kikötés mellett alkothatnak, hogy azok az anyaország' törvényeivel és szokásaival ne ellenkezzenek, 's másokat, kik t. i. határaikon kívül laknak, ne kötelezzenek. 'S a' nevezett országok' ezen szabadsága számos későbbi törvények által is megerősített, mellyek közül a' következők szolgálnak zsinórmértékül: I. Mátyás II. decr. 13., 1600. 27., 1649. 33., 1681. 66., 1687. 22., 1715. 120., 's 1741. 47-dik t. cikkek, mellyek' nyomán ugyanazon országok' helyhatósági főbb jogai közé tartoznak:

1. Miszerint a' r. cath., gör. egyesült 's nem egyesült hitűeken kívül más valláskövetők, például az evangelicusok a' nevezett országokban sem jószágot nem birhatván, sem kézműi mesterséget avvagy kereskedést nem űzhetvén, sem pedig közhivatalokat viselni képesek nem lévén, azokat mindezen polgári kedvezményekből kizárhatják.

2. Adózóik mindig csak felét viselik azon közadózási terhernek, mit a' magyarországiak porták' száma szerint fizetni szoktak\*). Továbbá a' horvátországi 3 megyének adóügye so-

\*) E' porták (nádori) hajdan valóságban vétettek, az az, minden udvarkapu, hol csak egy szénás szekér bemehetett, az országban összeszámláltatván, az adó minden illy kapura egyenlően osztatott fel. Később a' jobbágyok' elszegényedése miatt egy portára 4 parasztudvar és 12 zsellér vétetett (1609. 62.); ma pedig a' porta nem egyéb egy képzeleti számnál 's abból áll, hogy az egész országra bizonyos portaszám fölvetetvén, a' megajánlott adó annyi részre osztatik, mennyi illy portája van az országnak; 's az illy egy portára eső summa vétetvén zsinórmértékül, a' hány portát ad az országgyűlés valamely vároznak vagy vármegyének, annyiszor kell azon törvényhatóságnak az egy portának megfelelő summát fizetnie. *Fényes Elek, Magyarország. Statist., 3. k. 13—14. l.*

hasem az anyaországgal együtt, hanem mindig külön tárgyalatik, 's a magyar országgyűlésen kívül nem neveltethetik (1791. 59.). Hajdan ugyan ezen joggal éltek a tótországi megyék is, de később a magyar megyék sorába iktattatván, 's külön követek által képviseltetvén, adózási rendszerök a többi magyar megyékéihez hasonló szabályok szerint állapított meg.

3. A' nevezett országok' öszves lakosai mind az átkelő, mind a' tanyázó katonaság' szállásolási 's élelmezési terheitől (azonban csak háboru idején kívül), valamint a' deperditákban részvétől is mentvék és szabadok. — \*)

4. Fölkelés' esetében magokat különös, e' végett alkotott vagy alkotandó szabályaik szerint rendezhetik 's kormányoztathatják.

5. Horvátország a' magyar országgyűlésre 3 követet küldvén, ezeknek egyike a' mágnásoknál külön szavazattal, ketteje pedig a' követeknél a' kir. tábla' tagjaival egy sorozatban ül. Továbbá ugyanitt ül a' horvátországi ítélőmester is, ki a' horvát rendek' számára különös naplót vezet.

6. A' nevezett rendek helyhatósági ügyeik' elintézése végett a' fejedelem' tudta- és engedelmevel tartományi gyűlést (generalem regnorum congregationem) tarthatnak (1791: 58) mellynek törvényeit ő felsége' megerősítése alá terjesztik. Ezen tart. gyűlésen választatik ugyan ő általok a' horvátországi ítélőmester is.

7. Törvénykezési ügyeikben egyedül saját biráiktól függenek, 's határaikon kívül törvény elébe nem hivathatnak.

8. 1805-dik évi nov. 28-kán alkotott szabályuknál, 's ő felségének 1806-diki február' 6-kán költ engedményénél fogva közdolgaik' gyűlési 's törvényszéki vezetésében latin nyelvvel élnek, és az 1844: II. t. cz. 7-dik §sa' értelmében a' magyar-

\*) Az I. Leopold által 1683-dik esztendőben kiadott Regulamentum szerint tartozott a' földnépe a' katonának élelmezésére *kenyeret, húst, szénát, zabot* adni bizonyos jutalomért, melly neki a' katonatartásra intézett fundusból térített meg. E' tartási járandóságon túl köteles volt a' gazda a' beszállított katonának és tisztjeinek adni *fát, sót, gyer-tyát 's ágyat*, de ezeknek megjutalmazásáról említés nincsen; 's a' mint a' későbbi tapasztalások bővebben felvilágosítják, azok meg sem térítették, 's innen vevé származását a' *deperdita. Fényes Elek, Magyarorsz. Statist. 3. k. 24. l.*

országi törvényhatóságoknak magyar, ezek pedig a' kapcsolt részekbéli 's így az ő törvényhatóságaiknak is latin nyelven irt leveleiket elfogadni, tárgyalni és azokat illő válasszal ellátni kötelesek.

9. A' magyar sóbányától távollétök miatt tengeri sóval szabadon élhetnek (1548. 20., 1635. 43., 1715. 122.).

Tartoznak pedig a' nevezett országok, valahányszor csak az anyaország nemeseinek fölkelése elrendeltetik, banderiumait saját költségökön a' közvédelmi erőhöz kapcsolni. —

### 53. §.

#### *Az egyházi főrend' jogai.*

A' cath. fő egyházi rend' jogai vagy *közönségesek*, vagy *különösek*. Azok a' fő egyházi rendet általánosan minden kivétel nélkül illetik; ezek pedig csak bizonyos hivatalokhoz kötvék. Közönséges jogai, részint pedig előjogai (*praerogativae*) következőkből állanak:

1. Első rendet képez az országban.

2. Minden, az egyházi rendhez bármi czim- vagy nevezettel tartozó, az ország' nemesei közé számláltatik.

3. Ugyanazért minden adózástól ment; de ha az ország' veszedelme kívánja, a' már gyakorlatilag megszűnt személyes fölkelés helyett, az általa birt javadalmak' arányában, kész fegyvereseket tartozik kiállítani.

4. Törvény- és kormányzéki hivatalt viselhet; de a' fenyítő perek fölötti biráskodásban nem részesülhet. — II. József által minden polgári közhivatal' viselésétől elzárattott ugyan, de később arra II. Leopoldtól ismét képsé tétetett; minélfogya ma már a' cancelláriánál, h. tanácsnál, a' hétszemélyes és kir. táblánál az illető főpapok ismét hivatalos székkal birnak. Mária Teréziának 1774-ben költ rendeleteig a' püspökök főispáni hivatalt is viselhetek; de ezen szokás a' mondott rendelet által — kivévén az esztergami és egeri ersekek' főispányságait — teljesen megszüntettetett.

5. Szerzett vagyonainak — kivévén a' káptalan- és conventbelieket — csak egy harmadrészéről tehet végrendeletet.

6. Az 1498-diki amortisatiói törvénynél fogva jószágot nem szerezhethet; valamint;

7. Ulászló III. decr. 65-dik cikkjének következtében mindazon szerződések vagy adásvevési levelek, mellyekkel tőle bárki is a világiak közül jószágot szerezne, érvénytelenek.

8. Hajdan a nemtelenek az egyházi főrendből kizárattak; azonban jelenleg, ha a király által alkalmasaknak találatnak, az egyházi méltóságokat ők is elnyerhetik.

9. Az érsekek és megyés püspökök saját pecsétjük alatt ügyvédeket vallhatnak.

10. A praelatusok a törvényhozásban részint közvetlenül, részint közvetve azaz képviselet' útján részt vesznek. Jelesül az érsekek 's minden püspök, továbbá az auraniai prior, sz. mártóni főapát 's jászói prépost a mágnások' táblájánál személyes ülés- 's szavazattal; az apátok és prépostok, ha a káptalanok- és conventekéin kívül külön javadalmakkal bírnak, az alsó táblán szinte személyes ülés- 's szavazattal; a többi káptalanbeliek pedig választott követeik által.

11. A nemnemesi földektől dézsmát huznak.

12. Általok teendő tanubizonyság' esetében, vallásaikat eskü helyett lekiisméretükre (ad puram conscientiam) bizonyítják. Azonban az esztergami érsek és löwöldi prior régi kiváltságaik' nyomán, mellyek az 1550. 64-dik czikk által megerősítették, a törvényszék előtti esküt tisztjeik által is érvényesen letehetik.

13. Az egyházi főrendiek' vérdija az ország' zárlósaiéval egyforma, azaz 400 ft.

14. Erőszakoskodás esetében csak fejjátságot (emenda capitís) fizetnek.

#### 54. §.

##### *Az ország' primásának jogai.*

Magyarország' és a kapcsolt részek' *primása* az esztergami érsek. Mint primás 1) az egész magyar cath. egyháznak főnöke; 1452-dik év óta a római sz. széknek született követe, 's 1715-től fogva *hercegi* czimmal él. 2) Magyarország' legfőbb titoknok (summus secretarius), és cancellárja, 's mint ilyen, a kettős kir. pecsétnek örje. 3) Esztergam megyének örökös és valóságos főispánja. 4) A' nm. hétszem. táblának

közbirája (I. Máty. VI. decr. 68. Ulászló' I. decr. 42., 1536. 15.); 's a' kir. táblához két közbirót nevezhet, a' fejedelem által fizetendő (1557. 13., 1567. 26.) 5) A' nm. h. tanács' közbirája (1536. 15.) 6) A' királyt a' nádor' hozzájárultával ő koronázza meg. 7) Sz. István ap. király' rendjének praelatusa. 8) Ő felségének Magyarországnban tartózkodása alatt, a' kir. udvar' káplánja. 9) A' törvényszéki esküt tisztjei által teszi le (1550. 64.) 10). Egyházmegyei ügyekben legfőbb törvényhatósággal bir, mellyre azoknak felelbbhívásai történnek (Ulászló' I. 46.) 11) Hajdan joga és kötelessége volt a' körmöczi pénzverő házra felvigyázni, melly hivatala után minden marcától  $\frac{1}{48}$  részt kapott, mi akkoron *pisetumnak* neveztetett. Jelenleg ámbár e' közvetlen felvigyázása már megszűnt, e' czim alatt szinte jövedelmet huz, mi körülbelül 12 — 13,000 ftra fölmegey. Végre 12) egyháznemesi székeiben (Sedes Praediales), millyenek a' vajkai, érsekléli, verebélyi és sz. györgyi, egyháznemesi jószágokat 's egyháznemességet oszthat.\*)

## 55. §.

*A' kalocsai és egri érsekek 's több főpapok.*

Az egyh. méltóságok' fokozatában következik mindjárt a' *kalocsai* érsek, ezen érsekségnek akár régiségét, akár széles hatáskörű állását tekintvén.

Az *egri* püspök hajdan nevezetes jövedelménél fogva IV. Béla király' oklevele szerint a' negyedik királyfiut saját költségén tartozott nevelni. Később, 1804-ben, *érseki* rangra emeltvén, 's megyéje is még két külön püspökségre osztatván fel, fenebbi kötelessége is megszűnik. Jelenleg az egri érsek Heves és Külső-Szolnok egyesült megyék' örökös és valóságos főispánja.

A' *veszprémi* püspök a' magyar királyné' cancellárja, 's azt a' primás' segítségével ő koronázza meg.

\*) Az egyháznemesek székük' határain belül, csupán praedialis jószágaira nézve, a' többi országnemesekéhez hasonló szabadság- és mentességgel élnek; a' vámfizetéstől pedig mind ők, mind az érseki jobbágok általában menttek. L. alább 71. §.

A' pécsi püspök még nagy Lajos alatt nyert kiváltsága szerint érseki palástot viselhet, 's ezen kiváltságát XIV. Benedek római pápa 1754-ben ismét megerősítette. A' győri 's zágrábi püspökök, valamint a' sz. mártóni főapát szinte birnak egyháznemesi székekkel, mellyekben adományzási 's nemesítési jogot gyakorolnak. Ezek után rangban következik az auraniai prior, hajdan országbáró, kinek méltóságát jelenleg a' zágrábi prépost viseli, 's mint ilyen a' felső táblán ülésel és szavazattal bir. \*)

## 56. §.

*A' káptalanok' és conventek' hajdani állása.*

Hajdan a' káptalanok és conventek igen nagy hatáskörrel bírtak. Minthogy a' középkorban az irástudománnyal egyedül az egyházférfiak foglalkodtak, legelőbbnyire ők szerkeszték, olvassák és magyarázák azon okleveleket, mellyek az adásvevés és egyéb bizonyítványok körül keletkeztek. Ugyanazért székeik' hiteles helyekül szolgáltak, mellyek az előttök véghezvitt bizonyos törvénykezési tetteket teljes érvénnyel ruházták fel, elannyira, hogy hajdan illy hiteles helyek' bizonyítványa nélkül sem idézés, sem végrehajtás nem történhetett (II. R'. 21.); ma már azonban működésök keskenyebb határok közé szorítottak.

## 57. §.

*A' káptalanok' és conventek' jelen működései 's kötelességei.*

Ugy látszik, hogy a' káptalanok' és conventek' hitelessége az 1231. 21-dik tezikkből veszi eredetét, hol e' sorok állanak: „Mivel az országban igen sokan megsértetének a' hamis prae-

\*) Ezen *Aurana* nevezetű városocskát hajdan nagy Lajos magyar király' engedelméből a' sz. János- rend' lovagai bírták. Ezeknek főnöke, a' hon körül szerzett jeles érdemeinél fogva, felső táblai szavazattal ruháztatott fel (II. R'. 54.); de később, miután a' nevezett rend' lovagai 's főnökük a' mohácsi ütközetnél elveszték, 's az általok birt városocskája is 1537-ben a' törököktől elfoglaltatott, az ekkép megszűnt priorságnak minden ékességei, egyházi méltósága és jogai zágrábi nagy prépostságra szállottak át.

staldusok' eljárásai által \*), minden olly idézés vagy tanuság-tétel, melly az illető megyés püspök' vagy káptalan' bizonyítványa nélkül történik, érvénytelen; 's a' hamissággal vádolt praestaldusok csak ezek' bizonyítványaival igazolhatják magokat. " Jelenleg pedig a' káptalanok közöl, mellyek a' mint *püspöki* vagy *préposti* felügyelés alatt állanak, *székes* és *társas* káptalanokra osztatnak fel, 's azok birnak országos hitelességgel, mellyek már 1777-ben mint ilyenek fennállottak; ugyan-ezen szabály alá jönnek a' conventek is. Törvény szerint rendel-tetik azonban 1) hogy a' conventek csak az ő rendekhez tartozók által igazgattassanak (1486. 11.); 2) a' káptalanok és conventek semmi törvényes működéseket véghez nem vihetnek, ha-csak legalább is öt alkalmas, 's a' törvényt és magyar nyelvet jól értő egyénnel nem birnak (1552. 41., 1723. 39., 1765. 11.); 3) az illető püspök vagy érsek mindazon conventeket, mellyek megyéjében léteznek, évenként kétszer megvizsgálni, 's a' megürült helyek' betöltéséről azonnal gondoskodni tartozik (1486. 12., 1723. 39.); 4) a' káptalan- és conventbeli hivatalnokok csak eskü-letétel mellett adhatnak ki bizonyítványokat (Zsigm. VI. decr. 8., 1723. 39., cz. 7., §.) 5), azok pedig, kik per- vagy jelentéshamisítás' bűnében tapasztaltatnak, hivataluk' és javadalmok' elvesztése mellett fogsággal büntetendők (Zsigm. VI. decr. 8.); 6) ha valaki közölök a' hiteles pecsételi visszaélés' következtében hamis okleveleket készítene, mint hű-ségtelenségi bünt cselekvő, büntetetik (1723. 9.); 's végre 7) az oklevelek kiadásának díjai, a' pecsét' elvesztésének büntetése alatt, szigorun megveendő. \*\*)

A' rozsnyai, kassai és sopronyi káptalanokat kivéve, minden latin szertartásu káptalan hiteles pecséttel bir. \*\*\*) A' conventek

\*) Praestaldusoknak neveztetének hajdan, kik a' birói ítéleteket 's parancsokat végrehajták (Sz. László'. I. 40. Kálm'. I. 28 — 31., 1222. 9., 1231. 20., 22.). Nevezetök longobard eredetűnek látszik, melly nyelven *Praesto* gyorsat, 's az olasz *aldus* vagy *aldis* pedig embert jelent.

\*\*\*) 1495. 23 — Ezen díjak azonban, mint az 1298. 77., 1435. 10., 1486. 74., 1492. 95., 1609. 74-dik czikkek bizonyítják, gyakorta változtak. Ezekre nézve legújabbán az 1770-diki szabályozat szolgál zsinormértékül jelenleg.

\*\*\*\*) Hajdan a' szathmári káptalan is a' kivételek közé tartozott, de az 1836. 23-dik czikknél fogva szinte hiteles helyi sajátsággal ruházott fel.

közül pedig jelenleg a következők állanak fen: a' szalavári, panonhegyi; továbbá a' kolos-monostori (Erdélyben), a' jászói, leleszi és chornai conventek, 's végre a' Garan melletti sz. Benedeki.

## 58. §.

*A' mágnások' 's országzászlósak' jogai.*

Mágnásoknak neveztetnek mindazok, kik a' többi nemességekkel együtt birt némelly jogokon felül az országgyűlésre személyesen meghivatnak, 's ott személyök utáni külön szavazattal élnek. \*) És ezek vagy *születésiek* másképp *örökösök* (haereditarii), vagy *hivatalbeliek* (ex officio); amazokhoz tartoznak a' herczegek, grófok és bárók, kikre ezen méltóság szüleikről származott át; 's emezekhez az országzászlósai, két koronaőr és főispánok. Hajdan nagy különbség volt a' *mágnások* (hatalmasak, főurak) és *nemesek* között, kik akkoriban közönségesen csak király' jobbágyainak neveztettek. Amazok között kitűnő szerepet játszottak a' XV. században az úgy nevezett dynasták, kik egész vidékeket birtak örökös és valóságos joggal, mellyek minden törvényhatósági befolyás nélkül igazgattak általok; 's zászlóik alatt különös banderiumi fegyveres erővel rendelkeztek. De később a' hatalom, melly a' közigazgatás' egybefüggő szálait mindinkább veszélyesebben kezdé széttépni, lassanként megtöretvén, a' nemesek' törvény előtti egyenlősége 's szabadság- és jogokbani egyformasága szilárdabb alapra helyezteték. Herczegi család jelenleg -- kihalván a' Kohári herczegcsalád' férfiága -- \*\*) négy van az országban; u. m. Eszterházy, Batthyányi, Grassalkovics és Pálffy herczegi családok. Úgy látszik, hogy a' herczegi rangcím -- mint a' nyelvünkbeli nevezet is tanúsítja -- Németországból szivargott át hazánkba, a' minthogy a' nevezett családok is csak az utóbbi szá-

\*) A' *mágnási* nevezetről a' következő törvények emlékeznek: I. R. 2. és 93., 1447. 31., 40., 46., 1454. 5. 'sa't. —

\*\*\*) Szász Coburg — Ferdinánd főherczeg Kohári Antonia magyar herczegnőt vévén feleségül, ennek 's özvegy anyjának halálával a' Koháriak' történelmi neve factice elenyészik az életből. Coburg Ferdinánd' fia August pedig Clementinét, a' jelenleg uralkodó Lajos Fülöp francia király' leányát vette nőül.

zadokban nyerék herczegi czimöket. Továbbá az újabb schematismus szerint a grófi család 80-ra 's a bárói 85-re számíttatik, mellyeknek tagjai a *születési* vagy is az *örökös* mágnások közé sorozandók. Ezeknek 's a *hivatalbeli* mágnásoknak előnyeik pedig következők: 1) az országgyűlésre kir. levelek által személyesen meghívotnak; 2) az országzászlósak' nevei az ország' decretumaiba iktattatnak; 3) ugyan ezek' haláli vérdíja (mortuum homagium) 400 ftból áll, élő vérdíjak a' többi magnások- és nemesekéihez hasonló lévén; 4) ugyan a' zászlósak' özvegyeit 400 ftból álló özvegyi ajándék illeti, miben a' többi magnások- és nemesektől szinte különböznek; 5) a' megyés püspökökhöz hasonlólag, de különbözőleg a' többi közmagnásoktól, ügyvédekét saját pecsétjük alatt vallhatnak; 6) ugyan közölök a' rangfokozatban legelső, a' nádor' akadályoztatásának esetében, országgyűlésen elnökséget visel (1723. 24.). Egyébiránt hivatalképesség- 's törvény előtti egyenlőségre nézve köztök 's a' többi mágnások és nemesek között semmi különbség nincsen.

## 59. §.

*A' nemesek' különösebb jogai.*

A' fenebb mondottakból kitűnik, mikép hajdan a' mágnások és nemesek közt nagyobb volt a' különbség, mint jelenleg, midőn az csak egy pár előnyi kivételre szorítkozik. Egyébiránt II. András' arany bullája 's I. Lajos' 1351-diki 11-dik czikkje minden nemest egyenlő jogokkal ruházott fel. Különösebb jogaik pedig a' nemeseknek következők: 1) az országgyűlésre követeket választanak, kiket az általok adott utasítások szabályozván, a' törvényhozásba közvetett befolyást gyakorolnak; 2) megyei 's minden tisztségre képesek; a' megyeire nézve azonban csak úgy, hogy a' megyében létező földesuraságoknak lekötelezettjei ne legyenek (1723. 56.); 3) bizonyos számmal minden politiceai kormány- és törvényszéki hivatalokra alkalmazandók; 4) a' kir. személynök (Personalis Praesentiae Reg. in Judiciis Locumtenens) a' nemesi rendből (ex Ordine equestri) neveztetik (1751. 6., 1765. 5.); 5) az 1723. 50-dik czikk szerint majorátust alapíthatnak, de csak szerzett jószágaikban 's kir. jóváhagyás' hozzájárultával \*); 6) általános

\*) A' magnások' hitbizományi 's majoratusi rendelkezését szabályozó törvény az 1687. 9-dik czikkben olvasható: „Ad avertendam Magnatum

hivatalképességükön kívül vitézi rendjeleket nyerhetnek, 's viselhetnek, megjegyezvén, mikép némely vitézrend' elnyerése végett, a' nemességnek bizonyos fokig való fölvittele is szükséges; 7) ha valamely nemes mágnás' leányával kel össze, az ezen házasságból született mindkét nemü gyermekek a' nemesi rendhez tartoznak; 8) végre megemlíthető, mikép a' magyar nemes, mint a' sz. koronának tagja (*Membrum S. Coronae*) tekintetik.

## 60. §.

### *A' sz. kir. városok' szabadságának két főszempontja.*

Ugy látszik, mikép a' sz. kir. városok' eredete a' XII. századbeli németek' beköltözésével egykoru, kik az akkori királyok' különös pártfogásában részesülvén, a' főispánok' hatóságától mentten, 's több rendbeli szabadság- és jogokkal felruházottan, egyedül a' királynak lőnek alattvalói. Az árpádi korszakban még igen kevés előmenetellel dicsekedhettek; de annyival nagyobb virágzásnak indultak a' későbbi királyok, különösen Zsigmond alatt, ki őket az akkori nemesség' korlátlankodása miatt kiváló kedvezményekben részesíté 's országgyűlési képviselettel is felruházá. Egyébiránt a' sz. kir. városok' szabadsága a' következő két főszempontból tekinthető:

I. Hogy szabad birhatási joguk van; minélfogva menttek mindazon terhek- és megszorításoktól, mellyek másutt, például az adózó népnél, földesuri jogok' irányában léteznek. A' kir. haszonvételek' minden nemével szabadon élhetnek; és pedig kiváltságaik' és szabványaik', vagy a' gyakorlat különbsége szerint ön magok, mint testületek, vagy különkülön egyes polgárai. A' kézműi, gyári 's kereskedelmi ipar' különös honául

et Procerum Regni ruinam, refraenandamque *licentiosam* attentari solitam *Bonorum abalienationem* et *prodigalitem* statutum est: Quod — — — Haeredes et successores — — contra tenorem ejusdem (paternae dispositionis,) nullam habeant *quoad Capitalem Aquisitionis* illorum summam, impignorandi et abalienandi facultatem.

Hoc tamen articulo, *ad Nobiles* se nullo modo extendente. A' nemesek' hitbizományzási szabadsága tehát, mint a' fenebbi §-ban láttuk, csak későbbben adatott meg.

mint hajdan, úgy jelenleg is ők tekinthetők. Mindezen kiváltságaik 's mentességeikért azonban évenként mérsékelt *kir. hasznobért* fizetnek; minélfogva mint koronai jószág (Peculium Regium) tekintetvén különkülön, sem el nem adathatnak, sem el nem zálogosíthatnak (1514. 3.); sőt az 1715. 36-dik t. cikk szerint a' kir. felség földesuroknak neveztetik, de koránsem olly értelemben, millyenben az adózók földesuraink' irányában vétetnek. Egyébiránt jószágaik' és jövedelmeik' kezelésére nézve a' nm. m. k. udv. kamara' felügyelésétől függnek.

II. Hogy a' megyék' hatóságától szabadon, tisztviselőiket magok választják, 's politicalai és törvényszéki, 's polgári és büntető hatósággal ruházzák fel; a' kormányzésekkel *közvetlen* levelezésben állanak; e' számos törvényben megállapított joghoz még az is hozzá adatván, hogy kamarai biztosságokkal szükségén kívül és felül ne terheltessenek (1715. 36.). Némelly tárgyak', például hús, liszt 's fagygyu árulására nézve azonban az illető megyék', árszabályozásához tartoznak ragaszkodni (1659. 71., 1625. 40.). — Egyébként nagyságukhoz képest egy 40, 60, 80 vagy 100 tagból álló *választott*, vagy máskép *külső tanácssal* birnak, melly a' polgárok közül életidejökre választatván, a' politicalai közigazgatást a' tisztviselői vagyis *belső tanácssal* együtt viseli, 's a' város' biráját, polgármesterét, tanácsnokait\*), 's többi tisztjeit időnként, mi szorosán meghatározva nincs, a' kamara' tudtával 's engedelmével választja.

## 61. §.

### *A' sz. kir. városok' jogai.*

A' sz. kir. városok' többi jogai következőkből állanak: 1) czimer és pecséttel birnak; 2) egyházpártfogási joggal élnek (1681. 41.); 3) vásári 's piaczi jogot gyakorolnak; 4) a' mag nélkül elhalt polgárok vagyonaiban, kivévén a' hűtlenségi esetet, a' városi ügyész örökösödik (1649. 16.); 5) megyei jószágot

\*) A' tanácsnokok (senatores) rendszeren életidejükig választatnak. L. alább 90. §.

birhatnak \*), melly esetben, mint egyéb földesurak, az illető megyék hatóságát elismerni, 's magokat alája vetni kötelesek (1542. 34., 1537. 3. 21., 1542. 35., 1498. 38); 6) Hatvan forinton felül levő polgári pereiket a' tárnoki vagy személynöki székre, sőt a' tárnokszéki városok' polgárai 300 frtot felülhaladó ügyeiket a' hétszemélyes táblára felellyvitetik. A' fenyítő perek pedig 1791 óta egészen a' fejedelemig felellyvitethetők. 7) a' hadiadót 's katonai szállásolást kivévén, minden egyéb közterhektől szabadok; a' bányászti városok pedig még a' katonai szállásolások' terheitől is mentvék (1715. 43., 1723. 65.). 8) olly szabványokat (statuta), mellyek az ország' köztörvényeivel nem ellenkeznek, szabadon alkothatnak, de a' mellyek, kir. megerősítést nyervén, csak az illető városok lakosait kötelezik: 9) vám- és helypénztől minden polgár szabad az egész országban; 10) a' polgár' vérdíja egyforma a' nemesével; 11) a' városi tanács még a' nemesek által birt városi javakat illető perekben is ítél; 12) a' közadók' felosztása 's beszédése a' városi *elegyes* tanácsot illeti, de illy alkalomra a' városi javakat bíró kebelbeli nemesség is meghivatik (1563. 62., 1608. k. e. 13., 1635. 21., 1647. 78., 1649. 19.); 13) a' városi tisztviselők saját lakházaikban minden katonai szállásolástól menttek (1715. 77.); 's végre 14) mindezen jogok' legbecsesebbike pedig az, hogy követeik által a' törvényhozásba is befolyást gyakorolnak (1608. 1.). E' törvény azonban a' törvényhozási jogot csak azon sz. kir. városokra szorította, mellyek az 1514-diki 3-dik t. cikkben, mint illyenek, előszámlálvák \*\*); mindazáltal annak gyakorlatában a' többi sz. k. városok is megmaradtak, 's még azok is, mellyek később nyerék sz. kir. városi kiváltságait, a' törvényhozási jogban szinte részesültek (1638. 42. 63., 1649. 39. 40., 1655. 65., 1681. 60.).

Óvatul mondák ki azonban törvényeink, hogy a' sz. kir.

\*) Megjegyzendő azonban, hogy az 1542-diki törvény szerint semmiféle czímnél fogva több nemesi jószágot, mint a' mennyivel bírnak, nem szerezhetnek. *Lex amortisationis*. §. 33.

\*\*\*) Az itt (quoad proventus ad coronam regiam pertinentes) elszámlált városok ezek: Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bárlfa, Eperjes és Sopron; 's ezeken kívül a' többi, ugyanott megemlített városok, mivel az *imprimis* után sorolt szabad városok jegyzékén alól és kívül esnek, csak mint kir. jövedelem' forrásai említhetők.

városok' száma fölötte ne szaporíttassék; 's a' netalán törvény' ellenére is illetén kiváltsággal felruházott helyek mindaddig *sz. kir.* városoknak ne tekintessenek 's e' részbeni szabadság- és közjogaikkal ne élhessenek, míg ezen kiváltság nekik *törvény-czikkileg* is meg nem adatik \*) (1688. 17.); de mindezen ova-  
tosság mellett is több rendbeli helyek lőnek már *sz. kir.* városokká (1715. 107. 108. 109., 1751. 27., 1791. 30., 1807 4. 27.).

## 62. §.

*A' sz. kir. városok' kötelelességei.*

A' városokat fenebbi jogaiknak megfelelőleg ép' azon kö-telelességek terhelik, mellyekkel külön egyes nemes ember tar-  
tozik; mellyek szerint 1) a' nemesi fölkelésben részt venni kö-teleztetvén, mindenik város egy lovast állit a' fölkelő sereghöz; 2) ujonczokat ad; 3) katonát tart; 4) a' rendes hadi adót fizeti, 's e' mellett házi pénztárral is bir, mellyből a' tisztviselők fizet-  
tetnek, 's rendőrségi és egyéb közköltségek fedeztetnek; 5) kir. haszonbért fizet; 6) a' nemesi subsidium' terheiben a' nemessel együtt osztozik; 7) ha valamely polgár jobbágyi telket bir, az illető földesurnak a' szokott szolgálati terhekkal köteles, 's az olt véghezvitt kihágásaira nézve ugyanazon törvényhatóság által lesz elítélendő, mellyhez jobbágyi állománya tartozik (1498. 41., 1514. 51.).

## 63. §.

*Külön portákkal bíró szabad kerületek és tartományok.*

A' kir. városokon kívül vannak még külön portákkal bíró *szabad kerületek* (Districtus separatas portas habentes); tartomá-  
nyok, mellyek megyei hatóság alá nem tartoznak, külön tisztli-  
karuk van, 's a' kormány székekkel közvetlenül leveleznek. Illye-

\*) Hogy valamely község *sz. kir.* városi kiváltsággal élhessen, szüksé-  
ges 1) hogy magát az urbéri terhektől 's földesuri hatóságtól tökéle-  
tesen megváltsa; 2) hogy a' hazát illetőleg bizonyos érdemekkel bir-  
jon; 3) hogy ezen kiváltsága törvényczikkbe iktattassék.

nek I. a' jász és kun kerületek, II. hajdu kerület, III. fumei magyar tengerpart, IV. a' XVI. szepesi városok. Ezekhez járulnak még továbbá V. a' turopolyai vagy túrmezei nemes kerület, és VI. a' tiszai koronai 's nagykikindai kerület, mellyek azonban az illető megye alatt állanak, és külön portákkal nem birnak.

## 64. §.

*Jász-kun kerületek.*

I. *Jász-kun kerület.* A' jász és kun kerületek a' IV. Béla' idejében beköltözött *jászok'* és *kunok'* székhelye, 's azon idő óta különféle kiváltságokban részesültek. I. Leopold által a' *német vitézi Rendnek* 500,000 forintért adattak el, 's később e' díj' lefizetésével visszaváltatván (1715. 34.), ismét a' pesti invalidusok' házának zálogosítottak el (1741. 63.), míg végre e' nehéz 's a' lakosok közt aránylag felosztott zálog-öszeveget a' beruházási pénzüszveggel együtt ön magok lefizetvén, régi szabadságaikat ismét visszanyerék (1751. 25.), a' honnan a' *megváltott* (redemptus) szó eredete is származik\*). A' jászok' és kunok' kiváltságait M. Terézia 1745-ben megerősíté, még néhány helyhatósági joggal bővítvén meg azokat, mellyek az 1751-dik országgyűlésen megvizsgáltattak, helybenhagyattak, 's az 1799-diki újabb határozatok' hozzáadásával mai szabadságuk 's jogaik' fejezeteit alkotják. 1791-dik évben országgyűlési képviselőlet jogával ruháztattak fel, 's maiglan két követet küldvén, ezek az alsó táblán szék- és szavazattal birnak (1791. 29.). Minden ügyeikben legfőbb birájuk a' nádor, 's egyedül a' politicumokban kormányoztatnak a' nm. m. k. h. tanácstól. Közigazgatásukra

\*) A' váltáság' nagyobb részét csak kölcsön' útján lehetvén előállítani, báró Palm Ferencz Tófor adott az akkori nádori főkapitánynak, zsadányi és török- sz. miklósi Almássy Jánosnak kezességére 300 ezer forintot. Az adósságlevelet kiadták Horváth András, Nánási János és Varco, a' jász és kun kerületek' meghatalmazottjai. A' különös kezességi levelet Almássy János adta ki 1745-diki junius' 12-kén, magát és örököseit lekötelve 's a' maga javaira Heves megyében betábláztatta. 1748-ban a' most érintett 300 ezer frtot a' derék kunok és jászok már lefizették, 's a' lelkes főkapitány is élvezhette az örömet, kezességének szép 's nemes gyümölcsét.

nézve a' jászok és kunok önmagok választják tisztviselőiket, kiket az általok minden különbség nélkül viselt házi pénztárból fizetnek. Ugyanezen pénztárból fizetik évenként a' nádor', mint legfőbb birájuk' tiszteletdíját is, melly 3000 aranyat tesz. Több rendbeli pénztárokon kívül birnak még nevezetesen egy fölkelési (insurrectionalis) pénztárt is, mellybe az ugynevezett *megváltott* birtokosok évenként 5000 forintot fizetnek azon igen helyeselhető nézetből, hogy fölkelés' esetében e' költségterhek annál pontosabban 's könnyebben viseltethessenek. Egyébiránt rendes adót fizetnek, katonát tartanak 's ujonczokat adnak, 's mindezen terhek őket aránylag 's különbség nélkül illetik, valamint szabadságukat 's jogaikat is különbség nélkül gyakorolják, mellyekre nézve az országos nemes és kun között semmi különbség nem létezik. Megjegyzendő azonban, hogy ezen kerületekben külföldi (extraneus) birtokot nem szerezhethet, ha csak a' birtokszerezést állandó benlakással is össze nem köti; minélfogva, ha valamely birtok örökösödés' útján külföldre szállana, az ilyen birtokot az illető községek rendesen magokhoz szokják váltani.

## 65. §.

*Hajdu kerület.*

II. *Hajdu kerület.* Hajduknak nevezettek hajdan, kik a mohácsi ütközet után zsákmányolás végett összeállván, a' honban tanyáztott törököket háborgaták. Később ezek Bocskay István erdélyi fejedelemhez szegődvén, ettől a' részére tett hűséges szolgálatoknál fogva fejenként *nemesekké* tétettek \*); sőt ugyan ő általa 8 helységgel \*\*), nemesi adományképen ajándékoztattak meg, olly feltétel alatt, hogy együtt lakjanak és soha egymástól el ne távozzanak. A' Bocskaitól nyert kiváltságait II. Mátyás 1613-ban országgyűlésileg megerősítette, mellyek 1725-ben III. Károly által ismét jóváhagyattak. Ezekhez járult még az

\*) Akkoriban e' hajduk 9254 főből állottak (1609. 9.).

\*\*\*) N. Kálló (melly Batory Zsigmond által Bőszörménynyel és Próddal cseréltelett föl) Nánás, Dorog, Varjas, Hadház, Vámos-Pircs, Sima és Vid. Jelenleg pedig a' fenebbi kerület 6 városból áll, u. m. Bőszörmény, Szoboszló, Hadház, Nánás, Dorog és Vámos-Pircs.

1791-diki országgyűlésen nyert egyik legszebb jog, miszerint követeik által a' törvényhozásban is részt vesznek. E' kerület az 1715. 95-dik t. cikknél fogva Szabolcs megye hatósága alá tartoznék, de e' törvény soha foganatba nem jöhetett, 's maig is független helyhatósági jogot gyakorol. Legfőbb előljárójuk a' *főkapitány*, kit a' városok' követei és így az öszves kerület választ. Politicumokban a' mm. h.tanáctól függ, egyébiránt a' bel-igazgatás és biráskodás' köre egészen szabadon 's függetlenül gyakoroltatik általa. Továbbá e' kerületi lakosok az országos nemes' jogaival élnek; vámtól, dézmától mentek; minden kereseteikről szabadon rendelkezhetnek 's elidegenített jószágaikat különféle jogczimeknél fogva visszapörölhetik. De rendes hadi adót fizetnek, a' katonasághoz ujonczokat adnak, házi pénztáruk' terhét közösen 's kivétel nélkül viselik, 's a' nemesi fölkelőkhez is igen szép számu egyéneket állítanak.

## 66. §.

*Fiumei tengerpart.*

III. *Fiumei magyar tengerpart.* Ezen tengerpart 3 törvényhatóságot foglal magában, u. m. 1. *Fiume'*, 2. *Bukkarí*, 3. a' *tengerparti kamara'* törvényhatóságait. A' két első kir. városi, az utóbbi pedig kerületi törvényhatóság; 's mindezek a' fiumei kormányzék' közigazgatása alá tartoznak. Legfőbb tisztviselő a' főkormányzó (gubernator), kinek elnöklete alatt tartatnak a' kormányzéküi ülések. Hivatala ő felsége' kinevezésétől függ, 's az országgyűlésen a' mágnási táblánál ülés- és szavazattal bir. Fiume és Bukkari városok a' követek' táblájánál egyenként 's külön képviseltetnek. —

## 67. §.

*XVI. Szepesi városok.*

IV. A' *XVI. Szepesi városok.* Ezeket az egy tartományt képező 24 szepesi városokból kiszakasztva, Zsigmond király 1412-ben sógorának, a' lengyel Jagellónak 37,000 shok garasért\*) zálogba adta, 's 360 éven keresztül mindig lengyel bir-

\*) 155,400 magyar aranyat tesz.

tokban valának, sokszor bár, de mindig sikerentlenül maradván azoknak visszaváltási kísérlete; míg végre M. Terézia 1772-ben, Lengyelország' első felosztása' alkalmával, a' magyar koronához őket ismét visszacsatlá, 's több rendbeli kiváltságokkal ujjonnan felruházá. Ezen szabadítékok' erejénél fogva Szepes megye' hatósága alól kivétetvék, de mind political, mind törvénykezési tekintetben az ön magok által választott *tartományi gróftól*, gazdasági ügyekben pedig a' kamarai *felügyelőtől* függnék. Ő felségének évenként 16,835 frtból álló bért fizetnek: adózási terhök pedig szinte évenként 30,761 ftra terjed; és ezen kívül a' katonai szabályzat' értelmében a' kebelökben szállásoló gyalog katonaságot tartani kötelesek \*).

## 68. §.

*Túrmezei kerület.*

V. *Turopoljai vagy túrmezei kerület\*\**). A' túrmezei nemesek' közönsége (*universitas nobilium campi Turopolja*) hajdan a' zágrábi várjobbágyok' mezejének nevezete alatt ismeretes, szabadságát IV. Béla királytól nyerte, ki 1225-dik évben, mielőtt még a' kir. székre lépett volna, mint vezér; ezen, jelenleg 24 községből és 600 nemes családból álló kerületet, a' zágrábi vár' szolgálatától fölmenté, és lakosait országos nemesekké tevén, fényes szabadalmaik' talpkövéit megveté. Ritka vitézségök, tántoríthatlan hűségök, 's koronás fejedelmeik és a' közös haza iránti buzgó vonzalmok', de főkép a' véstetjes török háborúk' idejében kitüntetett bátorságok' jutalmául tizenhat koronás király

(\*1791-ben országgyűlési képviselétért folyamodtak, de e' kérelmüket maig sem sikeresíthették.

\*\*\*) Alig van valamely forrás, mellyből ezen érdekes kerület' eredete 's szerkezete felől bizonyos és történeli alapon nyugvó adatok volnának közölhetők. Fényes Elek, kinek statisticája a' magyar állodalom political 's közjogi ismertetésében dicséretes kézikönyvül szolgál, ezen kerületről érintett munkájában szinte keveset szól, 's legmelegebb ohajtásom mellett is töle e' részben vezérfonalat nem veheték. Fáber' latin nyelven irt statisticájában akadni ugyan némi közjogi körrajzra, de ennél a' jelen kutfőt, melly Ercsy Páltól az 1842-diki athenaeumban közöltetett, kimerítőbbnek találván, a' jelen cikket egészen e' szerint irám ki.

és három kir. vezér IV. Béla' szabadítékleveleit részint megerősítették, részint új engedmények- 's kiváltságokkal öregbíték, mellyek az ország' törvényei által is helyben hagyattak (1659. 106., 1723. 69., 1741. 60.); míg II. József' kiegyenlítési rendszerénél fogva ezen szabad kerület is Zágráb megye' hatósága alá kerülvén, csak II. Leopold alatt helyeztetett ismét vissza jogai' élvezésébe. — A' szerencsétlen 1809-diki hadjárat' következtében kötött szépkuti (schönbrunni) béke által Horvátország' Száván tuli része a' magyar tenger melléssel együtt a' francziának átengedtetvén, Túrmező is előbb francia, 1813-ban pedig austria' kormánya alá jutván, mint a' károlyvárosi kerület' kiegészítő része, Illyriához tartozott. Ámbár a' túrmezeiek szerkezete mind a' két kormány alatt épségben maradt, mégis testvéri szeretettel ragaszkodván azon nemzethez, mellyel századok óta közös alkotmány, leélt jó és rossz napok' emlékezete, és a' legélénkebb viszontagság-edzette rokonszeny' kapcsolai által fűzetett, a' felséghez visszakapcsolatásért folyamodván, hazánk' törvényhatóságait kérésök' pártolására atyafiságos bizalommal felszólíták. Engedett az igazságos fejedelem az ország' közkívánatának, és 1822ben a' m. tenger melléssel és Horvátország' Szávántuli részével Túrmező is visszacsatoltatott a' magyar sz. koronához.

## 69. §.

### *Folytatás.*

Ezen nemes kerület, szabadítékai' értelmében, külön előjárósággal bír, melly a' túrmezei telki grófból (comes terrestris), mint főnökéből, a' helyettes vagy algrófból, a' fölkelő sereg' kapitányából, 12 valóságos, több helyettes és tiszteletbeli táblabíróból, jegyzőből, ügyvédből, számvevőből stb' áll, kik a' 24 községnek közakarattal választott 's utasítással ellátott képviselőivel képezik ezen nemes kerület' közgyűlését, melly Nagy-Góriczán tartja üléseit, és a' gróf által hivatik össze. A' telki gróf, algróf és az egész tisztviselői kar, kivévén a' táblabírákat, évenként dec. 13-kán, Lukavec' várában, szabadítékai' őrhelyén tisztujtás alá kerül, melly a' hivatalkodó gróf' elnöksége alatt megkezdetik, az ujonnan választotté alatt pedig folytatattatik, úgy hogy a' kijelelési jogot a' táblabírói kar,

a' választóit pedig ezekkel együtt a' 21 község' követei, utasi tásuk' értelmében gyakorolják. Az ekkép szabad akarattal választott *túrmezei gróf*, mint ezen kerület' törvényes képviselője, külön kir. levél által a' magyar országgyűlésre meghívatik, és százados gyakorlatnál fogva a' KK. és RR. táblájánál szavazattal, és a' megyei követek közötti ülésjoggal a' dunaiak asztalánál bir; a' társországok' közgyűlésein pedig hasonlólag szavazattal birván, a' káptalani követek után ül. Ezen ns. kerület III. Károlytól 1737-ben hiteles pecsétet nyert; és saját büntető hatósággal, két helységbeni vásárral, és kebelbeli egyházaira nézve pártfogói joggal él. És minekutánna a' *túrmezei nemesek* 1560-ban a' zágrábi káptalan előtt magokat örökbe fogadott és osztályos testvéreknek vallották volna, 's ezen örökbefogadást Rudolf király 1582-ben megerősíté, *Túrmezőben* a' kir. ügyvéd' örökösödésének többé helye nincsen. A' fölkelő sereg béke' idejében 120, háború' esetében 300 főből álló, külön zászló és kapitány' parancsnoksága alatti gyalog csapat évenként rendszeren a' fegyverekben gyakoroltatik, és némelly ünnepélyek' alkalmával tisztelkedik, háborúban pedig a' társországok' fölkelő seregének kiegészítő része.

Mi ezen kerület' beligazgatását illeti, ámbár, külön országgyűlési képviselői joggal bir, *Zágráb* megye' útján levelez az ország' főkormányzóságaival, és politicalai tárgyakban ezen megye' határozatai, a' *túrmezeieket* is, mint a' többi kebelbeli nemességet, egyiránt kötelezik; de a' végrehajtás a' telki gróf' illetőségéhez tartozik, ugy szinte a' *Túrmezőben* lakozó és a' többi megyei jobbágyok között semmi különbség nincsen. Törvénykezési tekintetben, minden a' *túrmezeiek* közt, vagy ellen indított pörök' törvényes bírása a' *túrmezei gróf*, kitől azonban a' főlebbvitel *Zágráb* megye' törvényszékéhez történik; kivéven a' fenytő, ügyészi és erőltetési pöröket, mellyek a' gróf' elnöktele alatt tartatni szokott grófi törvényszék (*sedes comitalis*) előtt támasztatnak, és közvetlenül a' báni táblához vitetnek főlebb. Ezen viszonyoknál fogva a' *túrmezeiek* *Zágráb* megye' tisztujító székein is, legujabb időben kétségbe vont, de legfelsőbb helyen megerősített *fejenkénti szavazattal* birnak az 1836-diki országgyűlés, a' törvényszékek' elrendezését tárgyzó javaslatában, első bíróságul ezen kerületben a' grófi törvényszéket kijelölven, a' felebbvitelt minden pörökben a' báni táblához

rendelé, és e' tekintetben ezen nemes kerületet Zágráb megye' hatóságától fölmentetni kíváná.

### 70. §.

#### *Tiszai 's nagy-kikindai kerületek.*

VI. A' nagy-kikindai és tiszai kamarai kerületek. — A' nagy-kikindai kerület 10 katonai helységből áll, melylyek közül N. Kikinda leginkább kitünő. M. Terézia különféle kiváltságokkal ruházá fel, 's jelenleg a' m. k. udv. kamara által nevezett *kerületi biztos'* felügyelése mellett mind közigazgatási, mind törvénykezési tekintelben Torontál megye' hatósága alá tartozik. A' felségnek évenként bizonyos pénzöszevet fizet; egyébiránt ment minden magány-földesuri hatóságtól. Az illető megye' hadi pénztára' terhei' viselésében osztozik; urbéri terheit azonban a' kamarától évenként 38,000 forinttal váltja meg.

A' tiszai kamarai kerület pedig 10, 's Bács megyében ke-belezett olly helységekéből áll, mellyek az 1791. 7-dik t. cikk-nél fogva a' munkácsi uradalom helyett koronai jószágul tüzeté-nek ki. Egyébiránt az illető megye' hatósága alá tartozván, en-nek adózáti terheiben is részt vesznek. Urbéri terheiket azonban a' kamarától évenként 40,000 forinttal váltják meg. Felügyelő-jök a' kamarától kineveztetni szokott főkapitány.

### 71. §.

#### *Az egyházi nemesek 's némelty kiváltságos lakosok.*

Vannak még ezeken 's az országos nemeseken kívül olly lakosai is a' honnak, kik az adózó osztályéinál magasabb polgá-ri jogokkal élnek, 's bizonyos szabadítékokkal is felruházvák. Illyenek legelőször is az ugynevezett *egyházi nemesek* (nobiles praediales), kiknek eredete az ország' régi hadviszonyaiból szár-mazik. Hajdan ugyanis a' főpapok bizonyos számu fegyveres egyénekkel birtak, kik amazoktól a' háboru' idejében a' csata-mezőre vezeltettek. Minélfogva, hogy mindenkoron kész és al-kalmas fegyvereseik legyenek, bizonyos javadalmakat alapítá-

nak, mellyek egyedül azok' használatára szolgálván, ezen főpapi jobbágyságok minden más szolgálati terhektől, kivévén a' katonáskodási kötelességet, mentesítve lőnek. Midőn pedig később a' fenebbi javadalmak örökösítették, 's ezek koronként még újabb kiváltságokkal is bővítették, a' nevezett főpapi fegyveres jobbágyságok *egyház-nemesi* czímet nyerének. A' banderiumok' használatát azonban mindinkább ritkulván, ma már ezen egyháznemesítési jog csak néhány főpapnál marada fenn. Illyen egyháznemesi székek a' *vajkai* Pozsony, *érsekléli* Komárom, *verebélyi* és *szentgyörgyi* Bars, Nyitra, Komárom, Pozsony, Hont, Esztergam és Nográd megyékben, mellyek az esztergami érsekséghez tartoznak; továbbá a' *vecsei* a' győri püspökhöz, a' *bácsai* Győr megyében a' győri káptalanhoz, *füssi* Komárom megyében a' sz. mártóni főapáthoz tartozó, 's végre a' zágrábi püspökhöz, mint *berzenczei* főispáné, Torontál megyében 's a' *thopuszkai* apáté, mindnyájan ollyforma szerkezet- és szabadsággal, miszerint ezen egyháznemesek minden adó-, vám- és dézmtól mentek, katonát nem tartanak \*); ujonczot nem állítanak, 's e' rendes katonai teher helyett az országos nemesek gyanánt a' nemesi fölkelésben vesznek részt. Hűségtelenség' vagy magnélküli halomás eseteiben nem a' kir. ügyész, hanem mindenkor az illető főpap örökösödik; 's vérdíjak e' nemeseknek az országos nemesekével egyenlő (1567. 14.). Saját 's önmagok által választott tisztviselőkkel bírnak, 's a' praedialis földek fölött keletkező ügyeik az ugynevezett octavalis törvényszék által döntetnek el, mellynek tagjai az illető praelatustól neveztetnek ki. Egyébiránt mindezen jogok és szabadságok csupán csak az egyháznemesi székek' határain belül gyakoroltathatnak.

Vannak továbbá olly helyek (városok és faluk), mellyek *kiváltságosoknak* nevezetvén, több rendbeli szabadsággal élnek, önigazgatási szerkezettel bírnak, 's urbéri szolgáltatásokat nem tesznek. Sőt vannak ezek közt olyanok is, mellyek azon megyének, hol kebeleztve vannak, gyűlésein képviseleti jogot 's szavazatot gyakorolnak \*\*). Említésre méltók még a' sz. gáli nemesek Veszprém vármegyében, kik helybeli nemességgel bírnak.

\*) 1222. 3., 1567. 14., 1741. 63., 1563. 59.

\*\*\*) Például *Kecskemét* Pest- 's *Kis-Marja* Bihar megye' gyűlésein 'stb.

## 72. §.

*A' honoratiorok.*

Végre meg kell emlékeznünk még egy osztályról, melynek törvénykönyvünkben világos emléknymoi ugyan nincsenek; de mivel ezen osztály épen csak egyedül műveltségénél fogva érdemli magasabb polgári jogokbani részesíttetését, valóban méltó, hogy ne csak a' municipalis testületek, de maga a' törvényhozás is szabatosabban rendelkezvén annak polgári 's jogi állásáról, e' részben határozott kedvező törvényt alkosson. És ez osztály az ugy nevezett *honoratiorok'* vagy *tisztess rendűek'* osztálya. A' honoratiorokhoz tartoznak a' köz- és magányhivatalt viselő, vagy tanintézeti oklevéllel ellátott nemmesek, 's továbbá az ugynevezett szabadosok (libertini). — A' köz- és magányhivatalban levő nemmesek a' megyei hatóság alá tartoznak, 's a' közadózási tehertől szabadok: ha pedig ugyanezek egyszersmind polgárok, a' város', 's ha jobbágyi telken laknak, az illető földesuraság' hatósága alá sorozandók. Általában ugyan nem, de némely megyékben a' helyhatósági szabványhozási jog' erejénél fogva csak nem egészen olly jogok' gyakorlatában részesíttetének, millyeket magok a' nemsek gyakorolnak. Egyébiránt joghelyzetök maig is bizonytalan, 's a' törvényhozásnak e' részbeni határozottabb gondoskodását várja. — A' szabadosok pedig különböző osztály nevezettel bírnak. Így vannak például *contractualisták*, *decimalisták*, *censualisták*, *tabellaristák* 'sa't, kik a' szerint részesülnek több és kevesebb polgári kedvezményekben, mint szerződvényök' 's váltáságlevelök' pontjai engedik 's határozzák; de mind a' mellett a' köz terheket a' többi adózásokkal együtt 's arányosan viselni tartoznak.

## ÖTÖDIK FEJEZET.

### A' parasztok' közjogi viszonya.

#### 73. §.

#### *A' parasztság' állapotának történeti rajza.*

Midőn elődeink e' hont elfoglalák, már a' foglalás' eszméjénél fogva két osztályra kellett a' magyarországi lakosoknak szakadniok. A' honalapító-ősök *hódítoknak* tekinthetők, 's az ország' akkori lakosai, kik általok meggyőzettek, *hódítottak*nak. Ezekhez, mint rabszolgákhoz tartozának még azok is, kik más országokból foglyokként hurczoltatának ide, 's mind személyeket, mind vagyonukat illetőleg, megfosztva minden rendelkezési szabadságtól, teljesen hódítóik vagyis uraik' önkényétől függöttek. Később sz. István' idejében, kinek vendégszeretete történetileg tudva van, az idegen országokból gyarmatosítás' tekintetéből beédesgetett 's költözött nép, magával hozva mintegy kedvezőbb helyzetét, itt ezt nemcsak megtartá, de sőt szelidebb állapotának példájával a' honban talált 's idegen földről álhurczolt rabszolgák' sorsát is némileg enyhíté 's szelidíté. A' harmadik időszakban e' hódított szolgák 's beköltözöttek már személyeknek, 's nem dolognak tekintetvén, a' rabszolgai állapotból jobbagyi vagyis cseléd-sorsra emelkedtek, 's már ekkor az általa mivel földdel együtt adattak el. A' negyedik időszakban III. András 1298-ban már teljes költözési szabadsággal ruházta fel őket, minélfogva uraik' önkényét részint szelidíthették, részint pedig tökéletesen el is kerülheték. Ugyanezen korszakban Zsigmond III. decr. 14 és 16-dik, továbbá Szilágyi Mihály az 1458-diki törvény' 15-dik cikkelyeiben nemcsak a' költözés szabadságát állapíták meg ujonnan, hanem a' jobbagyok' tartozásait is már némikép szabályzák. Az ötödik időszak azonban már igen szomorú eredményü volt a' jobbagyok' sorsára. Az 1514-ben kiütött pórlázadás ugyanis olly kedvetlen benyomást tön a' fejedelem- és nemzetre, hogy a' szabad költözést teljesen megszüntetvén, a' jobbagyságot nyomó közter-

hek' viselése is súlyosabbá tétetett. E' büntetéskép megsúlyosított állapot I. Ferdinándig, vagyis a' hatodik korszakig tartott, a' midőn az 1547: 26, és 1550. 37-dik, 's továbbá Maximilián alatt az 1566. 27-dik czikkelyek az eltörlött költözés' szabadságát ismét visszaállíták. A' hetedik korszakban III. Károly 1737-ben Tótországra nézve egy urbéri rendszabályt bocsátott ki, mellyet leánya M. Terézia foganatba is vétetett. Ennek üdvös hatását tapasztalván, igyekezett, hogy Magyarország' rendezellen urbéri viszonyai is mihamarább szabályoztassanak. 'S ugyanazért e' tárgy elöterjesztvénye' következtében az 1765-diki országgyűlésen javaslott, de tanácskozás alá nem vett urbért önmaga kidolgoztatván, ezt 1767-ben az illető magyar megyékben végre is hajtatta; ugyan e' törvény továbbá 1780-ban Bánátra is bevitetett. A' nyolczadik korszak alatt az 1791. 35-dik czikk' értelmében, a' törvényen kívül foganatosított urbér *ideiglenes törvény* gyanánt (pro lege provisoria) megállapítatott. Mig végre mostani dicsőségesen uralkodó fejedelmünk V. Ferdinánd alatt az 1836-diki országgyűlésen ujonnan átnézetvén, 's részletesen kidolgoztatván, törvénykönyvbe vezetett, 's mind a' Bánátra, mind a' kapcsolt Részekre nézve kiterjesztett; az 1840-diki országgyűlésen pedig az urbéri törvények részint módosítottak, részint javítottak, 's a' VII. czikk' 9-dik §-ban az urbéri tartozások és terhek' örökös megváltása megengedtetvén, ez által a' jobbágyok' polgári szabadságához lényeges lépés tétetett. Végre a' kilencedik időszak, melly a' többi előzőkkel a' jobbágyok' sorsának történeti álláspontjait jellemzi, 's szabadságuknak fokozatos emelkedését rajzolja, annál fogva látszik történeti nevezetességgel birni, mivel az 1844-ki országgyűlésen a' honpolgárok' érdekegyesítésének egyik közelítő elve vívatott ki, miszerint mindennemű hivatalra 's birtokszerzésre törvény által a' nemnemesek is képeseknek mondtak ki.

#### 74. §.

*A' jobbágyság 's általában a' parasztság' jogai.*

Tekintvén azon viszonyt, mellyel a' magyar paraszt a' közállodalomhoz köttetik, következő jogokkal bir:

1. Szabadon költözhetik; 's e' részben, ha kötelességeinek 's urbéri tartozásainak eleget tőn, őt gátolni 200 ftnyi büntetés mellett tiltatik. \*)

2. Mindennemű keresetében tulajdon fölperességgel birhat; a' tiszti vagy uradalmi ügyész' pártfogásának használata, ha kívántatnék, szabadságában maradván.

3. Azon bünperét, mellyben a' nemessel együtt mint alperes áll, szabadon fölebbviheti, valamint azon perét is, mellyben, mint hivatalviselő, hivatalától elmozdítatnék; fennmaradván azon törvényszéki szokás, melly szerint bizonyos büntárgyakban 's nagyobb büntetés' esetében a' felebbvitel a' tiszti ügyész' kötelességévé tétetik.

4. Mindennemű akár kinevezéstől, akár választástól függő közhivatalt viselhet (1844. 5.).

5. Mindennemű nemesi 's polgári birtokot örökösen szerezhethet, 's a' nemesi javakva nézve nemesség hiánya miatt nem birhatási ügyuton ezentúl nem háborgattathatik (1844. 4). Egyébiránt a' jobbágyi haszonvételekre nézve az urbéri telkek' számához képest törvény által meghatározott arányban birtokolhat. Igy például 40 állományig egy egész telket, 40-től 80-ig két telket, 80-tól 120ig három telket, végre 120-on felül négy telket és soha sem többet, kivévén az örökösödés' vagy birói ítélet' eseteit.

6. Urbéri tartozásait, szolgálatait 's adózásait örökösen megválthatja; ugy azonban, hogy a' földesuri hatóság a' maga épességében fenhagyatik. \*\*)

7. Mind ingó, mind ingatlan szerzeményeiről szabadon ren-

\*) A' 200 ft. fele a' megyei házi pénztárt, fele pedig a' jogtalanul letartóztatott jobbágyot illeti (1836. 4., cz. 4. §. (Ugyanezen büntetés alá esik a' földesur, a.) ha a' jobbágyot szabad adásvevésében gátolná (7. §.); b) ha a' jobbágyot törvényes tartozásán felül szorítaná munkára (7. cz. 11. §.); c.) ha valamely jobbágyot alispáni bizonyítvány nélkül fogadna be (4. cz. 4. §.); d.) ha az elpusztult jobbágytelkek' benépesítését legfelsőbb ítélet után is akadályoztatná (11. cz. 9. 12. §§.)

\*\*) A' tartozásokról szóló örökös vagy ideiglenes kötés, a' megyei törvényszék' helybenhagyása után egy példányban a' megyei levéltárba tétetik, két példányban pedig az illető szerződött feleknek kiadatlik. Megjegyzendő, mikép az ideiglenes a' törvényszéki helybenhagyás után tüstént foganatba jő, 's így terjesztetik a' helytartó tanács' elébe; az örökös pedig mielőtt foganatosított volna. (1840. 7.).

delkezik; azon javakban pedig, mellyek ösiek vagy végrendelet nélkül maradt szerzeményiek, a' fiu és leány maradékok egyformán örökösödnek; kivévn, ha a' földesur olly föltétel alatt adta volna ki udvartelki birtokát, hogy az örökösödés' rende fiágra szoríttassék (1840. 8.). Azon eselben továbbá, ha sem egyenes, sem oldalaslagi vératyafiak ninesenek, az ősi javak minden különbség nélkül a' földesurra szállanak vissza, 's ismét a' szerzeményiek egyedül akkor, ha végrendelet' hiányában az elhúnytnak sem özvegye, sem szülői már nem élénék (1840. 10).

Ezen jogok' irányában eléggé súlyosak azon kötelességek, mellyekkel a' magyar jobbágy a' közállodalomnak tartozik, elannyira, hogy ennek terheit a' kir. városi 's szabad kerületi polgárokkal együtt jelenleg még mindig a' paraszt viseli. 'S minthogy ezeket az előző czikkekbén már jóformán megismertük, szóljunk immár azon hasznokról 's tartozásokról, mellyek őt a' legujabb urbéri törvény' utján földesurávali viszonyaiban illeti.

#### 75. §.

##### *A' jobbágyok' urbéri hasznai.*

A' jobbágyok urbéri hasznai következők:

1. A' régi irtomány földeket a' kötési vagy szokott bér mellett birhatják; uj irtást pedig jövendőben a' földesur' különös engedelmé 's szerződésbeli föltételei nélkül nem tehetnek.

2. Minden jobbágyközség bort szabadon mérethet, mit egyes jobbágyoknak tenni nem szabad; és pedig ha saját szőlőhegygyel bir: sz. Mihálytól sz. Györgyig, ellenkező esetben csak Karácsonig, ide értvén a' más határban termett borokat is. Továbbá pálinkát, ha önmagok által főzetik, a' földesurat e' részben évenként illető 2 forint lefizetése mellett nemcsak a' jobbágyok, hanem a' zsellérek is szabadon mérhetnek (1840. 7., cz. 2. §.)

3. A' jobbágyokat illető legelő elkülöníttethetik nemcsak a' gyepre, hanem más földekre nézve is. Egyébiránt a' legelői illetőség' legkisebb mennyisége 4, a' legnagyobb pedig 22 holdban állapittatik meg. Továbbá nyolcz urbéri zsellérnek együtt egy telki járandóság adatik, mi alatt egyedül a' legelőbeli járandóság értetik (1840. 7. cz. 3. §.).

4. Bármiféle, 's különös törvény által el nem tiltott termékek' és saját készítményeinek eladása végett, lefizetvén a' földesurat illető haszonbért, boltot szabadon nyithatnak; egyéb-iránt mind ezen esetben, t. i. haszonbérfizetés mellett, ha a' só' azon boltbani árulásának eddig gyakorlatában voltak, mind pedig olly esetben 's azon helyeken is, hol a' lakosok boltnyitás és valamelly taksafizetés nélkül a' sóvali kereskedésnek gyakorlatában vannak, ezen gyakorlatban továbbá is megmaradnak (1840. 7., cz. 4. §.)

5. Tüzi és épületi faizás, hol eddig is szokásban volt, a' jobbágyoknak ingyen adatik.

6. A' makkoltatás tulajdon határukban fekvő uradalmi erdőben, és tulajdon sertéseikre nézve, 6 krral olcsóbban engedtetik meg. Egyébiránt ha az erdők jobbágytelki állományhoz tartoznának, akkor azokat szabadon használhatják.

7. A' nádlás, hol szokásban van, megmarad; de ha a' nádás kiszáríttatnék, annak haszonvétele is megszűnik.

8. Ha az uraság a' lakosok' szükségére elegendő húst nem vágatna, ezt a' jobbágyok szabadon mérhetnek; mi nekik azon esetben is megengedtetik, ha különben egészséges marhájokat véletlen baj miatt nem használhatnák.

Egyébiránt a' vadászat- halászat és madarászattól, valamint kiváltság nélkül a' vásár-, piac-, vám- és révbeli jogok' gyakorlatától, kivéven az eddigi szokást Temes, Torontál és Krassó, továbbá Pozsega, Verőcze és Szerém megyékben, tiltva vannak.

## 76. §.

*A' jobbágyok' urbéri tartozásai 's közmunkák.*

A' jobbágyok' urbéri tartozásai pedig ezek:

1. Évenként minden jobbágy vagy házas zsellér 1 forintot fizet, mi *füstpénznek* hivatik. Egyébiránt a' tótországi 3 megyében a' régi szokásnál fogva minden egész telkes jobbágy 3 forintot fizet évenként.

2. Köteles a' jobbágy földeiből vett minden termékei után illető földesurának kilenczedet adni, kivéven belső telke 's az ehhez tartozó rétek utáni hasznait. A' hol pedig kilenczed helyett földesuri tized volt szokásban, az továbbra is így marad. Egyéb-

íránt ezen tartozás' megváltására köztte és a' földesur között szabad egyezés köttethetik. A' len- és kenderre nézve szabad-ságában áll akár kilenczedet adni földesurának természetben, akár pedig hat font fonást egy egész telektől; melly utóbbi esetben ezen fonásbeli szolgálat egyedül azon földekre értetik, mellyek vagy az urbéri tabellában mint ilyenek kijelölve vannak, vagy az eddigi szokás szerint fonásbeli szolgálattal voltak terhelve. Ezen fonásbeli szolgálatnak azonban Temes, Torontál és Krassó, továbbá Pozsega, Verőcze és Szerém megyékben helye nem lévén, rájok nézve továbbra is a' régi szokás hagyatik fenn.

3. A' bortermésből, az aszuszölöt és ebből csepegő nedvet (essentiát) kivévén, szinte kilenczed vagy hegyvám illeti a' földesurat.

4. A' méhrajoktól, bárányoktól, ugy szinte más majorságbeli apróbb tartozások (például tojásban és vajban) megszüntetnek.

5. Magyar- és Horvátországban minden egész telkes jobbágy hetenként egy, vagy egész éven át ötvenkétnapi igás munkával tartozik, melly azonban két napi gyalog munkával is megváltható. A' házas zsellérek pedig évenként 18, a' házatlanok továbbá 12 napi kézi munkával tartoznak. Temes, Torontál és Krassó, továbbá Pozsega, Verőcze és Szerém megyékben pedig a' járandóság' egy része pénzen, a' törvény által megszabott áron megváltható; de egyébütt is az illető földesur' beleegyezésével az egynapi igás munkát 20, 's gyalog munkát 10 krral válthatják meg. Sürgetős munka' idején szabad a' jobbágyok' munkáit kettőztetni is, kivévén a' szántást; az esztendei munkailletőségnek  $\frac{1}{4}$  része azonban a' téli hónapokra hagyatik fenn törvény szerint. Egyébiránt igásnap munká' elmulasztásáért 2, gyalogiért pedig 1 p. frtal büntettetnek.

6. Kártékony vadak' kiirtására tartoznak a' jobbágyok minden egész telektől egy személyt kiküldeni, melly kötelesség a' közönséges uri munkák' rovatába nem számítható, 's melly munkára — 8 zsellért egy telekre számítva — a' zsellérek is aránylag kényszeríthetnek.

7. A' hosszú fuvar eltörülttévén, helyette egy egész telkes jobbágy (a' szántást itt is kivéve) két napi igás munkával köteles; a' többször érintett megyék e' pontnál is kivételt szenvedvén, a' hol is e' szolgálat nem létezik.

8. Végre tartoznak a' jobbágyok egy egész telek után, lakásuktól két közönséges mérföldnél nem messzebb fekvő erdőből, úgy szinte két mérföldnél nem távolabb eső rakóhelyre egy pozsonyi mértékű ölfát hordani; a' házas zsellérek pedig fél ölfát vágni kötelesek, e' rendelet Pozsega, Verőcze és Szerém megyékre is kiterjesztetvén. A' mennyiben azonban ezen megyék' némelly helyein ellenkező gyakorlat léteznék, e' helyekre, valamint Temes, Torontál és Krassó megyék' illetően ellenkező gyakorlattal bíró helyeire nézve is a' régi gyakorlat továbbra is fentartatik. Nádas helyeken egy telkes jobbágy 40, egy házas zsellér pedig 20 kéve nád' levágására köteleztetik.

Egyébiránt azon közmunkákra nézve, mellyek az adózó népnek egyéb terhein kívül szinte tartozásai közé számlálatnak, az 1844. 8-dik t. cikkben következő szabályok állanak: 1) Minden jobbágy, ki egész urbéri telekkel bír, évenként 12 napot köteles szekerevel 's vonómarháival a' szerint a' mint azokat négyes vagy kettős fogattal közönségesen használni szokta, közmunkában tölteni. 2) Az egésznél nagyobb vagy kisebb telekkel bíró jobbágyok tartozásukat aránylag teljesítik. 3) Az urbéri házas zsellérek évenként 6, a' házatlanok pedig 3 gyalog napszámot szolgálnak. 4) A' majorsági földre telepített lakosok, és azon nemnemesek, kik nemesi jószágot birnak, a' közmunkát az urbéri házas 's illetőleg házatlan zsellérekkel egyenlő arányban teljesítik. 5) Azon községekre, mellyeken urbéri telkek nem léteznek, a' közmunka- napoknak a' megyék által meghatározandó száma, az egyes lakosok közt birtokaránylag fog felosztatni. Végre ingyen közmunkák ezentul csak következő célokra használatnak, u. m. a) közgyűlési határozat által kijelölendő közlekedési utak', hidak' és töltések' készítésére, megigazítására 's fentartására; b) a' megyei közigazgatás' tekintetében szükséges közszolgáltatokra; c) olly vízi szabályozásoknál és munkáknál, mellyeknek véghezvitelét az illető községek magok' erejével meg nem győzik.

#### 77. §.

*A' jobbágyi községek' beligazgatási rendszere.*

A' község' belső dolgai az általa választott *biró*, *esküttek* és *jegyző* által igazgattatnak. A' község' birája az uraság által

kijelölt 3 lakos közül (kivéven azon helyeket, hol az uraság' befolyása szokásban nem volt), az eskütt bírák pedig minden kijelölés nélkül, a' fekvő javakat bíró lakosok' szavazati többségével választanak egy esztendőre, 's ennek eltölténél hamarabb, ha csak különös 's nagyobb vétekbe nem esnének, hivataluktól meg nem fosztathatnak; kivéven a' jegyzőket, kiket szerződés-'sa' földesur' jóváhagyásával fogad a' község\*). Egyébiránt a' jobbágnak legelső 's legközvetlenebb bírása az uraság, kinek nevében az igazság ingyen szolgáltatik ki; oly ügyekben pedig, mellyek a' földesur és jobbágyok közt forognak fenn, mindig az uriszék bíraskodik, mellynek alakjáról alább lesz szó. Ha a' perek kiváltságból vagy az urbértől különböző jogezimből eredtek, vagy pedig urbéri kötések' erőltetése végett indítottak (1836. 10. cz., 4. §.), ezek a' legfőbb törvényszékig birtokon belül lehető fölebbvitel' engedelmével a' törvény' rendes útján folytatattanak. Azon perek továbbá, mellyek az urbérből, vagy ennek következtében kötött szerződésekből származnak, az uriszék, mint első folyamodásu törvényszék előtt indítandók, honnan a' megyei törvényszékre, 's innen a' helytartó tanácshoz birtokon belül vitetnek fölebb. Bünpercek csak azon esetben folynak az uriszék előtt, ha az illető uradalom pallosjoggal bír (1655. 38), mellyek, ugy szinte a' jobbágy ellen nagyobb hatalmaskodási büntetés végett indított perek is az uradalmi uriszéktől egyenesen a' kir. táblára vitetnek fölebb. Egyébként a' jobbágyokat testi büntetéssel illetni nem szabad (1836. 10. czikk, 3. és 5. §.), 's a' földesuri munkát makacsságból elmulasztó jobbágy, annyiszor a' mennyiszor, minden gyalog napi munka' elmulasztásáért 1, ígás munka' elmulasztásáért pedig 2 forinttal büntetetik, fenmaradván ezenkívül minden elmulasztott munkának pótlólagos teljesítése. A' makacsul ellenszegülő jobbágy pedig 3 napi fogsággal, mellyet az uriszék 8 napra is kiterjeszthet, fenyítetik, e' súlyosabb büntetését azonban az elítélt az illető uriszéken fölebb is emelheti.

\*) A' jobbágyok közti szóbeli perekben 12 forint' erejéig a' rendezett tanácssal nem bíró községekben is ítéltet a' helybeli bíró hét előljárával, kiktől az uriszékre birtokon kívül történik a' fölebbvitel; 60 forint' erejéig pedig szinte szóbeli perekben a' földesur, vagy megbizottja, vagy szolgabíró és eskütt ítéltetnek, kiktől a' fölebbvitel birtokon kívül megyei törvényszékre tartozik. (1836. 10. cz. 1.2.3.4. §§.).

## MÁSODIK RÉSZ.

Magyarország' 's a' kapcsolt részek' polgári közigazgatásáról.

### ELSŐ FEJEZET.

#### I. Politicali székek.

##### 78. §.

*Magyarország' 's a' részek' politicali kormányzékei.*

Magyarország' 's a' kapcsolt részek' közigazgatásába a' két főkörmányszéken kívül mindazon politicali testületek is befolynak, mellyek' hatósági jogot gyakorolnak. A' politicali közigazgatás' legfőbb tényezői pedig I. a' magyar kir. udvari cancellária; II. a' magyar kir. helytartó tanács. Ezek után továbbá következnek III. a' megyék; IV. sz. kir. városok, 's végre V. szabad kerületek.

##### 79. §.

*A' fm. m. k. u. cancellária.*

A' m. kir. udv. cancellária' eredetét némellyek még sz. István első király' idejére felviszik, mivel a' magyar diplomatica szerint, már 1001-dik évben a' kir. cancellárról említés tétetik. Az első királyok alatt ezen hivatalt mindig a' főpapok viselték, melly hivatal azonban a' XVI. századig semmi határozott

rendszerrel nem birt; mindazáltal annyit állíthatni, hogy a' XIV. századtól a' XVI-dikig két cancellár között tevén különbséget törvényeink, az ország' rendes birái közé a' titkos cancellár számmittaték (1486. 68., 1492. 42.). Ez idő óta e' hivatal az esztergami érsek- és primást illeté, ki többi czimei közt maig is él *titkos cancellári* czimével, 's egyszersmind a' kettős kir. pecsétet is örzi, mellyel az ő ajánlatára nemesi levelek adatnak ki. Egyébiránt 1731-dik év óta a' valóságos udvari főcancellár ő felsége által mindig 's folytonosan a' világi főrendüek közül neveztetik ki, 's a' nevezett udvari főtörvényszéknek (cancelláriának) rendes elnöke. Kivüle a' főméltóságú kormányzésekhez tartoznak még 2 alcancellár, több udvari tanácsosok 's referendariusok, titoknokok és fogalmazók. Ezen főkormányzék által gyakorolja ő felsége mind azon kirekesztő jogokat (*jura reservata*), mellyek őt egy részről az ország' political kormányzása, más részről az igazság' legfensőbb kiszolgáltatása körül illetik. Minek következtében innen adatnak ki azon kegyelmes parancsolatok, mellyeket egyenesen ő felsége ir alá, vagy a' mellyek az ő nevében 's rendeletére bocsáttatnak ki. Innen adatnak ki továbbá minden kegyelem- 's adomány-, továbbá mindennemű kiváltság- 's nemesi czimerlevelek; innen osztogattatnak az egyházi javadalmak, 's neveztetnek érsekek, püspökök, apátok, prépostok 's kanonokok, melly osztogatás- 's kinevezésnél ő felsége legfőbb egyházpártfogási jogait gyakorolja. A' nádor, koronaörök, sz. kir. városok, indigenák, miután ezek az országgyűlés által részint megválasztattak, részint pedig becikkelyeztettek, mindnyájan innét nyerik ki illető okleveleiket; valamint minden kir. kinevezéstől függő rangok 's hivatalok egyedül csak innét osztatnak ki. Ugyanezen kormányzék' útján gyakorolja ő felsége legfőbb felügyelői 's végrehajtási hatalmát, mnélfogva az álladalmi közrendtartásra felvigyáz. Itt őriztetnek az ugynevezett *kir. könyvek* (*Libri Regii*), mellyekben mindazon oklevelek 's decretumok befoglaltatnak, mik I. Ferdinánd óta keltek és kiadattak, 's ezeknek hiteles kivonatai vagy másolatai az egész hazában köz hitelességgel birnak. Ezenfelül a' m. u. cancellária *hiteles hely* is, melly előtt véghezvitt bizonyos törvényes tettek teljes érvénnyel és hitelességgel birnak. Az 1741. 13-dik t. cikk' erejénél fogva minden más kormányzékktől független; 's mind az, mi itt tárgyaltatik, kir. legfensőbb jóváha-

gyás alá terjesztendő; mi vagy különös előterjesztés \*), vagy az ülések jegyzőkönyve, vagy pedig a' kir. leiratok' rövid kivonata által történik meg. A' m. u. cancelláriának egyik legfőbb kötelességében áll felügyelni arra, hogy a' törvények az ország' közhatóságokban végrehajtsanak; minélfogva mind a' helytartótanácsnál, mind pedig a' törvényhatóságokkal közvetlen levelezésben van. Az illetén levelezés' útján kiadott rendeletek pedig háromfélék:

1., Olyanok, mellyek az egész országot érdeklik, 's ez esetben mindig a' magyar kir. helytartó tanácshoz küldetnek olly célból, hogy általa azok az illető törvényhatóságok' tudomására juttassanak;

2., olyanok, mellyek valamely megyét, várost, vagy ke-  
rületet különösen illetnek, 's ekkor azok az illető hatósághoz intéztetnek;

3., végre olyanok, mellyek valamely község' (communitas), társaság' vagy magányosok' ügyeit érdeklők, 's ilyenkor mindig azon hatósághoz küldetnek, mellyekhez az érdeklött község, társaság vagy magányosok tartoznak.

Egyébiránt az 1543. 34-dik t. cikk gondoskodott, hogy ezen, a' cancelláriától kibocsáttatni szokott rendeletek alkotmányunk' sérelmére ne szolgáljanak, és senkinek is törvényes igazai általok ne csonkítsanak. Magyarország 's a' kapcsolt részek' e' főkormányzéke, melly I. Leopold', III. Károly' 's M. Terézia' utasításai szerint alakult, 's az utánok következett királyok által sokban módosult is, II. József alatt az erdélyivel összekapcsoltaték, de II. Leopold ismét különválasztá azokat egymástól, 's jelenleg mind a' kettőnek Bécsben van székhelye. Megjegyzendő végre, hogy az e' főszékhez tartozó udvari tanácsosok köze, a' kapcsolt részek' érdekeinek tekintetéből 's törvény szerint is egy rendesen Horvátországból neveztetik. Egyébiránt a' legújabb törvény szerint (1844. 2.) leiratai', rendeletei' 's bármiméü ítéletei' szerkesztését egyedül magyar nyelven vezeti.

## 80. §.

A' nm. m. k. h. tanács.

Hajdan a' nádor, mint a' király' helytartója, az ország' politikai közigazgatását vezérelte. Később az e' körbe vágó ügyek

\*) A' honnan az udvari tanácsosok' referendariusi czime is eredni látszatik.



mindinkább szaporodván, maga mellett alkalmas segédeket használt, kiknek együttülésök- 's működésökből nádori vagy helytartói tanács alakult. Mostani rendszerezett alakját azonban III. Károly alatt az 1723. 97., 98., 101., és 102-dik t. czikkek szerint nyerte, mellyeknél fogva e' kormányszék' elnöke a' nádor, 's ha ez akadályoztatnék, az országbiró vagy tárnok-mester, 's tanácsosok-, titoknokok- 's fogalmazókból áll. Az egyházi rendből az ország primásán kívül rendesen két püspök alkalmaztatik, kiknek egyike egyházi 's másika vallási ügyeket szokott előterjeszteni. Célja ezen kormányszéknek ő felsége' törvényes akaratát 's rendeleteit az egész ország tudomására juttatni; az illető törvényhatóságához intézvé azokat, a' honnan a' rendelmények, mellyeket kibocsátani szokott, *intézményeknek* hivatnak; czélja továbbá a' törvények' pontos végrehajtására felvigyázni, 's innen látható, mikép ezen kormányszék által ő felsége nem törvényhozási, hanem egyedül végrehajtói hatalmát 's jogait gyakorolja. Történik gyakran, mikép ezen politicali szék némelly közjólétet tárgyazó szabályokat is alkot, mellyeket ő felsége' elébe terjesztvén fel, ha azok ettől legfelsőbb jóváhagyással megerősítetnek, azonnal foganatosításba vétetnek. Az 1791. 14-dik tczikk rendeli, hogy ha netalán legfelsőbb helyről olly parancsok küldetnének szét az országba, mellyek alkotmány- 's törvénybe ütköztvén, a' nemzet' köz sérelmét vonnák magok után: ezen eseteket a' nm. h. tanács ő felségéhez fölterjeszteni tartozik, ki is azokat orvosolni fogja.

Ezen kormányszék' közigazgatási hatásköre nemcsak Magyarországra, de az 1791. 58-dik tczikk' rendeleténél fogva a' kapcsolt részekre is kiterjed; minek következtében ugyanazon törvény szerint, valahányszor a' horvátországi bán Budára jő, a' m. k. h. tanácsnál szék- és szavazattal bir. A' mi pedig tárgyait illeti, hatásköre mindennemű politicali ügyekre kiterjed. Különösen gondoskodni tartozik pedig: 1) hogy a' hon' 's nemzet ereje mind anyagilag, mind szellemileg gyarapodjék; hogy a' közadó' alapjai, a' jobbagyi földek szorgalmasan műveltesse- nek; tavak 's mocsárok haszonvehetőkké tétessenek; az elhagyott miveletlen földek urbéri természetüekké fordíttassanak; az életmódok' szaporításával a' nép' száma növekedhessék, 's hogy a' honi kézmű' és gyárak' pártolásával mind az ipar, mind pedig a' bel- és külkereskedés emelkedhessék; 2) felügyel ál-



talában a' tanítás- 's köznevelésre, minélfogva valláskülönbség nélkül minden tanodai igazgatók, az igazgatásuk alatt levő tanuló ifjuságnak mind tudományos, mind erkölcsi előmenetele- 's osztályzatáról szóló értesítvényeket elibe fölterjeszteni kötelesek. Ugyanezen kormányszéknél különös tanulmányi bizottmány (Studiorum Commissio) létezik 's működik hivatalosan; 3) a' hozzá főlebbvitel' utján felhozott urbéri pereket megvizsgálja; 4) gondoskodik, hogy az adó aránylag 's igazságosan vettetvén ki, a' szegény adózó nép szükségtelen költségrovatok által ne terheltessék; ugy szinte hogy a' közadó rendes időben beszedetvén, a' kiszabott időhatárban a' hadi pénztárakba beszolgáltassék; 's továbbá, hogy az országban székelő vagy átkelő katonaság a' katonai szabályzat értelmében a' szükségességekkel elláttassék; 5) a' vallási köznevelési 's kegyes alapítványi ügyeket igazgatja, minek tekintetéből különféle hivatalos osztályok- és bizottmányokból áll, mellyek különkülön kitűzött munkakörükben működnek; 6) a' nemességet mutató pörökben bíraskodik; 7) a' megyék 's kir. városok kötelesek jelentést terjeszteni fel hozzá a' közigazgatás- és az ebben előforduló akadályokról (1723. 112.), minélfogva jegyzőkönyveiket tudomás végett évenként felküldik; 8) gondoskodik, hogy az országútak az illető hatóságok által jó karban tartassanak, 's ezeknek javítására, ha szükséges, a' só' fölemelt árából segélypénzt rendel; 9) a' posta-intézeteket, mellyek ugyan pénzügyi tekintetben a' kamarától függnek, ő igazgatja; 10) a' tartományi biztosságokra felvigyáz, 's mindazon munkálatokra, mellyeket végeznek; 11) az ország' köz egészségi állapotjára felügyel, a' hatóságokból az orvosi e' tárgyú jelentések hozzá küldetvén fel, minélfogva az ország' főorvosa a' helytartó tanácsosok' sorába számíttatott; végre 12) általában minden, mi a' közpolitica', statusgazdaság', rendőrség' 's biztosságok' ügyeit illeti, általa igazgattatik. — II. József alatt ezen kormányszék Pozsonyból az ország' középpontjára, Budára hozatott át 1783-ban, 's a' m. k. u. kamarával összekötteték; de II. Leopold alatt ezek ismét külön választattak, 's maig is külön elnöklettel bírnak. \*)

\*) *A' nm. k. u. kamara* I. Ferdinánd által alapított Pozsonyban, \*\*) honnan II. Leopold 1784-ben Budára viteté át. Áll egy elnökből, kinek

\*\*) I. Ferdinánd alatt legelső kamara- elnöknek zichauai és köchlburgi Pempflinger István mondatik (Faber, Comp. Statist. Tom. II. p. 157.).

## 81. §.

*Nézetek a' megyékről.*

Az ország' közigazgatásába befolyó hatóságok 's testületek között leginkább a' megyék, hol önigazgatási függetlenség, szabadság, nyilvánosság, de egyszersmind visszaélések 's egyéb hibák is nagy mértékben léteznek. A' megyék, keletkezésük irányában, a' legszabadabb intézetek közé tartoztak, 's a' helyhatósági jogok' gyakorlata, melly szerint magokat majd minden idegen befolyástól menten 's függetlenül kormányzák, 's továbbá a' gyönyörű szabályhozási jog, minélfogva ez ön körükben 's önkörükre alkotott szabályok a' testületi önigazgatás' kerekéi gyanánt szolgáltak, belőlök egyegy állodalmat alakított. Az ország' közigazgatásának e' sokféle szakadt töredékei azonban, ámbár mindezek egymáshoz és egymáson kívül testvéri irányban működtek, épen autonomiai függetlenségöknél fogva lehetlenné tevék azon egységet, melly nemcsak monarchiai alakkal bír, de bármelly álladalom' kormányzatában is lényegesen szükséges. Igaz ugyan, hogy midőn nemzetünk, ezelőtt három századdal török hatalom által nyomatva, az európai nemzetek közt elfoglalt 's political súlylyal birt állását elveszté, egyedül egyes törvényhatóságaiban lehelt 's tarthatá fen magát, 's ez lön oka, hogy a' municipalis élet sokkal nagyobb mértékben fej-

a' világi rendből kell neveztetnie (1601. 5., és 1681. 14.), alelnökből, több tanácsnokból, (kik közül kettő a' magnási 's kilencz a' nemesi rendből neveztetik), és körülbelül 200 mellékszemélyből. A' kincstári minden jövedelmekről és kiadásokról gondoskodik, 's a' magyar sz. korona' jogaira 's követeléseire különösen felügyel, mivel végre kapcsolatban áll vele a' kir. levéltári hivatal, hol a' koronát illető legrégebb irományok és oklevelek őriztetnek, 's mellynek igazgatója egyszersmind a' kir. ügyeké is, 's kamarai tanácsnoki ranggal bír. Továbbá felvigyáz a' kir. várasoknak gazdasági 's pénzügyi kezelésökre, ugy hogy semmi nevezetesb kiadás részököl ennek különös engedelmé nélkül nem történhetik, 's ezen engedelem is még (fontosabb dolgokban) a' cs. közönséges kamara elébe terjesztetik legfelsőbb jóváhagyás végett, hol ennélfogva magyar tanácsnokok is használatnak. A' bányászati ker. székek, só-, harminczad-, vám-, és postahivatalok, ugy szinte minden kamarai igazgatóságok töle függnek.

lődék 's hatalmasodék el, mint azt bármely nemzet' álladalmi szerkezetében valaha vagy jelenleg is találánk. De e' szép institutio, melly az előző századokban alkotmányos létünk' valódi gyöngye volt, ma már igen sok rendtelenségnek lőn kútfejévé. Mert ha nem említjük is azon szokások' különféleségét, melly szerint egy részről a' jogok' gyakorlatát 's terhek' felosztását vagy kivetését, más részről magát a' törvények' végrehajtását illetőleg is a' megyékben kellő egyformaság nem létezik: arra, hogy a' megyei municipalis rendszernek nem ugyan megszűnni, de javulni 's módosulni kelletik, elég leszen megemlékeznünk azon hibák- 's visszaélésekről, mellyek részint a' megyei köz-administratióban, részint a' választások 's tanácskozások' gyakorlatában fölmerülni szoktak. E' municipalis hibák' eseteinek különös kijelölését mellőzve, bizonynyal fontos okok vezérlék a' törvényhozást is arra, hogy a' megyei választások és tanácskozások' gyakorlatát, vagyis a' megyei kicsapongásokat illetőleg egy, az 1840-diki országgyűlés' alkalmával kiküldött kerületi választmány által javító eszközökről gondoskodjék, mi habár eddigelé törvénybe nem mehetett is, a' helyhatósági rendszer' kedvező 's jó oldalainak megőrzési 's fentartási ohajtásából remélhető, mikép a' megyék e' hibák' veszélyéből rövid időn kiemeltetni 's egyéb polticai intézeteink' rendezésével szinte rendeztetni fognak.

## 82. §.

### *A' megyék. A' gyűlések' alakja 's tárgyai.*

Béla király' névtelen jegyzője előadása szerint, már Árpád megkezdé az országnak bizonyos részekrei felosztását, mellyek a' már benn talált, vagy később épített várakról vármegyéknek neveztettek. \*) Sz. István alatt Erdély is Magyarországhoz kapcsolatván, ennek rendezete' nyomán, amaz is hasonlólag részekre vagyis megyékre osztatott. Hajdan e' megyék parochiáknak is neveztettek \*\*), 's ezeknek kormányzói paro-

\*) Ezeknek száma iránt azonban a' történetírók különböznek. Jelesül Bonfin 75, Verbőczy 63, 's Pethő Gergely (in Chronico Hungariae) 65 vármegyét említ.

\*\*) Unusquisque Judex in Parochia sua judicet, idest, nemo Judicium extra suam Jurisdictionem judicet. S. Lad. R. L. 3. C. 16.

chianusoknak, kik jelenleg főispánoknak hivatnak. A' közigazgatás' könnyebbsége végett minden megye nagyságához mért számú járásokra osztatik, mellyeknek political 's törvénykezési ügyeit külön tisztviselők kezelik. E' közigazgatás' kerekai azonban minden megyében bizonyos központon mozognak, azaz, minden megye bir egy központi helylyel (Ulászló' 7. decr. 57. cz., 1723. 73.), hol gyülései, tisztujtó székei, levél-, per- és pénztárai tartatnak 's rabjai őriztetnek. E' gyülések ugyanis, hol a' tisztviselők' kötelességei megszabatnak, 's ezeknek teljesítése számba vétetik. De mig ezeknek bővebb ismertetéséről szólanánk, legelőször is a' közigazgatás' osztályzatát 's menetét kell megismernünk. A' közigazgatás kétfelé ágazik: t. i. *közrendtartásra*, és *törvénykezésre*. Közrendtartási úton (via politica) tárgyalatnak mindazon ügyek, mellyek általában a' polgári közéletben megkivántató rendet 's személy- és vagyonbátorságot illetik; törvénykezési útra (ad viam juridicam) pedig olly dolgok tartoznak, mellyek jogi kereseten alapulván, birói ítéletek által döntetnek el. Amazok a' köz- és kis gyüléseken, vagy alispáni 's szolgabirói hivatal előtt tárgyalatnak; emezekben pedig egyedül a' birák 's törvényszékek határoznak. Lássuk legelsőben is a' gyüléseket. Ezek *köz- és kisgyülésekre* osztatnak. Közgyülés évenként négyszer tartatik, mi *rendes*, *évnegyedes* vagy *jelentéses* (recapitulationalis) gyülésnek is nevezetik annál fogva, mivel a' többi tárgyakon kívül a' tisztviselőknek azon ügyekről i jelentésök vétetik fel, mellyeknek megvizsgálására vagy elintézésére az előző köz- és kisgyülésekből megbizattak. Egyébiránt *rendkívüli* közgyülések is tartatnak, ha némely véletlen 's rögtöni tárgyalást igénylő dolgok ugy kívánának. Kisgyülések pedig havonként egyszer, rendszeren a' hónapok' első napjain szoktak tartatni, mellyek, minthogy igen gyakran megtörténik, mikép számos fontosabb ügyek épen fontosságuknál fogva a' népesebb közgyülés' tárgyalására utasittatnak, sőt némely törvénykezési tettek, például a' betáblázások is érvényesen csak a' közgyülés' színe előtt történhetnek\*), mint

\*) Betáblázások azonban kisgyüléseken is szoktak történni; de az 1840. 21-dik tczikk szerint, a' megyei kisgyüléseken történt betáblázásnak törvényes ereje csak azon közgyüléstől számítandó, mellyen a' kisgyülés' jegyzőkönyve hitelesített, 's így a' közgyülési betáblázásoknál semmi előbbséggel nem bir.

főlösegek 's a' házi pénztárt is nagy részben terhelők, már némelly megyéknél teljesen megszüntettek. Egyébiránt mind a' köz-, mind a' kisgyűlések teljes nyilvánossággal tartatnak (1723. 58.), 's azokon bármelly rendű és sorsú nemes is szabad tanácskozási 's szavazati joggal bír\*); egyébként pedig, nem tekintvén sem születésre, sem sorsra, bárkinek nyilatkozatai, habár eldöntő szavazati súlylyal nem birnak is, meghallgattatnak. A' gyűlések állanak az elnökből, egyházi főrendüekből, országzászlósaiból, grófok- és bárókból, táblabirákból, nemesekből, kir. városi küldöttekből és a' megye' minden tisztviselőiből. Tárgyai pedig következők: a' fm. m. k. u. cancellária' 's nm. m. k. h. tanács' rendeletei 's intézményei; törvényhatóságok' levelei; községek' 's magányosok' kérelmei; a' katonaság' élmezése- 's tartásáról rendelkezések; a' közadó' 's más egyéb, a' megyei pénztárakat illető tartozások' kivétele 's beszedetése; ujoncz-állítás; a' lakosok' számának 's adózók' vagyonaik összeírása; az egészség' 's népesedés' előmozdításáról rendelkezés; a' közrendtartásrai felügyelés; utak' és csatornák' készítése 's szabályozása; a' hus és liszt' árának koronkinti meghatározása. Továbbá e' gyűlésekben alkotatnak azon szabványok (statuta), mellyek a' fejedelem' jóváhagyása után, a' megye' határain belül mindenkit törvény gyanánt köteleznek; ide nyujtatnak be 's tárgyalatnak azon tiszti jelentések, mellyeket az illető tisztviselők, bizonyos panaszok' és ügyek' megvizsgálása 's elintézése végetti megbizatusuk' következtében tesznek; itt rendeltetnek el a' törvényes zár a' pazarlók' vagyonaira 's a' hatalomkar az itéletek' végrehajtását makacsul gátlók ellen (1715. 25., 1807. 13.); itt hirdettetnek ki a' törvények, nemesi levelek, ellenmondások 's valamelly jószág' eladását tárgyzó megintések, 's közintézeti oklevelek. Végre az e' célra különösen hirdetett közgyűlésen tartatnak a' tisztujító székek, 's követválasztások; 's itt adatnak az országgyűlési utasítások, mellyek az elválasztott követek' működéseit irányozzák és szabályozzák. Általában mindazon dolgok, mellyek

\*) A' tanácskozásonak 's szónoklatoknak kellő rendben, 's a' gyűlés' méltóságához illő tisztelettel kell történniök. 'S ki e' köteleességéről megfeledezvén, sértő 's illetlen kifejezésekkel él, a' II. R. 69-dik czime', 's az 1723. 57-dik cikk' értelmében büntettetik.

a' megye' és hon' javát czélozzák, itt tárgyalatnak 's végeztet-  
nek; 's megjegyzendő, mikép egyik közgyűlés a' másikat nem  
szabályozza, 's a' gyűlések e' részben egymástól teljesen füg-  
getlenek. A' kisgyűlések némelly kormányszéki 's törvényha-  
tósági leveleknek 's folyamodványoknak halasztást nem szen-  
vedő tárgyalásával foglalkodnak, 's jegyzőkönyvei mindig az  
utána következő közgyűlés által hitelesítettnek meg; 's mind  
ezek, mind a' közgyűlési jegyzőkönyvek tudomás végett a'  
helytartó tanácshoz küldetnek fel. \*)

## 83. §.

*A' főispán.*

A' megyei közigazgatás' gépezete az illető tisztviselők ál-  
tal mozgattatik. Ezek pedig, valamint hatásköreik, ekkép kö-  
vetkeznek. Legfőbb tisztviselő

1. a' *Főispán*. A' megyei fő kormányzási jog őt illeti, minél-  
fogva az egész megyei közigazgatásra felvigyáz; a' törvények'  
és kormányszéki parancsok' 's intézmények' végrehajtásáról, az  
adónak pontos behajtásáról, 's általában mind a' polgári, mind  
a' büntető törvénykezés' rendes meneteléről gondoskodik; a'  
tisztviselők' pontosságára felvigyáz, 's ha netán közölök vala-  
mellyik hivatali köteleességeit teljesíteni elmulasztaná, vagy va-  
lamilyik hivatali tisztéhez illelen tényt vagy vétket követne el,  
joga 's kötelessége azt hivatalától felfüggesztetni 's helyébe  
ideiglen is más egyént helyettesíteni. Legszebb jogai közé tar-  
tozik pedig az, miszerint a' törvény' értelmében (1723. 56.)  
minden harmadik évben tartatni kellő tisztujítások' alkalmával,  
a' megyei birtokos nemességből tisztviselőket jelöl ki, kik az-  
után választás alá kerülnek. Ezenfelül tiszteletbeli hivatalnoko-  
kat, táblabirákat a' rendek' ajánlatára nevez, sőt vannak több  
megyék, mellyekben a' jegyzői, levél- és pertárnoki rendes és  
fizetéses hivatalok' betöltése is egészen az ő kinevezésétől függ.  
Egyébiránt minden főispánnak jószágbirtokosnak kellettük lennie

\*) *Protocolla singulae Generalis Comitatus Congregationis, mox termi-  
nata Congregatione, de tempore ad tempus submitti ordinantur. 1-ma  
May, 1784. 30-a Aug. 20011. 1813. 23-ia Martii 6798. Resol.  
Reg.*

illető megyéjében (1555. 19.), 's hivatalát csak a' fejedelem' vagy ennek beiktató biztosa' kezébe leteendő eskü' megtörténtével kezdheti meg (1542. 38., 1548. 68.). — Ha a' főispánok ezen tisztökön kívül viselt hivatalaik, kiskorúság vagy öregség által a' megyék' szakadatlan kormányzásában akadályoztatnának, ez esetben ő felsége *főispáni helyetteseket* nevez ki, kik ép' azon jogok-, és kötelességekkel bírnak, mellyekkel a' főispánok magok, kivévén azon különbséget, miszerint a' helyettesek a' mágnások közé nem tartozván, az országgyűlésre sem hivatnak meg.

## 84. §.

*Az első alispán.*

2. *Első alispán.* Itt legelőször is meg kell jegyezniünk, mi-kép olly megyékben, hol sem főispán, sem helyettes nincsenek, az első alispánok mindaddig, míg főispán vagy helyettes nem neveztetnek, teljes kormányzási hatalommal bírnak, 's őket mindazon jogok és kötelességek illetik, mellyek a' megyei köz-igazgatás' bármely szakához tartoznak (1578. 4.). Hajdan a' megyéknek két rendes (ordinarius) alispánai valának; ezen szokás azonban az 1729-diki 15-dik t. czikk által megszüntetett, 's a' törvény a' második alispánnak csak *substitutus* czimet adott, kinek egyébiránt biráskodási köre — mint alább látni fogjuk — amazétól semmiben sem különbözik. — A' megye' pecsétje az első alispáni hivatalnál tartatik, 's minden bizonyítvány és oklevél, mellyek a' megye' rendei által kiadatni rendeltetnek, nála és általa pecsételtetnek meg. Az austriai örökös tartományokba utazóknak útlevelet ő osztogat; az adó' behajtására, katonai élelmezés- 's szállásolásra, 's általában a' megyei közrendtartásra felvigyáz; 's a' pénztárákat minden két hónapban, 's szabad tetszése szerinti, de általa előre nem tudatott napon, megvizsgálja. A' megyéhez küldött kormányzéki 's hatósági leveleket — ha a' főispán vagy helyettes távol vannak — ő bontja fel, 's ha halasztást nem szenvedő 's olly természetű tárgyakat foglalnának magokban, mellyek köz- vagy kisgyűlési tanácskozást 's meghányást nem kívánnak, utasítását rájok hátíratilag följegyezvén, intézkedés vagy rögtöni végrehaj-

tás végett az illető tisztviselőknek kiadja. Olly tárgyokban pedig, mellyek lényegöknél fogva egyenesen gyűlésre tartoznak, 's rögtöni tanácskozásba vételt igénylenek — a' főispán' vagy ennek helyettese' távollétében — köz- vagy kisgyűlést hirdethet \*). Egyébiránt bizonyos perekben — mellyekről alább szolandunk — egy szolgabíróval 's esküttel bíraskodik, 's a' polgári törvényszékekben rendesen ő elnököl. Végre megemlítendő, mikép az evangelicusokra nézve házassághirdetéstől feloldó levelet (Dispensatio) adhat, mellynélfogva az összekelendő felek, házasságuknak templombani nyilvános kihirdetése alól fölmentetnek.

## 85. §.

*A' második alispán, 's a' fő- és aljegyzők.*

3. *Második alispán.* Ezen második alispáni hivatal az 1729-diki 15-dik t. cikkely óta létezik, melly megengedi, miszerint a' megyei népesség- és szükséghez képest az *első* vagyis *rendes* mellé *második* alispán is választassék; ezen hivatal' betöltése körüli formások- 's kellékekre nézve az 1723. 56-dik t. cikk' rendelete, miszerint a' választandóknak birtokos, 's minden uri hatóságtól függetleneknek kell lenniök, szinte zsinórmértékül szolgálván. Törvénykezési tekintetben a' második alispán ép' azon hatáskörrel bír, mellyel az első; egyéb, a' közrendtartást illető tárgyakra nézve pedig a' megyék különböző szokást 's gyakorlatot mutatnak fel. Leginkább az árvagyámi, főbiztosi számadásokra, 's a' megye' gazdasági ügyeire vigyáz fel; a' hozzá folyamodó panaszosok' bajait, szinte mint az első alispán, az illető tisztviselők által elintézteti; egyébiránt pedig, ha az első alispán valamikép akadályoztatnék, a' megye' kormányzása 's gyűlésekeni elnöklet őt illeti. A' büntető törvényszékeken közönséges szokás szerint ő elnököl.

4. *Főjegyző.* Általában a' jegyzői hivatal a' megyei hivataloknak egyik legdiszesebbike. Minden rendü parancsok, intéz-

\*) Illy rendkívüli közgyűlés' hirdetését igénylő tárgyak lehetnek az országgyűlési követek' jelentései, mellyek hovahamarábbi tárgyalás és utasítás végett küldetnek.

mények, levelezések, tisztii jelentések 's más egyéb hivatalos irományok a' főjegyző által terjesztetvén elő, azokról teljes ismeretet 's tudományt szerezheth. Egyébként a' polgári törvénytörvény-  
szék' jegyzőkönyveit rendszeren ő vezeti; az ő felsége elébe fölterjesztetni szokott felirásokat, a' kormánysszékekhez intézett 's hatóságokkali levelezést ő készíti és ő vezeti; az országgyűlési utasításokat ő teszi fel, valamint a' nevezetesb küldöttségeknél is, mint tollvezető, ő működik. A' megye' irodájára (cancellária) 's az ott foglalkodó irnokok' pontosságára felvigyáz.

5. *Aljegyző.* Aljegyző a' megyéknél — a' bizonytalan számu tiszteletbelieket ide nem számítván — közönségesen kettő van; de nagyobb terjedelmű megyékben egy harmadik fizetéses is szokott lenni, ki leginkább az árvaszéki jegyzőkönyvvitelhez alkalmaztatik. Az aljegyzőnek — legyen bár tiszteletbeli — hivatali hatásköre a' főjegyzőével ugyanegy, 's ennelfogva jegyzőkönyv' vitelében, megolvasásai — 's kiadásaiiban ép' azon hiteliséggel bír, mint a' főjegyző; 's ha ez valami által akadályoztatnék, azon tárgyakat is, mellyek a' főjegyzői munkakörnek különösen sajátjai, az aljegyző végzi el. A' gyűléseken előforduló felsőbb rendeletek-, intézmények-, hatósági levelek- és folyamodványokat a' rájuk hozott végzéssel együtt jegyzőkönyvbe irván, ezeket az illető tisztviselőknak neve' aláírásával kiadja, 's jelentéseiket a' szokott évnegyedes közgyűléseken ismét az irodai kiadás' számai' nyomán jegyzőkönyvbe vezeti. Rendszeren pedig a' büntető törvénytörvény-  
szék' előadó jegyzője.

## 86. §.

*A' fő- és alügyészek. Hadi és házi főadószedők.*

6. *Főügyész 's alügyészek.* Ezeknek, mint tisztii ügyészeknek hivatali körük egyenlő. Egyébiránt a' főügyész, az adózó népnek tisztii párfogója levén, ennek érdekeit mind a' törvénytörvény-  
szék' ürszékeken, mind a' gyűléseken képviselni 's védni tartozik. Akadályoztatása' esetében pedig e' tisztii köteleességét a' többi rendes vagy tiszteletbeli alügyészek teljesítik \*). Általában pedig

\*) Subditis in quibuscunque casibus recurrentibus assistentia Fiscii Magistratualis ex officio aribuatur. 1783. 21. aug. 7988. Res. Reg.

mindazon tárgyak' hivatalos ügyvitele, mellyek köz-kereset alá tartoznak, az ügyészi hivatalt illeti; így például a' nemesedési, tiszti és büntető, 's árvaszéki ügyekben a' tiszti ügyészek foglalatostkodnak. A' rabok' pereiben ők munkálódnak, 's ezeknek tárgyalását vagy bevégzését szorgalmazzák; a' protestansok' váló pereiben, mint a' házasság' védői (matrimonii defensores) jelennek meg; 's a' gyűlések- vagy törvényszékeken történő széksértések' eseteiben a' szükséges vádlevelet rögtön föltévén, annak végrehajtásában tiszti köteleességek szerint eljárnak (II. R. 69. 72., 1635. 89., 1649. 94., 1723. 57.).

7. *Hadi és házi főadószedők.* A' hadi adó nádori porták száma szerint szedetvén be az illető hatóság által, ezen adó-mennyiség, melly a' hazai katonaság' tartására van rendeltetve, a' hadi főpénztárnok' gondviselése 's számadása alá bizatik, 's a' beszedett öszveg évnegyedenként az illető tartományi biztosság' elébe terjesztetik, hol a' számadás közönségesen a' megyei főjegyző' együttlétében elvégeztetvén, arról hivatalos jelentését a' hadi főpénztárnok a' közelebbi közgyűlésnek benyújtja. — A' házi főadószedő a' házi pénztárt kezeli, mellyből a' megyei közigazgatáshoz megkivántató szükségek fedeztetnek. — Ugyanis ebből húzzák a' megyei tisztviselők fizetéseiket; a' szerződöttek, szolgák 's törvényszéki napdijak ebből fizettetnek; a' hivatalos előfogatok ezen pénztár' rovataiba számíttatnak, 's a' be nem szedhető rabtartási, út- és hidsináltatási 's egyéb, a' megyeházhoz szükséges apróbb költségek innen fedeztetnek, 's pótoltatnak az adózó nép' által szenvedett deperditák. Mind a' két pénztárra pedig, mellyek a' legpontosabb hűséggel kezelen-dők (1622. 86., 1635. 65., 1647. 39., 1655. 40.), az illető alispánok kötelesek felvigyázni.

## 87. §.

*A' számvevő. Levél- és pertárnok.*

8. *Számvevő.* A' számvevői hivatal a' megyei közigazgatásnál előforduló minden számadást megvizsgál, minek hiányában semmiféle számadás el nem fogadtatik. Az évenként tartatni szokott számvevői széken, az általa megvizsgált számadásokat a'

reájok tett észrevételeivel együtt előterjeszti, mellyek a' küldöttségtől újabb meghányás 's vizsgálat alá vétetvén, a' közgyűlésre jelentés' kíséretében benyújtatnak.

9. *Levél- és pertárnok.* Minden megye bir egy levéltárral, mellynek rendbentartása 's őrizése végett különös hivatalnok választatik, vagy neveztetik. (1723. 73.). Mindazon irományok, mellyek gyűléseken, törvényszékeken 's birák előtt forognak, 's ügytárgyalatilag bevégeztetnek, a' levéltárba tétetnek, hol azokat a' levéltárnok időrend szerint elhelyezvén, rólok czim-sorozati jegyzőkönyvet vezet, 's a' megye által kiadatni rendelt iratok' párjait saját neve alatti hiteles olvasat mellett kiadja. — Némelly megyéknél a' levéltárnok egyszersmind pertárnok is szokott lenni, közönségesen azonban e' két hivatal külön választatik. A' pertárnok (Procuratoriae Praeses) a' gondviselése alatt levő folyó perekre ügyel fel, 's a' perek' kiadása 's pontos beszedésére felvigyáz.

## 88. §.

*A' fő- és alszolgabirák; esküttek és aladószedők.*

10. *Fő- és alszolgabirák.* Minden megye, mint fenebb emlékezénk, járásokra levén felosztva, e' járások' ügyeinek elintézése az általok választott fő- és alsz.birák tisztéhez tartozik. A' közrendtartási ügyeket illetőleg mindegyik sz.biró a' maga járásához van köttetve; törvénykezési tárgyakra nézve pedig a' fő- és alsz.birák' hatásköre az egész megyére kiterjesztetik\*). Egyébiránt az általános közigazgatáshoz tartozó kötelelességeiket tekintve a' nemnemes lakosok' számát 's vagyonait összeírják; alkalmas ujczok' kiállításáról gondoskodnak; a' helységeknek a' katonaság' 's megye' közszükségeire tett tartozásokról számadásait megvizsgálják; a' közadó' pontos behajtását eszközlik; a' nemesség' szabad ajánlatképen tett tartozásait beszedik; fölkeles' idejében a' nemesek' számát összeírják, az utak' 's csatornák' csináltatása- és szabályozására felügyelnek; a' megyék'

\*) Caeterum, Judicatus Judicis Nobilium uniuscujusque quoad Juridica, ad omnes promiscue Parochias, seu processus Comitatus extendetur (1729. 35. 7. §.).

határozatait 's kormányzések' intézményeit illető járásaikban közhirül tétetik; uriszékeken, mint törvényes bizonyság (legale testimonium) jelen vannak; 's általában a' rájuk bizott ügyek' elintézéséről 's végrehajtásáról minden évnegyedes közgyűlésen jelentést tenni kötelesek.

11. *Esküttek.* Az esküttek illető szolgabiráik mellett, mint segédársak vagy birói segédek, működnek. A' szolgabiráknak ugyanis számos olly működéseik vannak, mellyeket eskütt' jelenléte nélkül véghez nem vihetnek. Így például a' szolgabiró tiszti vizsgálatait, megintéseit, hitelesítéseit, meghatalmazási bizonyságait, letiltásait az illető esküttel együtt teszi, 's hasonlólag továbbá minden olly perekben, mellyek a' szolgabiró előtt folynak, ítélet csak az eskütt' jelenlétében 's aláírásával hozathatik. Egyébiránt az uriszékeken megkivántaló törvényes bizonyságot a' szolgabiró és eskütt együtt teszik.

12. *Aladószedők.* Minden járásnak van egy aladószedője, ki a' helységektől a' közadói tartozásokat beszédvén, az illető főadószedőknek leendő benyújtásig, fiók pénztárában őrzi 's rólok szoros számadást adni köteles, (1622. 68., 1635. 9., 1647. 39., 1655. 40.). Némelly megyéknél e' fiók pénztárakat az illető járásbeli főszbirák szokják véletlenül megvizsgálni.

Ezen tisztviselőkön kívül vannak még több 's kevesebb tisztviselők, kik bizonyos járáshoz nem tartozván, hivatalaik általában az egész megyei közigazgatást kisebb 's nagyobb mértékben érdeklik. Illyenek a' középponti, uti 's katonai biztosok, kik részint az előfogatok' megrendeléséről, 's a' fekvő és átkelő katonaság' szükségeinek fedezéséről, részint az utak' jó karbani tartásáról gondoskodnak. Némelly megyékben járásonként is vannak biztosok, 's ismét és leginkább ezen járásonkénti külön biztosi hivatal egy személyben központosittatik, 's főbiztosi címet visel. Egyébiránt a' járásonkénti biztosok' rangja az esküttekével egyenlő.

## 89. §.

*Nézetek a' sz. kir. városokról.*

Az 184<sup>3</sup>/<sub>4</sub>-diki országgyűlés' tárgyainak egyik legfontosabbikául vala kitzuve a' sz. kir. városok' rendezése. Political

álláspontjok ugyanis nem keveset vesz súlyából az által, hogy az országgyűlési tanácskozásokba, vagyis a' törvényhozásba eddigelé *öszvesen* csak *egy* szavazati befolyással bírván, a' polgári testületek' különböző helyviszonya 's érdekei külön és kellő képviselést nem nyerhettek. Ezen, lehet mondani, alkotmányos hibának helyrehozása végett, hajlandónak 's késznek mutatkoznak a' nemzet megadni nekik azon méltányosságot 's igazságot, miszerint polgár számuk' és a' közterhekbeni részvétők arányában az országgyűlésen rendezett képvisellettal, 's ülés- és szavazattal birjanak. De országgyűlési szavazataik' rendezése bizonyos előzményeket, azaz polgári szerkezetökbeleni rendezést is kívánt; minélfogva a' törvényhozás a' sz. k. városok' polgárainak szabadabb állását, 's a' városi közigazgatásbai nagyobb és élénkebb befolyását akará eszközölni. Így jelesül azon számos visszaélésekre tárt kaputnyitó alkalmat, miszerint a' tanácsnokok örökösen nyerik 's viselik hivatalaikat, 's a' külső tanácsi tagok szinte örökös elválasztatás mellett önmagok egészítik ki testületüket, megszüntetni 's eltörülni jónak látván, polgári képviselőket javalt, kik a' közjó' 's lakostársaik' érdekében a' tisztikar' tagjait koronként ujonnan választásák; 's a' tanácskozások' nyiltta tételével a' városi közigazgatásba befolyást gyakoroljanak. E' czélszerű beligazgatási rendezet azonban még törvénybe ezúttal nem mehetett, de reményleni lehet, mikép nem csak e' hibák fognak rövid időn orvosoltatni, hanem a' sz. k. városokra együtt felügyelő két kormányzék' hatásköre is rendezve 's megszabva leend. Ugyanis azon tárgyak, mellyeknek elintézésében a' sz. k. városok egy részről a' helytartótanács-, más részről a' kamarától függnek, részletesen kijelölve 's egymástól megkülönböztetve nem lévén, a' huzamos időt kívánó vegyes biztosságok (mixtae commissiones) a' visszaélések és kijátszásoknak elejét egészen nem vehetik. Mindezekből látható, mikép beligazgatási rendezetök a' legkorszerűbb 's leg-sarkalóbb kívánatok egyikévé méltán emelkedék.

## 90. §.

*A' sz. k. városok' közigazgatási rendszere.*

Jelenleg a' sz. k. városok belső és külső tanácsból állanak. Tisztviselőik pedig következők: 1 *biró*, *polgármester*, *kapitány*,

4 vagy 12 tanácsnok, 1 fő- és aljegyző, 1 fő- és alügyész, adószedő, kamarás, számvevő, levéltárnok és árvagyám. A' belső tanács tagjai a' bíró, ki egyszersmind elnök, polgármester, kapitány és tanácsnokok a' szükséges jegyzővel, kik együtt az elibök nyújtott panaszok' elintézésével 's törvénykezési ügyekkel foglalkodnak. A' külső tanács tagjai pedig, kik a' városi lakosság' számához képest 20, 40, 60, vagy 100 egyénből is állanak, az ugy nevezett választott és választó polgárok, kik a' népszószóló (tribunus plebis) főnöksége mellett csupán csak a' város' gazdasági ügyeit tárgyalják, 's a' felsőbb rendelet' következtében három évben tartatni szokott tisztujítás' alkalmával a' bírót, polgármestert és kapitányt ujonnan választják, (a' tanácsnokok életidejükre levén megválasztva); önmagoknak halomás vagy kilépés által megcsönkult számát kiegészítik, 's a' belső tanács' együttülésében az országgyűlési követeknek utasítást adnak. Közönségesen a' bíró törvénykezési, a' polgármester political 's gazdasági, 's a' kapitány rendőrségi tárgyakkal foglalkodnak; minden nagyobb fontosságú dolgot azonban csak a' belső tanács' együttülésében tárgyalhatnak. Ezen belső tanács' törvénykezési tárgyokban a' fennálló országos törvényekhez, mind a' két tanács' pedig publico-politicumokban a' helytartótanács' intézményeihez, 's gazdaságiakban a' kamara' rendeleteihez tartozik magát alkalmazni, elannyira, hogy a' k. u. kamara' különös engedelmé nélkül 50 ftot meghaladó összevegről nem rendelkezhetik. A' közadó mindig vegyes ülésben, azaz a' két tanács' együttülésében vettethetik ki a' lakosokra, melly alkalommal a' városi telket bíró nemesek is meghivatnak. A' közadó hadi és házi adóra osztatik; 's amaz az adószedő, ez pedig a' kamarás' felügyelése 's szigorú számadása alatt kezeltetik. A' hadi a' katonaság' tartására, 's a' házi a' beligazgatási szükségekre, 's a' tisztviselők' fizetésére fordittatik. Végre megemlítendők még a' városi irodában működő *hites írások*, kik a' pereseket törvénybe idézik, 's végrehajtásoknál segédekül használtatnak (1807. 8., 5., §.).

## 91. §.

A' jász- kun kerületek' belsezerkezete.

A' jász- kun kerületek' főtisztviselője a' nádor; ezen kívül a' többi tisztviselők vagy *közönségesek*, azaz olyanok, kiket

a' jászság, kis és nagy kunság együtt választ, 's mind a' három kerület' közigazgatásában részt vesznek, például a' nádori fő- és alkapitány, 5 táblabíró, kiket amazokkal együtt a' nádor maga nevez ki, 1 fő 's 2 aljegyző, 1 fő 's 2 alügyész, 3 adószedő 's 1 számvevő. A' levéltárnoki hivatalt az egyik aljegyző viseli. Továbbá *kerületiek*, kiket egyes kerületek választanak 's egyes kerületekhez tartoznak, például mindegyik kerületben 1 kapitány 's több vagy kevesebb esküttek 's biztosok. Végre *községiek*, kik egyes községek' belkormányzását vezetik, 's kik 1 fő 's 1 albiróból, 1 vagy 2 jegyzőből, 1 adószedőből, 1 házi pénztárnokból, 's 12 tanácsnokból állanak. Ezen három kerület' közgyűlése, hol a' politicai közigazgatáshoz tartozó ügyek, kormányzékai rendeletek, hatósági levelezések 's folyamodások tárgyalatnak, tisztujítások tartatnak, követek választatnak, 's országgyűlési utasítások adatnak, Jászberényben tartatik, hol minden községből 1 vagy két követ jelenik meg, 's a' közönséges és kerületi tisztviselőkkel együtt tanácskozó 's egyszersmind határozó szavazattal bírnak. A' községi képviselőt itt már valóságos és igen jó gyakorlatban áll fenn, mellynek útján e' kerületi lakosok mind egyes községek' beligazgatásába, mind pedig a' kerületi kormányzat' kerekeinek mozgatásába is kellő, 's polgári hivatásuk- és állásuknak megfelelő befolyást gyakorolnak.

## 92. §.

### *A' Fiumei tengerpart' belszerkezete.*

A' *Fiumei tengerpart* vagy *kormányzék* egy ő felsége által kineveztetni szokott kormányzótól 3 ülnök, 3 titoknok, 1 fogalmazó, 7 fogalmazói gyakornok, levéltárnok, iktató, kiadó 's több járulnok és gyakornokok' együtt munkálódása' segélyével igazgattatik. *Fiume* városa' beligazgatási köre pedig két tanácsra osztatik, mellyeknek elseje az ugy nevezett *patriciusi*, másika pedig a' *városi* tanács. A' *patriciusi* tanácsnak elnöke a' főkormányzó, 's ülnökei 50 *patricius*; 's a' közpolitikai minden ügyek itten tárgyalatnak. E' tanácsból alakul kevesebb számú tagokkal a' törvényszék is, melly — a' fenyítő pereket általában kivéve — némelly polgári ügyekre nézve másod-kereseti bíróságot gyakorol, honnan a' főlebbvitel a' kir. táblához törté-

nik. A' városi tanácsot továbbá , melly első folyamodásu bíróság-  
got gyakorol, 3 igazgató bíró képezi, kik közül egy az elnök-  
letet viszi 's mindnyájok' hivatala csak három évig tart. Ezeken  
kívül van még 2 titoknok , cancellár , ügyész , adószedő ,  
pénztárnok , számvevő , kik a' városi tisztikar' kiegészítő részei.

## 93. §.

*A' túrmezei kerület' belszerkezete.*

*A' túrmezei kerület' közigazgató tisztikarát a' telki gróf, mint főnök, algróf (vagy helyettes), a' fölkelő sereg' kapitánya, 12 valóságos, több helyettes és tiszteletbeli táblabírák, jegyző, ügyész, pénztárnok 'stb. képezik. Ezek a' telki gróf által összehivatni szokott közgyűléseken azon képviselőkkel, kik a' kebelbeli 24 községtől különkülön választatva küldetnek el, együtt tanácskoznak 's egyforma szavazati jogot gyakorolnak. Ezen tisztviselői kar minden évben választás alá kerül, mellyet elnökletével a' még hivataloskodó telki gróf nyit meg, 's az ujdön választott gróf pedig folytatólag vezérel. Törvénykezési ügyekben a' túrmezei nemesek egyedül az önmagok által választott bírák' ítéletétől függnek, politicalai tárgyakban pedig Zágráb megye' határozatai őket is kötelezik\*), 's a' bíráiktólí föllebbvitel Zágráb megye' törvényszékére történik (1659. 166., 1723. 92., 1741. 66.).*

## 94. §.

*Az egyháznemesi székek' beligazgatása.*

*Az érsekléli, vajkai, verebélyi, sz. györgyi, vecsei, bácsi, füssi és zágrábi egyháznemesek' székei minden publico-politicali tárgyakra nézve az illető megyék által kormányoztatnak, 's a' megyei végzések többnyire rájuk is kiterjesztetnek. Egyébiránt saját tisztikarral bírnak (1599. 8.), gyűléseket, 's az egyháznemesi javak iránti perekre nézve külön törvényszéket (Judicium octavale) is tartanak.*

\*) Lásd bővebben a' 66. és 67. §§-kat.

## 95. §.

*A' szepesi városok' beligazgatása.*

A' XVI. szepességi városok egy ő felségétől nevezetni szokott tartományi gróf által kormányoztatnak, ki mind a' 16 város tisztviselőinek törvényes főnöke. E' tisztviselők pedig 3 táblabíró, 2 jegyző, 5 ügyész, 1 adószedő, 1 számvevő 'stb állanak.

## 96. §.

*A' tiszai-koronai 's nagy-kikindai kerületek' beligazgatása.*

A' tiszai-koronai 's nagy-kikindai kerületek az őket kebelező megyéktől igazgattatnak mind közrendtartási, mind pedig törvénykezési ügyeikre nézve. Egyébiránt az első kerület fő-tisztviselője 1 kerületi kapitány, a' másodiké pedig 1 kamarai biztos, kik mellett tanácsnokok, jegyző, ügyvéd 'stb. működnek.

## MÁSODIK FEJEZET.

### II. Törvényszékek.

## 97. §.

*A' magyarországi törvényszékek' felosztása.*

Magyarország' 's a' kapcsolt részek' törvényszékei egyháziak és polgáriakra, a' polgáriak ismét közönségesek- és különösökre, a' közönségesek továbbá felsőbbekre és alsóbbakra osztatnak fel.

## 98. §.

*Az egyházi törvényszékek.*

Az egyházi törvényszékekhez tartoznak a' cath. *szeptszékek* vagyis *consistoriumok*, mellyeknek feje az illető megyés püspök, kinek megyéjében azok tartatnak; akadályoztatása' esetében pedig e' törvényszéki főnöklettel a' püspöki helyettes (*vicarius*) ruháztatik fel, 's az ülnök ez vagy a' rendes püspök által az illető megyében létező káptalanbeliek és plébánusok közül neveztetnek, 's általok az ítéletek az egyházi törvény' cikkei szerint hozatnak (1553. 22., 1559. 40., 1563. 27. 1567. 25. 'stb.), a' mennyiben ezek az országos törvényekkel, korona' jogaival 's a' magyarországi zsinatok' canonjaival nem ellenkeznek. Ezen törvényszék' tárgyalása 's ítélete alá az egyházi férfiak' egyházviszonyain vagy *lelki* hivatalaikat illető ügyeiken kívül még némelly polgári vagy világi ügyek is tartoznak, mint például a' cath. házások' váló perei\*), a' hamis-esküvési bűn 's végrendeletek *külső* formaságai iránti kérdések (1458. 9., 1462. 3. — 1647. 15., 1715. 27.). Egyébiránt ezen utóbbi polgári jellemű perek' elítélésében egyedül és szorosán az ország' polgári törvényeihez köteles a' nevezett törvényszék magát alkalmazni (1481. 17., 1500. 34., 1504. 25., 1723. 29.); 's innen a' főlebbvitel az illető érsekhez, ettől továbbá az ország' primásához, 's végre a' római curiához történik (1471. 19., 1492. 45., 1498. 63.), melly helyett Magyarországra nézve egy, a' római pápától rendelt bíróság (*delegatum Judicium*) szokott eljárni\*\*). Az evangelicusok' egyházi legelső törvényszéke az *egyházmegye'* tanácsülésében gyakoroltatik, mellynek elnökei az *esperes*, 's egy világi gondnok. Az itt tárgyalt egyházi és tanodai ügyek az *egyházker.* gyűlésre vitetnek főlebb, melly a' világi főgondnok' vagy főfelügyelő' 's püspök vagy *superintendens'* elnöklete alatt az *esperesekből*, egyházmegyei gondnokok-

\*) A' vegy. házasságbeli váló-perek is ugyan e' törvényszékeken tárgyalatnak.

\*\*\*) Megjegyzendő mikép a' kalocsai érsektől a' főlebbvitel nem a' primáshoz, hanem egyenesen Rómába történik (*Brezanóczy, Jus eccles. II. p. 262.*).

ból 's több egyházi és világi tanácsbirákból áll. — Végre a' gör. n. egyesült egyházban minden püspök mellett külön *tanácsszék* (Consistorium) működik, melly az e' vallást követők' egyházi szerkezetének értelmében oda tartozó ügyeket tárgyalja. A' főlebbvitel innen a' karloviczi metropolitához történik, ki két püspök' és több rendbeli praesbyterek' jelenlétében évenként rendszeren egy illy főlebbviteli törvényszéket szokott tartani.

## 99. §.

*A' fm. hétszemélyes tábla. Királyi és báni táblák. Váltófeltörvényszék.*

1. *A' főméltóságú hétszemélyes tábla* \*) az ország' 's kapcsolt részek' legfelsőbb törvényszéke (1723. 24.). Tagjai az elnök nádoron kívül az egyházi fő-, mágnási 's nemesi rendből ő felsége által kinevezeteni szokott ülnökök; 's ezek között a' primás, országbíró 's tárnokmester hivataloknál fogva bíraskodnak, 's az elnökletet, melly a' nádort szinte hivatalánál fogva illeti, közönségesen az országbirája viseli. Ítélethozásra pedig 11 tag' jelenléte kívántatik (1715. 24., 1723. 24., 1741. 24., 1792. 16.). Egyedül főlebbviteli törvényszék lévén, csupán csak a' főlebbhozott ügyeket vizsgálja meg, 's intézi el megmásíthatlanul, kivéven a' halálos ítéleteket, mellyek az ő helybenhagyása után is legfelsőbb megerősítés végett ő felsége' elébe terjesztetnek. Ha azonban az alsóbb törvényszékek által hozott halálos ítélet a' kir. táblától helyben nem hagyatik, ez esetben azon ítéletnek a' hétszemélyes táblárai főlebb hozatala nem engedtetik meg (1791. 43.). Végre váltóügyekben is a' hétszemélyes tábla tüzett ki legfelsőbb főlebbviteli törvényszékül, melly a' magyar tengerparti kormányszéktől főlebbvitel' útján megvizsgált váltóperekben is bíraskodik (II. r. 13-dik §.); a' honnan tagjai közt 2 előadó váltóügyi ülnök is számláltatik;

\*) Ezen hétszem. tábla nevezele onnan ered, mivel hajdan (1582. 4. 5., 1625. 51., 1635. 14., 1655, 51.) a' nádor vagy kir. helytartó 3 főpap és ugyanannyi országbárával képezett egy fő ítélőtörvényszéket, mellynek tagjai később és koronként megsaporítottak.

's arra, hogy az ítéletek törvényes erejűek legyenek, az elnök vagy helyettesével együtt 7 tag' jelenléte 's szavazata szükséges.

2. *A' tekintetes kir. tábla* első kereseti 's egyszersmind főlebbviteli bíróságot is gyakorol. Jelesül előtte kezdetnek minden gyökjogi perek (ex jure radicalitatis), mellyekben a' szerződéssek', ok- és kiváltságlevelek' értelméről 's magyarázatáról van kérdés (1486. 6., 1715. 28.), a' kir. táblai jegyzők' fenytő pereit; továbbá mindazon ügyek, mellyek a' kir. ügyészt *követőleg* vagy *szenvedőleg* illetik, és pedig a' felségsértési 's hűségtelenségi pereket illetőleg hatásköre az egész ország' — 's kapcsolt részekre is kiterjesztetik (II. R. 65. cz.). Hasonlóképp ide tartoznak a' nagyobb hatalmaskodási 's becstelenségi perek is, mellyek nemesek vagy szabadosok ellen indítatnak. — Főlebbviteli hatáskörét illetőleg pedig hozzá vitetnek fel minden perek a' ker. tábláktól, megyei törvényszékektől — kivévén az urbéri és nemességvitató ügyeket — hajdu városoktól, 's némelylek a' kir. városok — és pallosjoggal ellátott uradalmaktól is, például a' fenytő és házassági 's az utóbbiaknál egyedül a' büntetési ügyek, hol megvizsgáltatván, ujonnan ítélet alá vétetnek. A' báni és tárnoki székek' főlebbvitt pereit is, mellyek egyébként a' hétszemélyes táblán vizsgáltatnak meg, a' kir. táblán vétetnek fel. — Birói személyzetét képezik pedig a' kir. személynök, mint elnök; két főpap, két táblabíró, alnádor, alországbiró, négy ítélőmester (1 nádori, 1 országbirói, 2 személynöki) tiz rendszerinti 's néhány számszeletti ülnök, egy bányászati előadó, 's a' kir. ügyek' igazgatója. Teljes ítélethezásra kilencz tag' jelenléte szükséges.

— A' Zágrábban létező *báni tábla* Horvát- és Tótországra nézve ép' olly hatáskörrel bír, mint a' kir. tábla a' magyarországi törvénykezést illetőleg. Áll pedig az elnökből, ki a' horvátországi bán vagy ennek helyettese, 1 főpapból, 1 táblabíróból és 4 ülnökből (1723. 27., 1807. 9.); 's a' főlebbvitel innen nem többé a' kir. táblára, mint azt az 1723. 27-dik t. cikk rendelé, hanem egyenesen a' hétszemélyes táblára történik (1807. 9.).

3. *A' tekintetes váltófeltörvényszék* a' váltóügyek és csőd-perekre nézve főlebbviteli bíróságot gyakorol (II. R. 3-dik §., XXII. 98. §.) Tagjai 1 elnök és 6 ülnök, 's ítélethezásra az elnökkel együtt 5 tag kivántatik közölők.

## 100. §.

*A' kerületi táblák, 's első birósági váltótörvényszékek.*

1. *A' kerületi táblák* tárgyalják és ítélik el mindazon pereket, mellyek hajdan az ítélőmesterek elébe tartoztak, 's mellyek az 1715. 28-dik t. cikkben foglaltatnak. Jelesül a) a' több megyére kiterjedő osztály' és örökösödés' kiegyenlítése, b) a' szerződések' betöltése, c) a' jószágba iktatás' tisztasága, d) a' jószágba iktatásra történt ellenmondás' daczára elfoglalt javak' visszafoglalása, e) világos adósság, f) jegybéri 's hozományi követelések, g) viszontjegybéri követelés, h) gyámi számadásra felhívás, i) kiegészítési 's k) számadási ügyek iránti kérdések itt tárgyalatnak és ítéltetnek el\*). Ezen törvényszékek adóssági perekben 1000 frttól végellen öszveig ítélnek; zálogban és örökösödésben pedig, ha a' javak 's illetőleg összekapcsolt zálogok több megyében helyezvék, továbbá gyámi számadást illetőleg, ha a' javak szinte több megyében fekszenek 's egyszermind végső a' számadás. Mindezen ügyek' elintézésében azonban tisztán első kereseti bíróságot gyakorolnak, 's hozzájuk semmiféle tárgyban fölebbvitel nem történik. Ilyen kerületi táblák vannak Nagyszombatban, Kőszegen, Eperjesen, Debreczenben és Zágrábban; 's mindegyik 1 elnökkel 5--6 rendszerinti 's néhány tiszteletbeli ülnökkel 's egyéb mellék hivatalnokkal bir. Teljes ítélethozásra 3 tag' jelenléte szükséges. (1723. 30. 31.).

2. *Első birósági váltótörvényszék* van nyolcz, u. m. Pesten, Pozsonyban, Sopronyban, Károlyvárosban, Aradon, Debreczenben, Eperjesen és Fiumében (XV. cz. II. r. 1. §.); ez utóbbi eddigi alakjában és illetőségben meghagyatván, miszerint az előtte tárgyalt ügyek, mint eddig, ugy ezentul is a' fumei 's magyar tengerparti kormányshékhöz vitetnek fölebb (II. r. 3. §.). Egyébiránt a' törvényszékek' hatósága, vagyis azon vidék, mellyre biráskodási körük kiterjed, a' XV. t. cikk' II. r. 2-dik §-ban foglaltatik 's számláltatik elő. — Az elnökön kívül általában két biró-, és ülnökből\*\*) állanak, az egyéb hivatali sze-

\*) *Decisiones Curiales*, de anno 1817. P. 136—170.

\*\*) A' birák és ülnökök különbözök. A' birák alatt a' törvénytudók közül nevezendő; 's ülnökök alatt a' kereskedőkből választatni szokott vál-

mélyeket ide nem értve. A' pesti váltótörvényszék azonban hat bíró- és négy ülnökkel bír, azon oknál fogva, hogy az ott tárgyalatni szokott váltóügyek' nagyobb száma miatt, ha szükség kívánná, két három tanácsban is biráskodhassék egyszerre. A' bírák ő felsége által neveztetnek 's hivatalaikban örökösek, az ülnökök pedig minden három évben ujonan választatnak (II. r. 11. §.).

### 101. §.

*A' megyei törvényszékek. Alispáni 's szolgabírói székek.*

3. *Megyei törvényszékek a' fő- vagy alispán' elnöklete alatt minden megyében évenként rendszeren négyszer tartatnak, főispán által kinevezett vagy a' nemesség által választott táblabírák', egy előadó jegyző', ügyész', szolgabíró' és eskütt jelenlétében (1723. 31.). Ide tartoznak minden nyilvános polgári vagy bírósági keresetek, továbbá büntetési, nemességvitató perek; ugy- színt a' protestans nemesek' és azon nemnemes evangelicusok' váló perei is, kik nem kir. városokban vagy szabad kerületekben laknak. Ezen megyei törvényszékek egyszersmind fölelvi- teli székek is — 's kivéven a' summás visszahelyezést, határ- járást, 's a' pallosjoggal bíró uradalmak' bünpereit 's nagyobb hatalmaskodási eseteit az ügy' érdemében — az alispán és szol- gabíró, községi tanács 's nemesek' hadnagya által elítélt ügyek további megvizsgálás és ítélet végett ide hozatnak fel. A' bírák a' házi pénztárból fizettetnek.*

4. *Az alispáni széket egy alispán, 1 szolgabíró és 1 eskütt képezi, melly adóssági ügyekben 200 frttól 12,000-ig itél, zá- logokban pedig és örökösödésben, ha a' javak egyazon megyé- ben fekszenek, végetlen summáig. Kirekesztőleg biráskodnak pedig az alispánok a) határperekben, ha egyazon megyében fekvő helyek között használati czimnél fogva vitattatnak; b) ará- nyosságokban; c) visszahelyezésekben.*

5. *A' szolgabírói székek egy szolgabíróból és 1 esküttből áll.*

---

tótörvényszéki főszemélyeket kell érteni; és hogy teljes erejű ítélet hozassék, mindig többszámú bírák szükségesek, mint ülnökök (II. r. 5. §.).

Ezen szék minden írott perben, adósságot, osztályt, károkat, gyámsági vagy gondviselői számadásokat illetőleg legkisebb summától fogva 3000 frtig ítélhet; 200 frton felül nem haladó világos adóssági ügyben pedig kirekesztőleg csak ezen szék ítél. Továbbá az 1836. 20., és 1840. 11-dik t. czikkelnél fogva 200 forint értékét felül nem haladó, világos, és nyomban vagy újabb tettekből tisztára hozható keresetekben és járulékaiban, szóbeli vagy summás perúton is biráskodik; 's ha az adós magát szóbeli perútra kötelezé: világos adósságok, valamint ezek' kamataira nézve határozatlan öszvegig; 's végre a' világos adósság' kamatait illetőleg, midőn a' tőkét a' hitelező felmondani nem kívánja, 200 frtig ítélhet.

### 102. §.

#### *A' városi törvényszék.*

1. *A' kir. városi törvényszék*, melly a' biró-'s több vagy kevesebb tanácsnokból áll, biráskodik és ítél mindazon perekben, mellyek a' kebelbeli városi telken lakó polgárok- és nememeseknek akár személyeit, akár javait illetik; sőt biráskodási köre, ha nemes által birt polgári javak jönnek kérdés alá, nemesekre is minden különbség nélkül kiterjed (III. R. 10., — 1635. 21., 1659. 53., 1681. 41. 'stb.); egyébiránt a' nemesek ellen nem a' városi szabványok vagy szokások' hanem az ország' törvényei' értelmében kelletik ítéletet hoznia (1647. 78. cz. 19 és 79. §§.). Biráskodik továbbá mindazon büntettek felett, mellyek a' kebelbeli polgárok vagy nemnemes lakosok közt történnek; de mind a' polgári, mind a' hünperekben gyakorlott biráskodása csupán csak első kereseti. A' hünperék és az evangelicusok' való perei egyenesen a' kir. táblára, 's innen a' hétszemélyes törvényszékre, a' többi polgári perek pedig vagy a' tárnoki, vagy személynöki székre vitetnek fölebb.

### 103. §.

#### *Az uriszék.*

2. *Az uriszék* előtt tárgyalatnak és ítétetnek el minden polgári perek a' jobbágyok ellen és között; továbbá minden ur-

béri kölcsönös követelések; végre a' földesurnak a' jobbágyok és ezeknek egymás által okozott károkróli keresetek (1765. 29., 1836. 10.). Az uriszék pedig a' következő 5 külön szavazattal biró egyénből áll, u. m. elnökből (ki a' földesur által neveztetik, egy táblabiróból, sem maga, sem tisztje elnök nem lehetvén), két meghívottból\*), (a' földesur által) 's a' szolgabíró és eskütt által képezett törvényes bizonyásgból; jelen vannak továbbá egy tisztli ügyész és egy jegyző, de ezeket szavazati jog nem illeti. Innen a' polgári természetű perek' fölebbvitele a' megyei törvényszékre történik; a' pallosjoggal felruházott uradalmak' székeiről pedig a' bűnperek egyenesen a' kir. táblára vitetnek fölebb, valamint a' nagyobb hatalmaskodási perek is, mellyek jobbágyok ellen indítottak.

#### 104. §.

##### *Több különös törvényszékek.*

Vannak még ezeken kívül több különös törvényszékek, például: a) *kir. személynöki törvényszék*, b) *tárnokszék*, mellyek a' városi ügyekre nézve fölebbviteli biráskodást gyakorolnak; c) *jász- 's kun törvényszékek*, d) *hajdúvárosi székek*, e) *XVI szepesi városok' törvényszékei*, f) *bányatörvényszékek*, g) *egyháznevesi törvényszékek*, h) 's *nádori szék\*\*)*; mellyeknek hatáskörét annál fogva szükségtelen immár körülményesebben kijelölnünk, mivel arról e' kerületek', városok 's kiváltságosok' fenebbi szakaszokban leírásában már emlékezünk\*\*\*).

\*) Ezeknek törvénytudóknak kellek lenniök. *Res. Reg. 21. aug. 1773.*

\*\*\*) E' szék a' jászok' és kunok' fölebbvitt pereiben biráskodik, 's a' megyék közt fenforgó határkérdéseket intézi el.

\*\*\*\*) A' törvényszünetek az 1723. 29-dik t. czikk szerint következök, u. m. 1) a' karácsonyi törvényszünet decemb. 21-dik napjától vízkereszt utáni első vasárnapig; 2) farsang' utolsó hete, böj' első vasárnapjáig; 3) husvét előtti második vasárnaptól fogva, husvét utáni második vasárnapig; 4) keresztjárás három nap; 5) pünkös'd' hete sz. Háromság' vasárnapjáig; 6) aratási törvényszünet sz. László napjától sz. István' napjáig; 7) szür eti törvényszünet sz. Mihály naptól fogva sz. Márton' napjáig. Egyébiránt a' decretalis napokon eddig tartatni szokott törvényszünet minden bíróságra nézve eltöröltetik. (1844. 7.).

## TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
Előszó . . . . .	
<b>Bevezetés.</b>	
1. §. A' m. közjog' értelmezése, 's más rokontárgyu tudományoktöli különböztetése . . . . .	1
2. — Magyarország' földmértani fekvése, politicalai felosztása, 's a' hozzá kapcsolt részek . . . . .	2
3. — A' polgári jogok' 's különösen a' m. közjog' kútfői, ezeknek elosztása 's rövid ismertetése . . . . .	4
4. — Az alaptörvények' történeti rajza, 's az álladalmi szövetekezés' föltételei . . . . .	5
5. — Az irott alaptörvények' pontjai, 's a' szokásbeliek' ismertetése . . . . .	7
6. — A' m. közjog' egyéb kútfői, u. m. országgyűlési decretumok, szokásbeli törvények, Verbőczy' Hármaskönyve . . . . .	10
7. — Kir. leiratok, 's más kir. ok- és kiváltságlevelek, mint kútfők . . . . .	12
8. — A' m. közjog' segédtudományai . . . . .	13
9. — A' m. közjog' felosztása . . . . .	—
<b>Első Rész.</b>	
10 — A' magyarországi kormányalak . . . . .	14
11 -- A' trónörökösödés' történeti időszakai . . . . .	15
12. — A' király' hitlevelének pontjai, 's ezek felöli nézetek . . . . .	17
13. — A' király' esküje . . . . .	19
14. — A' koronázás' értelmezése és szükségessége . . . . .	21
15. — A' koronázás' szertartása . . . . .	22
16. — A' királynők' koronázásának szertartása . . . . .	24
17. — Az ország' ékességei, u. m. a' korona, kir. palást, komány-pálcza, sz. István' kardja, aranyalma, saru és harisnya . . . . .	25
18. — Magyarország' 's részeinek zászlói, és az ezeken levő címerek . . . . .	26

## VI

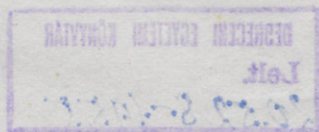
	<i>Lap.</i>
19. §. A' király' személye és rangja . . . . .	28
20. — A' király' nagy, közép és kis czime . . . . .	—
21. — A' király' vallása . . . . .	29
22. — A' király' nagykorúságának ideje . . . . .	30
23. — A' királyok' székhelyei . . . . .	—
24. — A' kir. udvar 's az ország' zászlószai . . . . .	31
25. — A' nádor és jogai . . . . .	—
26. — A' kir. helytartó 's jogai . . . . .	32
27. — Az országbírája 's jogai . . . . .	33
28. — A' horvátországi bán és jogai . . . . .	34
29. — A. tárnok és jogai . . . . .	—
30. — A' koronaörök . . . . .	—
31. — Sz. István, vitézrendje . . . . .	35
32. — Udvari méltóságok . . . . .	—
33. — A' m. kir. nemes testőrsereg . . . . .	36
34. — A' király' kirekesztő 's országgyűlési jogainak értelmezése	37
35. — A' király' országgyűlési jogainak tárgyai . . . . .	38
36. — A' m. király' egyház-főpártfogási joga 's ennek gyakorlati nemei a' r. cath. egyházra nézve . . . . .	—
37. — A' m. királynak az evang. egyházat illető felügyelési joga 's ennek gyakorlati nemei . . . . .	40
38. — Az evangelicusok' vallásszabadságának törvénytörvénypontjai . . . . .	41
39. — A' királynak a' gör. n. e. óhitűek' egyházára nézve gyakor- lott felügyelési joga . . . . .	45
40. — A' gör. n. e. óhitűek' vallásszabadsága . . . . .	46
41. — A' király' nemesítési joga, 's a' nemesedés' módjai . . . . .	47
42. — A' király' hivatal-osztogatási 's legfőbb birói joga . . . . .	48
43. — A' király' egyéb kirekesztő jogai politikai tárgyakban . . . . .	50
44. — Az országgyűlésen gyakorlott felsőségi jogok' értelmezése . . . . .	52
45. — A' Karok' és Rendek' nevezetének 's eredetének történeti ismertelése, 's az országgyűlés . . . . .	—
46. — Az országgyűlés' székekkel és szavazattal bíró tagjai . . . . .	56
47. — Az országgyűlés' alakja, 's a' törvény' alkotásának rende . . . . .	57
48. — Az országgyűlés' tárgyai . . . . .	59
49. — A' KK. és RR. országgyűlésen kívüli jogainak felosztása. Sarkalatos jogok . . . . .	61
50. — A' KK. és RR. egyéb jogai . . . . .	64
51. — Ezeknek megfelelő köteleességeik . . . . .	66

## VII

	<i>Lap.</i>
52. §. A' horvát rendek' helytartósági jogai 's kötelességei	66
53. — Az egyházi főrend' jogai	69
54. — Az ország' primásának jogai	70
55. — A' kalocsai és egri érsekek 's több főpapok	71
56. — A' káptalanok' és conventek' hajdaní állása	72
57. — A' káptalanok' és conventek' jelen működései 's kötelességei	—
58. — A' mágnások' 's országzászlósak' jogai	74
59. — A' nemesek' különösebb jogai	75
60. — A' sz. kir. városok' szabadságának két főszempontja	76
61. — A' sz. kir. városok' jogai	77
62. — A' sz. kir. városok' kötelességei	79
63. — Külön portákkal biró szabad kerületek és tartományok	—
64. — Jász- kun kerületek	80
65. — Hajdú kerület	81
66. — Fiumei tengerpart	82
67. — XVI. szepesi városok	—
68. — Túrmezei kerület	83
69. — Folytatás	84
70. — Tiszai 's nagy-kikindai kerületek	86
71. — Az egyházi nemesek 's némelly kiváltságos lakosok	—
72. — A' honoratorok	88
73. — A' parasztság' állapotának történeti rajza	89
74. — A' jobbágyság' 's általában a' parasztság' jogai	90
75. — A' jobbágyok' urbéri hasznai	92
76. — A' jobbágyok' urbéri tartozásai 's közmunkák	93
77. — A' jobbágyi községek' beligazgatási rendszere	95

### Második Rész.

78. — Magyarország 's a' részek' politicalai kormányzásai	97
79. — A' fm. m. kir. u. cancellária	—
80. — A' nm. m. k. h. tanács	99
81. — Nézetek a' megyékről	102
82. — A' megyék. A' gyűlések' alakja 's tárgyai	103
83. — A' főispán	106
84. — Az első alispán	107
85. — A' második alispán; 's a' fő-, és aljegyzők	108
86. — A' fő- és alügyészek. Hadi és házi főadószedők	109
87. — A' számvevő. Levél- és pertárnok	110



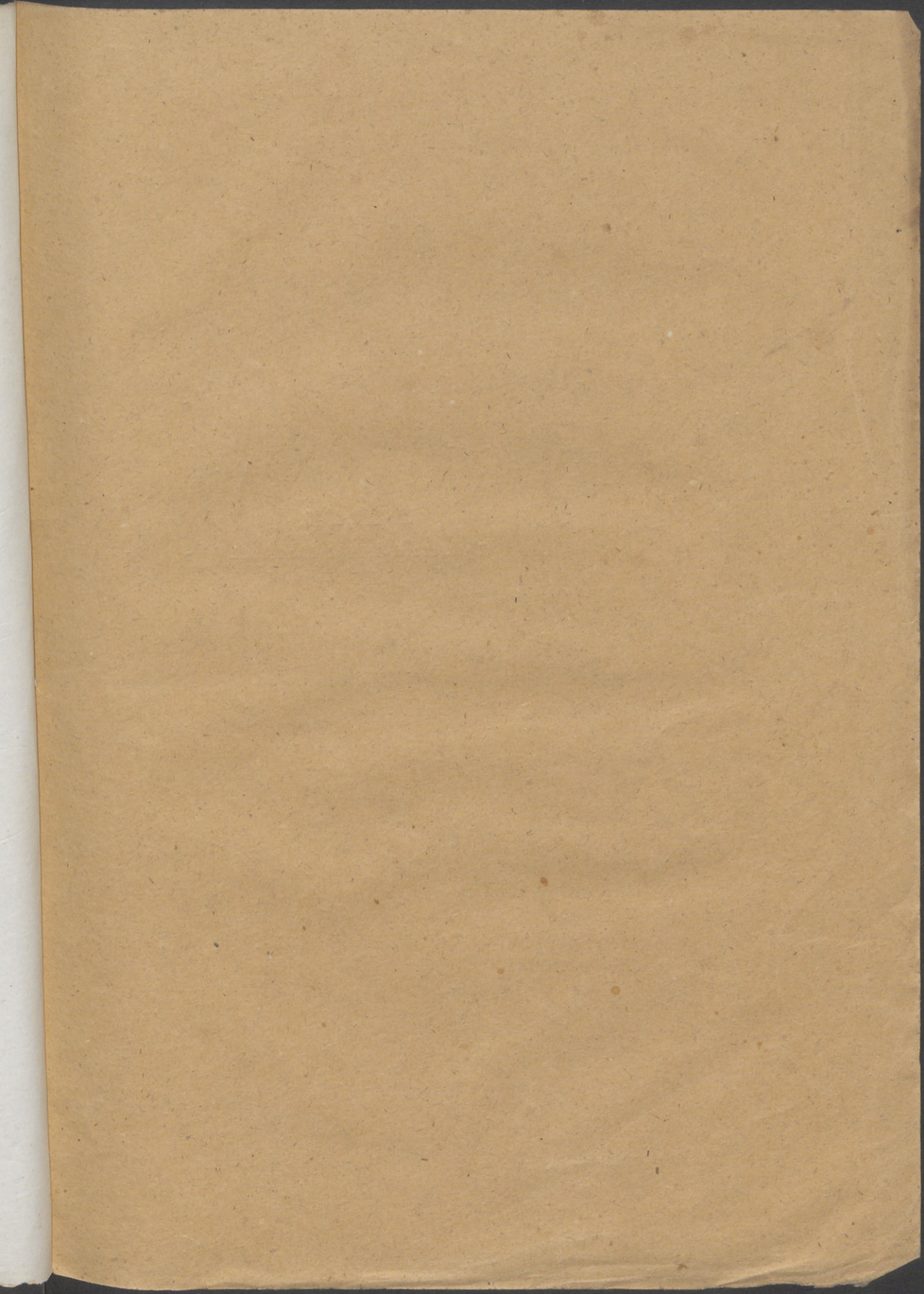
## VIII

	<i>Lap.</i>
88 §. A' fő- és alszolgabírák; esküttek és adószedők	111
89. — Nézetek a' sz. k. városokról	112
90. — A' szab. kir városok' közigazgatási rendszere	113
91. — A' jász-kun kerületek' belsezerkezete	114
92. — A' fiumei tengerpart' belsezerkezete	115
93. — A' túrmezei kerület' belsezerkezete	116
94. — Az egyháznemesi székek' beligazgatása	—
95. — A' szepesi városok' beligazgatása	117
96. — A' tiszai-koronai 's nagy-kikindai kerületek' beligazgatása	—
97. — A' magyarországi törvényszékek' felosztása	—
98. — Az egyházi törvényszékek	118
99. — A' fm. hétszemélyes tábla. Királyi és báni táblák. Váltófel- törvényszék	119
100. — A' kerületi táblák, 's első bíróságu váltótörvényszékek	121
101. — A' megyei törvényszékek. Alispáni 's szolgabírói szék	122
102. — A' városi törvényszék	123
103. — A' uriszék	—
104. — Több különös törvényszékek	124

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR

Lelt.

20.528-1955



779617

1846

PESTEN, 1846.

Nyomatott Beimel Józsefnél.